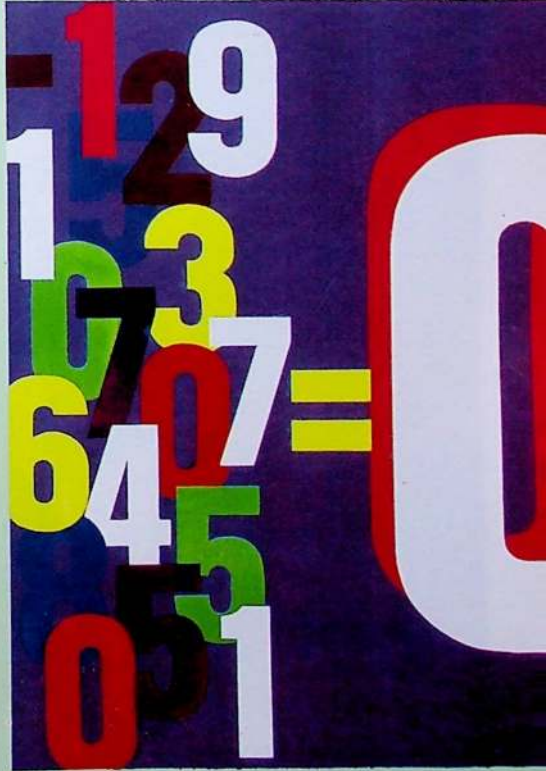

EKONOMİK YORUMLAR

7

TEMMUZ 1994
YIL: 31
30.000 LİRA
•
AYLIK DERGİ

- Okurlara Mektup / 3
Ekonomik Göstergeler (İç) / 4
EKONOMİK YORUMLAR / 5
Tevfik Altınok
Doç. Dr. Ali İhsan Karacan
Prof. Dr. Dündar Sağlam
Prof. Dr. Yüksel Ülken
Sermaye Piyasası / 29
Doç. Dr. Mehmet Bolak
Hiperenflasyon ve Heterodoks
İstikrar Programları / 35
Doç. Dr. Suat Oktar
Ekonomik Göstergeler (Dış) / 46
Türkiye'nin Demografik
Yapısı ve Sorunları / 47
Dr. Havva Tunç
Ayn Ekonomik Olayları / 57
Dr. Yıldırım Kılış
Yeni Yayınlar / 61
M. Tarık Yaşa

- TÜRKİYE'NİN İÇİNE DÜŞTÜĞÜ EKONOMİK BUNALIM
- KRİZDEN KIIRTULU MAK İÇİN YAPILMASI GEBEKENLER

Güvene önder olmak.

EMLAK BANKASI
"Daha Uygur Bir Yaşam İçin"

Denim
by
ordenim®

ORTA ANADOLU
TİCARET ve SANAYİ İŞLETMESİ TA.Ş.

Yapı Kredi Plaza Büyükdere Cad. C. Blok Kat 11 80620 Levent-İstanbul
Tel: (1) 279 89 70-9 Hat. Telex: 26749 Orta Tr. Fax: (1) 268 30 70

Fabrika: P.K. 31 Kayseri Tel: (35) 362680 Telex: 49540 Fax: (35) 362685

AKSIGORTA

EMEKLİLİK SİGORTASI İLE DE
FARKLIDIR...

akhayat Emeklilik Sigortası

AKHAYAT EMEKLİLİK SİGORTASI SİZE ŞU İMKANLARI SAĞLIYOR:

1 Sigorta süresi sonunda seçime bağlı olarak: EMEKLİLİK İKRAMIYESİ veya EMEKLİLİK AYLIĞI:

2 Ecel veya ~~ke~~ za ile vefat halinde varışlere TOPLU ÖDEME.

AKHAYAT EMEKLİLİK SİGORTASI NEDEN FARKLIDIR?

- I. Çifte güvencelidir.
Sabancı Holding güvencesi
Sağlam yatırım güvencesi
- II. Kaynağı bilinen gelire göre
% 95 kar paylıdır.
- III. Yalnız emeklilik sigortası
değil, aynı zamanda HAYAT
SİGORTASI'DIR.
Siz de; sigorta acentenizden
herhangi bir emeklilik
sigortası değil,

AKHAYAT EMEKLİLİK SİGORTASI POLİÇESİ isteyin.

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.

Adına İmtiyaz Sahibi
BÜLEND ÇORAPCI

Yazı İşleri Müdürü
DR. ÖZTİN AKGÜÇ

Danışma Kurulu Başkanı
ŞİNASİ ÇELİKKOL

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Dr. Öztin Akgüç •
Prof. Dr. Erdoğan Alkin • Prof. Dr. Güven Alpay
• Dr. Orhan Altan • Tevfik Altınok • Prof. Dr.
Osman Fikret Arkun • Prof. Dr. Mustafa A. Aysan
• Prof. Dr. Ömer Faruk Batirel • Dr. Metin Berk
• Prof. Dr. Ünal Bozkurt • Prof. Dr. Kenan Bulu-
toğlu • Prof. Dr. Nasuhi Bursal • Yavuz Canevi •
Ege Cansen • Halûk Ceyhan • Mehmet Gün Çalı-
ka • Özer U. Çiller • Bülend Çorapçı • Ahmet
Demirel • Zeki Doğuluoğlu • Necdet Durakbaşı •
A. Aydın Dündar • Gazi Erçel • Kaya Erdem •
Tarhan Erdem • Oktay Ersoy • Prof. Dr. Cumbur
Ferman • Prof. Dr. Atilla Gönenli • Prof. Dr. Em-
re Göbensay • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof.
Dr. Zeyyat Hatiboğlu • Erhan Işıl • Prof. Dr. Ha-
lûk A. Kabaaloğlu • Prof. Dr. Müh. Kemal Kafalı
• Adnan Başer Kafaloğlu • Y. Doç. Dr. Ahmet S.
Kalin • A. Nazif Keyman • Prof. Dr. Yıldırım Kul-
kuş • Prof. Dr. Tamer Koçel • Kemal Kurdaş •
Prof. Dr. Kemal Kurtuluş • Prof. Dr. Erol Manisa-
lı • Prof. Dr. Orhan Morgil • Prof. Dr. Erdoğan
Moroğlu • Ziya Nebioğlu • Ergin Neng • Alp Or-
çun • Rahmi Önen • Prof. Dr. İsmail Özasan •
M. Celâlettin Özgen • Ertan Özgür • Tuncay Özil-
han • Selâhattin Özmen • Ertuğrul İhsan Özal
• Prof. Dr. Ergun Özsunay • Doç. Dr. Merih Paya •
Prof. Dr. Reha Poroy • Prof. Dr. Dündar Sağlam •
Halit Soydan • Prof. Dr. Mehmet Şükrü Tekbaş •
Osman N. Torun • Fikret M. Tuncer • Nezih Tunç-
siper • Prof. Dr. Gül G. Turan • Doç. Dr. Şeref
Türen • Doç. Dr. T. Güngör Uras • İbrahim Ül-
kem • Dr. Cüneyt Ülsever • A. Doğan Yalın •
Mehmed Tarık Yaşa • Doç. Dr. Göksel Yücel •
Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Yazı Kurulu

Dr. Öztin Akgüç • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel
Doç. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Dündar Sağlam
Doç. Dr. T. Güngör Uras

Basım-Yayın Danışmanı
M. TARIK YAŞA

OKURLARA MEKTUP

Sevgili Okurlarımız,

Bize ulaşan açıklamalardan edindiğimiz izlenime göre, Dergi'nin yeni kapak düzeni, genelde okurlarımızın beğenisini kazanmıştır. Bilindiği gibi, Ocak 1994 sayısından bu yana Dergi'nin kapak değişik bir biçimde sunulmaktadır. Başka bir deyişle, Dergi'de işlenen ana konu (genellikle Ekonomik Yorumlar metni), kapakta bir grafik çalışması olarak yer almaktadır. Konulu kapak düzeni Yazievi'nce hazırlanmaktadır. Yılbaşından bu yana uygulanagelen ve Dergi'nin albenisini artıran bir başka değişiklik; ön iç, arka iç ve arka kapakta çok renkli reklamların yayımlanmakta olmasıdır. yeni kapak biçimini beğendiklerini belirtenlerin sayısının, yadırgadıklarını söyleyenlerden kat kat fazla oluşu, doğrusu ya bizi sevindirmiştir. Amacımız, size daha iyi hizmet verebilmektir.

Bu sayının «Ekonomik Yorumlar» bölümünde de Türkiye'nin içine düştüğü ekonomik bunalım üzerinde durulmaktadır. «Açık Oturum» katılan değerli konuşmacılarımız, ekonomik durumu pratik ve teorik açıdan genel olarak değerlendirdikten sonra şu sorulara cevaplandırıyorlar: «Türkiye krizin hangi aşamasındadır?», «Krizden kurtulmak için Hükümetçe alınan önlemler yeterli midir?», «Şu aşamada kamu gelir-gider dengesi ne durumdadır?», «Türkiye hiperenflasyona girdi mi?», «Ekonomik kriz ciddi bir heterodoks istikrar programıyla atlatılabilir mi?», «Özellikle iç borçlar açısından konsolidasyona gitme bir çıkış yolu olabilir mi?», «Krizden çıkmak için başkaca neler yapılmalıdır?», «Gelecek günler ne gibi gelişmelere gebe dir?». Açıklamalardan anlaşılıyor ki; ekonomide sadece parasal büyüklüklerle bir yere varmak mümkün değildir. Önce üretim yapılacak ve ekonomi belli bir yere gelecektir, ardından kaliteyi tutturabilmek için mutlaka yeni yatırımlara gidilecektir.

Dergi'de yer alan diğer yazılarda da, her zaman olduğu gibi, ilginizi çekeceğini umuyoruz. Bu nedenle de tümünü gözden geçirmenizi arzuluyoruz. Bu arada, «Ekonomik Yorumlar» bölümünde ele alınan konuyla da ilişkili olan «Hiperenflasyon ve Heterodoks İstikrar Programları» başlıklı yazıyı okumanızı, özellikle salık veriniz.

Saygılarımızla,

Ekonomik Göstergeler (iç)

Temmuz/1994

	1992	1993	1994		
			Ocak	Şubat	Mart
T.C. MERKEZ BANKASI					
Döviz ve Altın Mevcudu (milyon \$)	7564.0	7759.0	6870.0	5891.0	4765.0
Banknot Miktarı (milyar TL)	36838.1	63103.9	58697.2	64315.1	66087.5
T.C. Merkez Bankası Kredileri (milyar TL)	51528.3	100583.3	118875.4	147604.7	148760.4
Hazineye Kısa Vadeli Avans (milyar TL)	30983.1	70420.7	88464.9	116846.3	117773.0
BANKALAR (milyar TL)					
Toplam Mevduat	192987.5	330005.6	293837.0	278960.4	280539.4
Ticaret Kuruluşları Mevduatı	36247.5	56864.2	43749.4	43097.2	36780.0
Tasarruf Mevduatı	90906.0	123429.8	123663.2	135222.8	135318.1
Vadesiz Tasarruf Mevduatı	12173.6	19345.2	16807.9	15332.1	13548.5
Vadeli Tasarruf Mevduatı	78732.4	104084.6	106825.3	119890.7	121769.6
Mevduat Sertifikası	3708.7	3064.2	3162.1	3330.1	3307.1
Resmî Kuruluş Mevduatı	6612.9	12591.7	17441.8	12306.8	16603.5
Bankalar Mevduatı	20433.0	78407.3	47882.0	32320.6	34734.6
Diğer Kuruluşlar Mevduatı	35079.4	55648.5	57968.6	52682.9	53796.1
Döviz Tevdiatı	112501.5	214960.2	259227.1	288111.8	341051.7
Toplam Krediler	231532.1	433706.9	443793.6	464300.1	503475.8
Tanım	39221.8	59155.7	59145.9	58574.3	61496.5
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	22692.4	42417.3	45888.5	47217.2	51816.7
Mesleki (Küçük Esnaf ve Sanatkâr)	5354.00	8817.1	9187.5	9741.0	10598.4
Gayrimenkul	16515.54	33615.3	34808.6	35605.0	37282.0
Denizcilik	66.67	103.1	16.9	9.4	11.0
Türizm	2431.54	3894.4	4193.0	4553.9	5086.4
Diğer İhtisas Kredileri	186.17	236.7	237.0	235.7	233.5
Ticaret, Sınai, Sair	145064.1	285467.1	290316.4	308363.5	336950.5
PARA ARZI (milyar TL)	81493.0	132309.0	109177.0	112820.0	110583.0
FİYATLAR (DİE Toplan Eşya 1981 = 100, Tüketici Fiyatları 1987 = 100)					
Toplan Eşya Fiyatları İndeksi (Genel)	1299.3	2082.2	2192.3	2412.7	2617.5
Tanım (Genel)	1186.6	2083.2	2185.0	2436.7	2747.7
İmalat Sanayii (Genel)	1320.0	2040.5	2139.0	2361.4	2544.6
Tüketici Fiyatları (Türkiye)	1588.3	2717.2	2837.0	3007.5	3163.3
Tüketici Fiyatları (İstanbul)	1525.0	2626.3	2735.2	2888.7	3009.2
DIŞ ÖDEMELER (milyon \$)					
Dışalım (CIF)	22871.5	29429.4	2155.0	3906.1	5902.1
Dışsatım (FOB)	14715.4	15349.4	1317.0	2469.3	3826.4
İşçil Dövizleri	3008.0	2919.0	155.0	310.0	446.8

Notlar: (1) TCMB altın ve döviz mevcuduna, altın stokunun yeniden değerlendirilmesinden doğan değer artışları dahildir. (2) TCMB kredilerine, borç tahkimleri (konsolide edilen krediler) dahil değildir. (3) Para arzı (M₁) dar tabanlıdır. (4) Toplan eşya fiyatları, 1991 Ocak ayından itibaren «1987=100» olarak verilmektedir.

Ekonomik Yorumlar

AÇIK OTURUM

Türkiye'nin İçine Düştüğü Ekonomik Bunalım

KATILANLAR:

- Tefik ALTINOK
- Doç. Dr. Ali İhsan KARACAN
- Prof. Dr. Yüksel ÜLKEN

YÖNETEN:

- Prof. Dr. Dündar SAĞLAM

uygulanan yanlış iktisat politikaları sonucu ekonominin temel dengeleri bozulmuştur; dış ticaret ve cari işlemler açıkları, izlenen yapay faiz ve kur politikaları, ekonomik bunalımın zeminini hazırlamıştır

SAĞLAM — Toplantıya hoş geldiniz. Bugünkü açık oturumumuzun konusu «Ekonomik Bunalım»dır. Bunalımın hangi aşamasındayız? Hükümetçe önerilen önlemleri yeterli buluyor musunuz? Krizden çıkış için neler yapılmalıdır? Böyle genel bir çerçeve içinde ko-

nuyu sunmuş bulunuyorum. Ben ekonomide olağanüstü günler yaşadığımızı inancındayım. Bir taraftan ekonomide durgunluk derinleşiyor, belirsizlik ve kötümserlik giderek yaygınlaşıyor. Sizler toplumun bilgi ve deneyim kazanmış kişilerisiniz. Bu bakımdan topluma ışık tutmak gerekiyor. Dergi bu vesile ile fonksiyonunu yerine getirmek istiyor. Haziran ayının bu son gününde elde bulunan bazı kısıtlı verilere göre ekonominin son gelişmelerinin çok kısa bir özeti size sunmak istiyorum.

Hepinizin gayet iyi bildiği gibi uzun yıllar uygulanan yanlış iktisat politikaları sonucu ekonominin temel dengeleri bozulmuştur. 1993 yılından devralınan dış ticaret açığı, cari işlemler açığı ve yurt içinde izlenen yapay faiz ve kur politikaları 1994'de krizin zeminini hazırlamış idi. 1994 yılı başında bir uluslararası derecelendirme kuruluşu-

nun verdiği not bir kıvılcım etkisi göstererek bu bunalımın patlamasına yol açtı. İşin ilginç yanı bu bunalım veya kriz finans kesiminde başladı. Eski dönemlerden farklı olarak evvela finans kesiminde görüldü. Finans kesiminde başlayan bu krizin şimdi yavaş yavaş üretim kesimine de kaydığını müşahade ediyoruz. Hükümet 5 Nisan tarihinde «Ekonomik Önlemler Uygulama Planı» adı altında bir programı yürürlüğe koymuştur. Ben 5 Nisan programının içeriğini açıklamak istemiyorum. Hepinizin malumu. Ekonominin son durumuna ait bazı rakamsal bilgiler vermek istiyorum.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)'nin Ocak-Mart rakamına göre sanayi üretiminde % 6 oranında bir artış vardır. Ama Nisan, Mayıs ve bu ay içinde bütün sektörlerde üretim hızla düşmeye başlamıştır. Enflasyon oranına baktığımızda, tüketici fiyatları endeksi Nisan ayında % 24.7 oranında çok hızlı bir artış göstermiş, Mayıs'da bu oran % 10'a düşmüştür. Bugün Sayın Aykon Doğan'ın söylediğine göre; bu oran Haziran ayında çok daha düşecek, % 1'ler, % 2'ler, % 3'ler düzeyine inecekler (*).

Dış ticaret ile ilgili verilere baktığımızda, Nisan ayında ihracat % 2.7 gerilemiş, ithalat ise % 40 oranında azalmıştır. Mayıs ayında da ihracatta gerileme var. Tekstil gibi dışa dönük önemli bir sektörümüzde, ihracatta geçen yıla oranla yüzde 11.6 oranında bir azalma var. Bugünkü bir gazetede yer alıyordu; belki dikkatinizi çekmiştir. Konfeksiyonda, konfeksiyon ki istihdam ve katma değer yönünden çok önemli bir sektör, onda da % 40 oranında bir azalma gör-

rüyoruz. Bu son derece tehlikeli bir gelişme. Ama Ocak-Nisan dönemine bakıldığında, dış ticaret açığında önemli bir daralma var, ithalattaki çok hızlı düşme nedeniyle. Yılbaşında gerçekleşen önemli devalüasyona rağmen ihracatın henüz uyarılmadığını, çeşitli darboğazlarla karşı karşıya olduğunu da gözlemliyoruz.

Bunun dışında, devletin gelir gider dengesinin ilk defa olarak fazla verdiği resmi makamlarca açıklanmıştır.

Biliyorsunuz, 5 Nisan programında döviz, faiz, ücret ve fiyat gibi konularda orta vadeli hedefler saptanmış değildir. Diğer bir deyişle Hükümet'in orta vadeli bir programı yoktur. Yalnız IMF ile yapılmış bir anlaşmanın makro çerçevesine ait bazı rakamlar elimizde bulunuyor. Bunlardan benim görebildiğim kadarıyla, bütçe açığı 103 trilyon TL olarak Hükümetçe IMF'ye garanti edilmiş görünüyor. 1994 yılı sonunda doların 38 bin lirayı aşmayacağını, dolarda 38 bin TL'lik bir hedef saptadıklarını Hükümet yetkilileri söylüyor.

ÜLKEN — Hem Merkez Bankası Başkanı söylüyor, hem de Sayın Aykon Doğan söylüyor.

SAĞLAM — Merkez Bankası rezervlerinde gene IMF ile varılan anlaşma çerçevesinde bir milyar dolarlık bir rezerv artışı öngörülmüştür. Hükümet programın daha ilk ayında 700 milyon dolarlık artış sağlandığını ifade ederek övünmektedir. Memur ücretleriyle ilgili bütçe tasarisında bulunan 265 trilyon TL'lik ödenek sınırlarının aşılmayacağı

(*) Nitekim bu oturumun ertesinde açıklanan resmi rakamlara göre yüzde 0,9 olmuştur.

AÇIK OTURUMA KATILANLAR: Yukandaki fotoğrafta, soldan sağa doğru; Prof. Dr. Yüksel Ülken (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi), Tefvik Altınok (Koç Holding A.Ş. Başkan Yardımcısı, Hazine ve Dış Ticaret eski Müsteşarı), Doç. Dr. Ali İhsan Karacan (İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi) ve Prof. Dr. Dündar Sağlam (İktisatçı); «Ekonomik Bunalım» konulu toplantıda bir arada görüşüyorlar. Oturumda ekonomik krizden nasıl çıkılacağı ayrıntılı biçimde tartışılmıştır.

şeklinde bir hedef de belirlenmiş görünmektedir. Ayrıca Merkez Bankası net iç varlıkları bakiyesinin 305 trilyon TL'yi aşmayacağı belirlenmiştir. Ancak, 5 Nisan İstikrar Programı'ndan son zamanlarda bazı sapmalar görülmeğe başlamıştır. Mesela bunlardan birisi, yabancı petrol şirketlerinin zam talebine uygun olarak hepimizin bildiği gibi, 4.3 trilyon TL'lik Akaryakıt İstikrar Fonu'ndan vazgeçilmesidir. Hububat desteklleme alımları gene eskiden olduğu gibi Merkez Bankası reeskont kredileriyle yapılmaktadır. Lojman ve yazlık satışlarından vazgeçildiği anlaşılmaktadır. Karabük Demir-Çelik, Et ve Balık Kurumu gibi kurumların özelleştirilmesinden şimdilik vazgeçildiği görülüyor. SSK'nun emekli aylıkları gene sanıyorum Merkez Bankası kaynaklarıyla eskiden olduğu gibi finanse edildi. Bu arada çeşitli sektörlere vergi indirimle-

ri ve diğer teşvikler verilmeye başlandı. Nitekim otomotivde böyle bir teşviki gördük.

Bu arada Mart ve Haziran aylarında kur artışında yavaşlama görüyoruz. Dolar'da 31 bin TL civarında bir dengeleme görülüyor. Ama çok şikâyet edilen düşük kur, yüksek faiz, yani sıcak para mekanizması gene potansiyelini ve cazibesini koruyor.

Ben bu kısa özet bilgileri size sunduktan sonra, dilerseniz açık oturumumuzun birinci bölümünde ekonomik bunalımın 1994 yılı Haziran ayı sonu itibarıyla bir değerlendirmesini yapalım. İkinci aşamada ise gelecek için ne gibi önlemler alınması gerektiği üzerinde duralım. Tabii her iki aşamayı birlikte de değerlendirebilirsiniz. Buyurun Sayın Karacan, önce sizin görüşlerinizi alalım.

IMF'ye bağımlılık bir hastalıktır; IMF politikaları, ülkelerdeki yapısal problemlerin çözümünü erteleyen, piyasa mekanizmasına geçişi geriye iten, gerçek reformları önleyen bir yapıya sahiptir

KARACAN — Ocak ayında başlayan kriz hemen bir günde ortaya çıkmış bir kriz değildir. Türk ekonomisinin genel yapısal dengesine ilişkin problemler var. Türkiye'nin yapısal dengesine ilişkin problemler şimdiye kadar izlenen politikalarla devamlı ertelenerek bugünlere gelinmiştir. Ben bu arada IMF ile ilgili bir noktaya değinmek istiyorum. Biliyorsunuz bugünlerde tekrar IMF ile masaya oturulacak. Yeni çıkmış çok ilginç bir kitap var. Cato Enstitüsü'nün, IMF ve Dünya Bankası'nın gelişmiş ülkelerle olan ilişkisini değerlendiren. Burada birkaç sonuç tespit ediliyor. Türkiye 34 yıldır IMF kredilerine başvuran bir ülke. IMF'ye en çok başvuran ülkeler sıralamasında da 38 yıllı Yugoslavya, 34 yıllı Hindistan var. Uzunca bir süredir Türkiye politikalarında IMF'ye son derece bağımlı bir ülke. Bu kitapta yapılan bir tespit de şu. Cato Enstitüsü serbest piyasa yanlısıdır. Çeşitli ülkelerdeki uygulamaları değerlendiren kitabın vardığı sonuç şu: IMF'ye bağımlılık bir hastalıktır. IMF politikaları, bu ülkelerde yapısal problemlerin çözümünü erteleyen, piyasa mekanizmasına geçişi geriye iten, bu piyasalardaki gerçek reformlara bo-

zan, örten bir yapıya sahiptir. Bu ülkelerin kendi yollarında gidebilmeleri için, kendi ekonomik başarılarını kanıtlayabilmeleri için önce bu IMF'den kurtulmaları lazımdır. IMF bu ülkelerin ekonomilerinin düzeltilmesindeki en büyük engeldir. Batı'nın da yapacağı en iyi iş, bu ülkelerin yolundan çekilmesidir. Türkiye'nin aslında kendine, kendi kaynaklarına güvenmemekten ileri gelen bir bağımlılık politikası var. Yani uzunca bir süredir, 1953 yılından bu yana politika ve meseleleri daima kısa vadeli görmüştür. Ekonominizi yeniden yapılandırmak istediğiniz zaman, ciddi bir istikrar politikası uygulamak istediğiniz zaman, hükümet olarak, siyasi irade olarak birtakım yükümlülükler altına girmek ve onun gereklerini yapmak gerekir. Bunu ya ülkenin içindeki ekonomik gücünüzle çözersiniz, ya da dışardaki birtakım IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlardan ya da kredi kurumlarından medet umarsınız. Türkiye tarihi boyunca temelde hep bu ikinci yolu tercih etti. Yani ülkesinin sorunlarını çözmekte kendi insanlarına, kendi kaynaklarına güvenmedi. Hep dışarıdan kurtarıncılar aradı.

Bence bu krizin Hükümet'e öğrettiği başka bir şey daha var. Harvard Business Review'da eski Başkanlardan Carter'la yapılan bir röportaj var. Şöyle diyor: «ABD Başkanlarını halk çok kuvvetli ve güçlü zanneder. Oysa bizim ekonomi politikası konusunda fazla bir yetkimiz yoktur. Ekonomi politikasını yönlendirmesi gereken Başkan, bu yetkisini Kongre ile ve iş âlemi ile paylaşmak zorundadır.» Bu kriz Türkiye'de siyasetçilere şunu öğretti. Ekonomiyi tek başına kendilerinin yönetmediğini anladılar. Bunun, krizin politikacıya öğretti-

ği önemli bir ders olması lazım. Tabii Türkiye’de bu olay –belki biraz sonra değinmek fırsatı olur– biraz daha da ifrata kaçtı. Hükümeti Türkiye’deki bankacılık kesimi, biraz da krizin yarattığı panikle esir almış gibi gözüküyor.

DOÇ. DR. ALİ İHSAN KARACAN

Bugün burada söylenmesi gereken şey, Türkiye’nin reel dengelerini kendi kaynaklarına bir türlü oturtamamış olmasıdır. Birincisi kamu maliyesi. Kamuda dengenin sağlanamaması son derece önemli bir olay. Belki şunu diyebilirsiniz. Devletin kamu açıklarını vergilerle mi yoksa borçlanma ile mi finanse etmesi gerektiğine ilişkin bazı teoriler var. Aslında bunlar önemli değildir. Sonunda nasılsa bunu ödeyecek olan o ülkenin insanlarıdır. Ülkeyi apartman gibi düşünürseniz, apartmanın kaloriferinin yanması, kapıcı ücretinin ödenmesi için apartmanda bulunanların para ödemesi lazım, Türkiye’de yaşayan insan-

lar bu ülkede kamu maliyesinin çarklarının dönmesi için devleti çevirecek bedeli ödemek zorundadırlar. Türkiye’de son 10 yıldır geri plana itilen vergi, kamu maliyesi dengelerinin bozulmasına yol açmıştır. Burada belki Sayın Özal’ın bilinçli bir politikası vardı. Çünkü Türkiye’de ödenen vergiyi israf edilmiş, sokağa atılmış bir para olarak görüyordu.

İkincisi, Türkiye’nin sanayileşmesi açısından, bence dünyada değişik de olsa, korumacılık önlemleri vardır. Türkiye bu korumacılık önlemlerini dikkate almadan oyunu rakip sahada değil kendi sahasında kabul etti. Yani Türkiye sanayiinin dışarıda rekabet etmesi yerine, gelişmiş ülkelerin sanayilerine kendi iç pazarını açtı. Burada bence yanlış bir strateji uygulandı. Sübvansiyonlar önemli bir konu. Türkiye sübvansiyonları, özellikle eğitim ve sağlık dışında kalan sübvansiyonları zaman içinde kaldırmanın yollarını aramak zorundadır. Bunlar kısa vadede çözülecek şeyler değildir.

orta vadede türk ekonomisindeki dengeleri bozacak gelişmelerden birisi sosyal güvenlik kurumlarının durumudur; üç tane ayrı sosyal güvenlik kurumu bir ülkede olamaz; toplumun tamamını kapsayacaksanız sistem belirli olmalıdır; türkiye genç nüfusuna karşın sosyal güvenlik sistemini kısa sürede iflasın eşğine getirmiştir

Bunun dışında ben kur politikasının Türkiye'de kayıt dışı ekonomiyi, yolsuzluk ekonomisini teşvik ettiği inancındayım. Türkiye'deki genel ekonomik dengelerin bozulmasında kambiyo rejiminin liberalleştirilmesi ve izlenen kur politikası başlıca rolü oynamıştır denilebilir. Gene orta vadede Türk ekonomisindeki dengeleri bozacak gelişmelerden birisi sosyal güvenlik kurumlarının durumudur. Sosyal güvenlik kurumlarını, özellikle emeklilik sistemini, tıpkı bir genel sigorta şirketi gibi düşünmeniz lazımdır. Bunun yönetiminin tamamen teknik esaslara göre yürütülmesi gerekirken Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi kamusal müdahalelerle, siyasal müdahalelerle temelde genel işleyiş ilkelere önemli ölçüde sapma göstermiştir. Bu, hem bugünün sorunudur hem de geleceğe taşınacak çok önemli bir sorundur. Yani Türkiye'nin kamu maliyesindeki sorunu çözmesi kadar ciddi bir sorun olarak görmüyorum ben bu konuyu.

SAĞLAM — Ben hemen bir parantez açarak şunu ifade edeyim. Son zamanlarda Fransa'nın ve İtalya'nın tartıştığı en önemli konu sosyal güvenlik sisteminin nasıl finanse edileceğidir. Sizin de ifade ettiğiniz gibi, bu finansman ihtiyacı toplum geliştikçe giderek artıyor. Çünkü gelişmiş ülkelerde ömür giderek uzamış ve sosyal güvenlik sisteminin finansmanı o ölçüde zorlaşmıştır.

ÜLKEN — İsveç de aynı durumdadır.

SAĞLAM — Evet. Politikacıların her an değiştirdikleri ve seçmenine sundukları tavizkâr politikalar sonucunda gerçekten sistem çok hızlı bir bozulma

içine girmiştir. Bu konuda rakamları biliyorsunuz. Türkiye 2,7 çalışana karşılık 1 emekli durumuna hızla indi. Samyorum 1970'li yıllarda bu rakam 6-7 civarında idi. Yani 7 çalışana 1 emekli düşen bir durumda idik.

ALTINOK — Müsaade eder misiniz? 1950 yılında Emekli Sandığı'nı kurmuşsunuz, bir tek emeklisi yok. 30 yıl süre ile de emeklisinin olması söz konusu değil. Sonuçta 1980 yılına gelinceye kadar 20 veya 25 yıl çalıştıktan sonra emekliye ayrılan kişilerin, belki bir miktar da emekliye sevk edilenlerin emeklilikleri söz konusu. Çünkü ondan evvelki emeklilerin tamamı hatırlayacağınız gibi tekaüt kanunlarına göre işleme tabi tutulup Maliye Bakanlığı'ndan emeklilik maaşlarını alan kişilerdir. Dolayısıyla başlangıçta primler toplanırken durum gayet güzeldir. Ama emekli maaşı ödenmeye başlanıp toplu halde emekliye ayrılmalar da söz konusu olunca; ve hele hele erken emeklilik, 20 yılda emeklilik, 25 yıl hizmetle emeklilik gibi sistemler getirilip, arkasından sadece emekli primi ödeyene değil, onun çocuklarına, anasına, babasına, eşine, rapor alan kız çocuklarına ömrü billah ve belli bir sınırlama konulmaksızın evlenip boşanmış olan eşe ve kız çocuğuna yeniden emekli aylığı verilmesi gibi uygulamalarla sistem tamamen bozulmuştur. Buna şimdi Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) da eklendi. Orada da aktüeryel hesaplar yapılmıyor, orada da sistem her geçen gün daha fazla bozuluyor. Memuriyete alınan bir kişiye devlet, ailesiyle birlikte ortalama 67 yıllık bir süreyi garanti eder hale gelmiş. Hem nasıl bir garanti bu? Bir taraftan maaşını veriyorsunuz, küçük veya bü-

yük önemli değil, öbür taraftan sağlık hizmetlerinin tamamı ile ilgili masraflarını karşılıyorsunuz. Bu sistemin bozuk olduğu veya sigorta ilkelerine uymadığı belli. Hayat sigortası ilkelerine uymadığı belli. Peki bunu düzeltmenin yolu nedir? Böyle üç tane sosyal güvenlik kurumu bir ülkede olmaz. Sosyal güvenlik sistemi bütün devletlerde taktır. Biz maalesef bunu, işte memurlar için Emekli Sandığı, işçiler için SSK ve bağımsız çalışanlar için de BAĞKUR diye bir kesim oluşturmuşuz. Toplumun tamamını kapsayacaksanız, sistem belli olmalı. O sistem içerisinde yürümeniz lazımken onu bozuyorsanız, sonuçlarına da katlanacaksınız.

ÜLKEN — Ayrıca bunalım dönemlerinde bu artıyor. Çünkü bunalım dönemlerinde kız çocukları sistemden ömrü billah yararlandıkları için aileyi bozup, resmen evliliği sona erdirip bundan yararlanma durumuna giren de çok var.

ALTINOK — Efendim, ben biliyorsunuz Maliye Müfettişliğinden geldim. Memuriyetimin ilk yıllarında çok tahkikatını yaptığım konulardan bir tanesi budur.

SAĞLAM — Şimdi daha da hızlanmıştı zannediyorum, bu ekonomik bunalımdan sonra. Değil mi, Sayın Karacan?

KARACAN — Evet. Türkiye genç nüfusuna rağmen sosyal güvenlik sistemini kısa sürede iflasın eşiğine getirmiştir. Sosyal güvenlik sistemi, önümüzdeki yıllar için ekonominin acilen çözmesi gereken problemlerden birisidir. Sayın Altınok'un belirttiği gibi, bu sorunun çözümünde uyulması gereken ilke-

ler bellidir. Asıl sorun, popülist politikaları uygulayan politikacıların bu adımı atıp atmayacağıdır. Bunun dışında Türk ekonomisindeki yüklerden birisi KİT'lerdir. Türkiye'de KİT zararları dediğimiz olay temelde birkaç tane KİT'in üzerindedir. Yani birkaç KİT'i çektiğiniz zaman bu zararın içinden, geride fazla şey kalmaz. Tabii KİT'leri bugünkü duruma son 10 yıldır uygulanan politikalar getirmiştir. Yıllardır uygulanan fiyat politikaları, istihdam politikaları, yatırımlarını yenilememe politikaları; KİT'leri bugünkü düzeltilemez duruma getirmiştir.

Bugün krizin geldiği nokta şudur. Bir sürü unsurlar birikmiştir. Türk ekonomisinde mali piyasalardaki hassas dengeler çok ufak bir dalgalanma ile bozulacak noktaya gelmiştir. Bankacılık kesimi kur politikasının tatlı kârlarına uzun yıllar alışmıştır. Sanayic kaynak aktarma fonksiyonu, aracılık fonksiyonu unutulmuştur. Bütün bunlar Türk ekonomisini çok hassa dengelerin içine getirmiştir. Türk ekonomisi bu hassas dengelerin içinde bir de kötü yönetimin etkisi ile hızla krizin içine yuvarlanmıştır. Ekonomi yönetimine hâkim olan kararlılık, bazen bilgisizlik, bazen de siyasetçilerin basiretsizlikleri bugünkü krizin daha az zararlı geçişirilmesini engellemiştir. İleriye yönelik daha büyük problemlerin birikmesine yol açmıştır. Şu anda dengede gibi gözüken şeyler aslında birer dengesizlik işaretidir. Gazetelerde okuyoruz. Eylül ayında yeni bir krizin gündeme geleceğine ilişkin beklentiler var. Ben krizin uzun süreli olduğuna inanıyorum.

SAĞLAM — Birinci aşamadaki açıklamalarınız için teşekkür ediyorum.

Şimdi sözü Sayın Altınok'a vereceğim. Bilindiği üzere bugünkü krizin temelinde kamu açıkları sorunu yatıyor. Sayın Altınok aramızda. Bu konuya uzun yıllarını vermiş, konunun teori ve uygulamasını en iyi bilen bir kişi. EVELA bunalım konusundaki görüşlerinizi alalım. Kamu gelir-gider dengesi konusunda bugünkü aşamada neler düşünüyorsunuz? Tabii bir başka soru hemen arkadan geliyor: Konsolidasyon konusuna ilişkin düşünceleriniz nelerdir?

24 Ocak'da gündeme gelen serbest ekonomi görüşü; toplumumuz, teknokratlarımız ve politikacılarımız tarafından yeterince anlaşılması değildir; ekonomiye sürekli biçimde müdahale edilebileceği gibi bir düşünce, kafalarda egemendir

ALTINOK — Önce teşekkür ediyorum böyle bir fırsatı verdiğiniz için. Ben müsaade ederseniz biraz farklı bir yerden başlayacağım. Sizin açış konuşmamızda belirttiğiniz dikkati çeken bir nokta var. Kalın ayar ince ayar meselesi. Yıllardır IMF ve Dünya Bankası ile ilişki içerisinde olan her yetkili bilmektedir ki, Türk ekonomisi kalın ayarını 1980 yılında yapmıştır. Yani karma ekonomi sisteminden serbest ekonomi sistemine geçmek için bir dönemeci dönmüş, bu konudaki kararını almış ve uygulamaya geçmiştir. Bundan sonra yapılması gereken ekonomideki ince ayarlar vardır. Bu ince ayarların neler oldu-

ğu bugün artık aradan geçen 14 yılı yakın süre içerisinde iyice ortaya çıkmıştır. Fakat bu ince ayarı her nedense politikacılarımız, teknokratlarımız ya da bu işlerle ilgilenenler bir türlü anlamamışlardır. Ben, 24 Ocak'da gündeme gelen serbest ekonomi anlayışının ne toplumumuz tarafından, ne teknokratlarımız tarafından, ne de politikacılarımız tarafından pek iyi anlaşıldığı kanaatinde değilim. Hâlâ ekonomiye sürekli biçimde müdahale edilebileceği gibi bir görüş kafalarda egemendir. Bu da netice itibarıyla bugün içinde bulunduğumuz karmaşayı gündemde tutan en önemli hususlardan bir tanesidir.

Bilindiği üzere IMF'ye verilen taahhütler içerisinde döviz fiyatının yıl sonunda 38 bin TL olacağı gibi bir hedef var. Eğer serbest ekonomi kuralları cari ise doların fiyatını siz tespit etmeyeceksiniz ve bunu piyasa tespit edecekse, böyle bir taahhütte bulunulmaması gereğini aslında tartışmaya dahi açmanın gereksiz olduğunu düşünüyorum. Niye siz bugünden yıl sonunda dövizin fiyatı şu kadar olacak diye taahhütte bulunuyorsunuz? Sizin o zaman ekonominiz serbest piyasa kurallarına göre yürümüyor demektir. Hem görevde bulunduğum süre zarfında hem görevden ayrıldıktan sonra sürekli bir hususun üzerinde dururum. Türk Lirası'nın değerini korumak sadece yabancı paraya karşı korumak anlamında düşünülmemelidir. Türk Lirası'nın değeri bir mala karşı da söz konusudur. Bir bardağa karşı da Türk Lirası'nın değeri var. O da zannediyorum enflasyon ile ölçülüyor. Siz Türk Lirası'nın değerini koruyacaksanız, sadece dış paralara karşı değil, aynı zamanda iç değeri olarak da olayı düşünüp enflasyonun yukarılara çıkması-

m, yani Türk Lirası'nın diğer mallara karşı, alım gücüne karşı değer kaybetmesini önleyecek politikaları uygulamak zorundasınız. «Ben sadece döviz ile olan ilişkiyi düşünürüm, bunun dışındaki değer beni ilgilendirmez.» yaklaşımı, benim ekonomik mantaliteme sıgın, giren bir konu değil. Bu nedenle çok değerli dostum Sayın Saracoğlu ile çeşitli vesilelerle çeşitli platformlarda bu konuyu tartışmak istemişimdir. Ve o tartışmaları da yapmışımdır. Benim bir yönüyle üzerinde duracağım nokta, Sayın Sağlam'ın açış konuşmasıyla ilgili o ince ayar meselesinde Türkiye'nin çok dikkatli olması gerektiği konusunu vurgulamak istememdedir. Biz maalesef bu anlayışı, 24 Ocak Kararları ile ilgili konsepti bir yerde yitirmiş olmanın sıkıntısını yaşıyoruz.

TEVFİK ALTINOK

Sayın Sağlam açış konuşmasında bir iki hususu tespit etmemizi istedi.

Zannediyorum tespit edilen konuların çoğu, veya benim şimdi söyleyeceklerimin çoğu, zaten toplumda hemen hemen her kesimde uzun süreden beri bilinen ve kabul edilen gerçekler. Ama tartışmanın devamı açısından zannediyorum bu tespitleri de sınırlamakta yarar var. «Nedir onlar?» dersiniz, bugün toplumumuz bir enflasyonun içinde uzun yıllardan beri yaşayıp gelmiştir. Ve ekonomik çalkantının, ekonomik dengesizliğin, temel nedenlerinden birincisi, sanıyorum bu enflasyon konusu olsa gerek. Ve Türk ekonomisinde yaşanan bu enflasyon maalesef geçici olmaktan biraz çıkmış gibi görünüyor. Çünkü 1980 yılından bu yana biz enflasyonu ikili rakamların altına indiremedik. Karmaşık bir enflasyon türü ile karşı karşıyayız ve zannediyorum özellikle kamu kesimi finansman açısından kaynaklanan bir enflasyon süreci ile karşı karşıyayız. Bu enflasyon süreci uzun yıllar ekonomide hâkim olduğundan dolayı da artık Türk toplumu bu enflasyonla yaşamaya alışmış vaziyettedir. Ve işin enteresan tarafı da olayı kankırsar hale geldik.

SAĞLAM — Enflasyonla birlikte yaşamaya alıştık.

ALTINOK — Evet. Bir başka tespitim benim, enflasyon beklentisi toplumun her kesiminde ekonomik kararları etkiler hale gelmiş. Enflasyon kişilerin Türk Lirası'ndan kaçmasına, yabancıların tabiri ile dolarizasyon dedikleri olgunun ortaya çıkmasına da yol açmış. Yurt içinde faizler yükselmiş. İç ve dış faiz farkı sıcak para dediğimiz paranın, dövizin Türkiye'ye gelmesine sebep olmuş. İç ve dış borçlarımız çığ gibi büyümüş, ekonomide hâlâ kamu kesi-

mi açığı bir türlü aşağıya çekilememiştir.

Zamanın Başbakanı diyeceğim, Sayın Demirel'in bu açıklarla ilgili hatırlayacaksınız altı kara delik diye ifade ettiği bir tanımlama vardır. O altı tane deliğin nereden geldiğini hepimiz biliyoruz. Öncelikle bütçe açıkları. Dolayısıyla kamu kesimi açıkları dediğimiz zaman sadece bütçedeki açığı değil, konsolide bütçe açığını değil, bunun dışındaki açıkları da düşünmemiz gerekiyor. İkinci açık bütçe dışı fonlar dediğimiz kesimden kaynaklanıyor. Üçüncüsü, bildiğiniz gibi, Kamu İktisadi Teşebbüsleri açıkları. Dördüncüsü, mahalli idareler veya belediyeler dediğimiz kesimde oluşan açıklar. Beşincisi, sosyal güvenlik sisteminin açıkları ki biraz önce konuştuk. Altıncısı da, tarım desteklemelerinden oluşan ama gene kamu kesiminde oldukça önem taşıyan bir bölümün, tarım satış kooperatiflerinin oluşturduğu açıklar. Bunların tümüne kamu kesimi açığı olarak bakmak lazım. Bunların tümünü ele alarak geniş bir perspektiften olayı görmek lazım. Yoksa bizim bunların içerisinde sadece bir tanesini alıp çok kısa vadeli düşünerek bugünü kurtaracak şekilde yapılacak işlemlerin bir yerde yararının olmadığı da mutlaka bilmemiz ve görmemiz gerekiyor. Ne demek istediğimi biraz açmakta yarar var zannediyorum.

Son aylarda bildiğiniz gibi ek vergiler çıkartıldı. Bunun tartışmasına girecek değilim. Yani bu vergi böyle mi olmalıydı, başka türlü mü olmalıydı? Gerçek anlamda anayasada öngörülen eşitlik ilkeleri içerisinde vergi yükünün adaletli dağıtılması ilkelerine uygun bir vergi kanunu mu çıkartıldı? Bunu tartış-

mıyorum. Çünkü bunların pek böyle olmadığı kanaatindeyim. Ama çıkartılan vergi kanunları ile elde edilecek hâsılânın bana sorarsamz geçici bir etkisini göreceğiz. Fakat temeldeki sorunu çözmediğinden dolayı, bu geçicilik ortadan kalkınca, ben merak ediyorum, yeniden ek vergi kanunları çıkarmak durumu ile karşı karşıya mı kalacağız? Onu kestiremiyorum. Tabii bu benim de işim değil. Ama üzerinde durulmasının gerektiğine inandığımdan dolayı mutlaka belirtilmesinde yarar görüyorum.

kamu kesimi açıklarının temelinde yapısal sorunların yattığı bilinmelidir; örneğin bir başbakanlığın bünyesinde 15 devlet bakanlığı, 8 müsteşarlık vardır; kamu kesimi önlenemez biçimde büyümektedir; öncelikle kişilere devletin nasıl yönetileceği öğretilmelidir

Kamu kesimi açıklarının temelinde yapısal sorunların var olduğunu bilmekte yarar var. Nedir Türkiye'nin kamu kesimindeki sıkıntıları, yapısal problemleri? Hemen devlet yönetiminden başlayalım. Bir başbakanlık düşünün ki içinde 15 tane devlet bakanlığı var. Bugün içinde 8 tane müsteşarlık var. Hangi kamu yönetiminden bahsediyorsunuz? Devlet yönetmekten bahsedenler önce Başbakanlığın, icracı bakanlığın ne olduğunu, nasıl teşkilatlandığını bilmek zorundadır. Ama her oluşturduğumuz

kamu yönetim ünitesinin sekreteriyle, telefonuyla, arabasıyla ne türlü bir bü-yüklüğe ulaştığını bilmek zorundayız. Kaldı ki bugün devlette fonksiyonlar be-lirli ünitelere verilmişse, bunu parçala-yarak, bölerek, yenilerini ihdas ederek bir yere varılamayacağını da bilmemiz lazım. Önce oturup bir prensipte hep beraber anlaşmamız lazım. Devlet na-sıl yönetilir? Devlet nedir? Biz İdare Hukuku'nun prensiplerini önce politika-cıları eğiterek, önce devletin ne oldu-ğunu kişilere anlatarak yerleştirmeliyiz. Bazı seminerler mi yapacağız, kurslar mı düzenleyeceğiz bilemiyorum ama, önce bunun anlatılması, bunun kavran-ması, bu konseptin yerleşmesi lazım. Ben her zaman şuna karşı çıkmışımdır. Oranın müsteşarlığını da yaptım. Hazi-ne Müsteşarlığı ayrı bir ünite olamaz. Bir bakanlık olmak mecburiyetindedir. Hazine Bakanlığı yaparsınız. Hiç itiraz etmem. Ama Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Gümrük Müsteşarlığı, efendime söyleyeyim Kadın Hakları Arama Müsteşarlığı... AT Müsteşarlığı henüz kurulmadı. O da kuru-lursa 9 olacak. Oturup sayıyorum. Bu-gün Başbakanlıkta 8 tane müsteşarlık var.

SAĞLAM — Sayın Altınok, bugün gazetede gördüm. DPT Müsteşarlığının kadroları Resmi Gazete'de çıkmış.

ALTINOK — O geçmiş dönemin kadroları efendim.

SAĞLAM — Fakat 900 küsur kad-rolu bir teşkilat. Bir de yurt dışında kad-roları var. Bir de oraya yönelinmiş. Oy-sa hatırlarsınız kuruluş yıllarında DPT'nin 80-90 kişilik kadrosu vardı. İkinci bir müsteşarlığı bugün gördüm gazete-de. Denizcilik Müsteşarlığı diye. Müste-

şarlığa ait bölgeler kurulmaya başlan-mış. Gerçekten kamu kesimi önlene-mez biçimde büyüyor. Bakanlık, müsteşarlık kurulunca işler düzelecek sanıyo-ruz.

ALTINOK — İş idaresi dediğimiz olay sanıyorum devlet için de geçerli. Eğer gereksiz kadrolaşmanın lüzumsuz teşkilatlanmanın peşinde koşarsanız, idarelerde evvelce bir milyon olduğunu söyledığınız kadrolar bugün bir milyon yediyüz bine çıkmış ise, siz ne yaparsa-nız yapın, personel bütçesinden başka bütçe hazırlayamaz hale gelirsiniz. Söylemek istediğim, temeldeki meseleleri-nizi çözmediğiniz sürece siz istediğiniz kadar ek vergi getirin, istediğiniz kadar tahkim yapın, iki yıl sonra veya üç yıl sonra yine aynı noktaya gelirsiniz. Dola-yısıyla burada altını çizmek istediğim nokta, sanıyorum tetkiki de gereken husus, vergi meselesi, vergi reformu de-ğil, kamu kesiminin kendisine yeni bir şekil verme gereğini kabul etmek ve ona ait ilkelerde uzlaşmaya varmaktır.

Aynı olayı KİT'ler için de söylüyo-rum. Yani bugün KİT'lerin açığı kimine göre 3 trilyon TL'dir, kimine göre 10 trilyon TL'dir, ama bana sorarsanız, size 140 trilyon TL gibi bir rakam söy-lersem şaşırmayın. Gelin temeline ine-lim, bugün KİT'lerin hakiki finansman açığını arıyor isek, rakamın 140 trilyon TL'nin altına inmediğini siz de görürsü-nüz. Çünkü bir şirketin bilançosuna tam girmezseniz o şirketin gerçek an-lamdaki finansman gereğinin, kaynak ödeme dengesinin, buna yakınlarını da ilave ederek finansman gereğinin ne ol-duğunu tam olarak bulamazsınız. Bul-nacak rakamın üzerinde konuşulması la-zımdır. Şimdi bunları bir tarafa bırakıp

KİT'leri fizibilite raporlarına göre 8 bin kişi ile çalışması gereken İskenderun Demir-Çelik Fabrikalarını siz kalkar da 27 bin kişi ile idare etmeye çaba gösterirseniz, bu iktisadi işletmeden rantabilite bekleyemezsiniz. Produktivite bekleyemezsiniz. Bu işletmenin iktisadi işletme olmasını temin edemezsiniz. Yine bu işletmede siz 5 yıldızlı bir hotelden çok daha iyi bir misafırhane kurmaya kalkarsanız, burada 24 saat hizmet verecek garsonunu, odacısını, kapıcısını tutmaya kalkarsanız, problemleri çözemezsiniz. Dolayısıyla bunların temeldeki meselelerini çözmediğiniz sürece siz istediğiniz kadar «Ben bu enflasyon meselesini çözeceğim.» dese- nize de bu sözler havada kalır.

Ben bugün iki tane potansiyel risk görüyorum ekonominin yapısı içerisinde. Bunlardan ilki söylediğim gibi kamu kesimi açığı. Bu risk saatli bomba gibi, ne zaman patlayacağı belli değil. İkinci risk, dış ödemeler dengesindeki potansiyel risk. Ona pek değinmedim ama, çok önemli olduğuna inandığımdan dolayı burada kısaca belirtmekte yarar görüyorum. Biliyorsunuz dış ödemeler dengesinde iki önemli açık kalemi var. Bunlardan bir tanesi dış ödemeler dengesinin ticaret kesimini ilgilendiren dış ticaret açığı, ikincisi de bundan daha önemli dediğimiz cari açık. Ama ben müsaadenizle bir adım daha öteye gideceğim. Bir de biliyorsunuz altında «Net Hata ve Noksan» adıyla yer alan bir kalem var. Bu kalem, nakit giriş ve çıkışlardaki, yani döviz giriş ve çıkışlarındaki izahı tam olarak yapılamayan unsurları gösteriyor. 1993 ödemeler dengesine baktığımızda gözlediğimiz, gerçek cari ödemeler açığının 6 milyar

dolara gelmiş olmasıdır. 2 milyar dolarlık bir ilave de «Net Hata ve Noksan»da görülüyor. Dolayısıyla burada asıl üzerinde durulacak rakam 8 milyar dolardır; böyle bir rakamın bizim dışarıyla olan ilişkilerimizi nereye götürüp getireceği konusudur. İşte bu risk dikkate alınmadığı sürece, bu ekonomi içerisinde sizin 18 milyar dolar rezerviniz de olsa sonuç değişmez. Eğer Türk parası konvertibl hale gelmişse, buradaki dengeleri çok iyi kollamak mecburiyetinde olduğunuzun bilincinde olmanız lazım. «Efendim ne olursa olsun.» diyemezsiniz, eski kapalı ekonomide olduğu gibi. Bir anda çeşitli sermaye hareketleriyle Türkiye'ye gelmiş olan dövizin ülküp kaçmasına sebep olursunuz. Ve 1994 yılının Ocak ayında karşımıza çıkan sorunun temelinde yatan nedenlerden bir tanesi de budur.

İşte bu tespitlerden sonra ekonominin nereye gideceğini tartışmak lazım. Ama ben ona geçmeden önce bir başka tespitin daha yapılmasından yanayım. Böyle bir krizin ortaya çıkmasından sonra üretici kesimin sıkıntılarının ne olduğunu bilmeliyiz. Onu tespit etmek de şart. Parasal değişmelerin, parasal ekonominin -isterseniz buna fiktif ekonomi, öbür tarafa da reel ekonomi deyin-; karşınıza çıkardığı bir tablo var ki, üzerinde hassasiyetle durulması lazım. Nedir o? Bugün talep bıçakla kesilmiş gibi aşağılara çekilmiştir. Bunun neticesinde sizin ekonominizin üretken kesimi satılmayan malı üretebilecek durumda olamaz. Dolayısıyla o da bıçakla kesilmiş gibi üretimini kesmek zorunda kalacaktır. Parasal büyüklüklerle ilgili ekonomik büyüklüklerin bana göre hiçbir anlamı olmadığını herkesin bil-

mesi lazım. Yani benim param bugün bankada durarak % 300 veya devletin kasasında durarak % 500 para kazandıyorsa, bu benim zenginleştiğim anlamına gelmez. Bir ülkenin zenginleşebilmesi, ancak üretim ve yatırımla mümkün olur. Siz üreteceksiniz ki, bu ekonomi belirli bir noktaya gelsin. Bu üretimi yapabilmek ve kaliteli olabilmesi için de mutlaka yatırım yapacaksınız. Biz şimdi ekonomimizde maalesef bu iki kavramı, bu iki konsepti kaybetmiş vaziyeteyiz.

SAĞLAM — Şimdi söz Sayın Ülken'de. Buyurun efendim.

dünyada IMF'ye en çok başvuran ülkeler arasında türkiye'nin de bulunması, yıllardır uygulanan iktisat politikalarının başarılı olmadığını gösterir; çok masraflı ve müsrif olan türk devleti, işe her şeyden önce kendisine çeki düzen vermekle başlamalıdır; çözüm bekleyen en önemli sorun ise enflasyondur

ÜLKEN — Bazı tespitler yaparken, kökü çok derinde olan hususlar da ortaya çıkıyor. Eğer Türkiye dünya ülkeleri içinde IMF'ye en çok başvuran ülkeler arasında ise, bunun çok derin bir anlamı vardır. Bu, Türkiye'de iktisadi yönetimin oldukça başarısız olduğunu gösterir. Çünkü bilindiği gibi IMF kendisi gelmez. Ancak siz herhangi bir

şekilde «Ben müşküldeyim, aman...» dediğiniz anda, ve kendiniz başvuruda bulunduğunuz zaman, IMF ile temas kurulur. Öyleyse Türkiye'de uzun yıllardır uygulanan iktisat politikasının başarılı olmadığını söyleyebiliriz. Bu birinci tespit.

PROF. DR. YÜKSEL ÜLKEN

İkinci tespit, Türk devletinin çok masraflı ve müsrif bir devlet olduğudur. Eğer, Türk siyasi, idari yönetimi kendisine çekidüzen vermezse, yani Türk devleti yeni baştan reorganizasyona tabi tutulmazsa, bu israfçı karakterin devam edeceği aşikârdır. Devlet herşeyden önce kendisine çeki düzen vermekle işe başlamalıdır. Ondandır diğerlerine örnek olacak biçimde yönlendirme görevini yerine getirmelidir.

Aslında Türkiye'de bu kriz veya bunalım konusunda hepimizin ittifak ettiği bir nokta var sanıyorum. Eğer 1991

yılında seçimlerden hemen sonra önlem alınma durumuna girilseydi –ki seçimin ana teması oydu–, bugün bu noktaya gelmezdik. İkincisi, 1991'den vazgeçtik, 1993'de bu yapılmış olsaydı, yine bugünkü kadar ağır bunalım karakteri taşıyan bir durumla, acı gelen bir durumla karşılaşmazdık. Tabii burada akla şu gelebilir. Türkiye demokrasiye girmiş 1946'dan 1950'den beri ve demokrasinin bazı temel ilkelerini henüz hazmedememiş durumda. Özellikle sıkça yapılan seçimler, ekonominin ahengini her zaman büyük ölçüde bozmuştur. Doğrusu bir vatandaş ve iktisatçı olarak şimdi ödüm kopuyor. Bir milletvekili daha çekilir de, yeni bir seçim olur diye. Son günlerde bundan çok korkuyorum. Uzun yıllardır Türkiye hayali diyebileceğim bir zenginlik sürdürdü. Ve bunu ben şatolarda oturan ama iflas etmiş aristokratların hayatuna benzetiyorum. Muhteşem şatolarda oturuyor ama, geçimini sağlayamıyor.

SAĞLAM — «Şahane Züğürtler» diye bir tiyatro eseri var. Tıpkı onun gibi.

ÜLKEN — Türkiye âdetâ bunu yaşadığı ve bu dönemin tatlı anıları nedeniyle bunalımın acısını henüz hissetmiyor. Çünkü bu bunalım Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa olarak evvelâ finans kesiminde çıktı. Finans kesiminde çıktığı için reel kesime büyük ölçüde yansımaya rağmen onun olumsuz sonuçları tam olarak görünmüyor. Şöyle somutlaştırayım. Mesela henüz kuyruklar yok. Henüz vitrinlerde mal eksikliği yok. Henüz zorunlu maddelerin herhangi bir eksikliği yok. Onun için halk bunu daha pek hissetmiş değil. Dolayısıyla bu zenginlik, bu fiktif diyebileceği-

miz zenginlikten sonra gelen bunalım, mali kesimden reel kesime geçerken, halkın umursamazlığı var. Ben burada bu tespiti de yapıyorum.

5 Nisan kararlarından sonra, Sayın Sağlam'ın da açıkladığı gibi, henüz göstergelerde büyük ölçüde bir ferahlama yok. İthalatta büyük ölçüde düşme var, tamam. Bunun rakamlarını çıkarmaya uğraştım; Türkiye'de ihracatın % 30'u dışarıdan getirilen hammaddelere bağlı. İhracat yapalım ama, bunun % 30'u zaten dışa bağımlı maddelerden oluşuyor.

Bunun yanında para güvensizliği çok önemli bir durum. Sayın Altınok'un bahsettiği, Türk Lirası'nı kullanmama, dolarizasyon dedikleri olay. Büyük ölçüde bir Türk parası korkusu yaşanıyor. Dolayısıyla iş âleminde peşin çalışma eğilimi artmıştır. Bu, kişilerin kendilerini emniyete almak için kullandıkları yoldur. Ama büyük ölçüde tıkanıklıklara sebep olabiliyor. Sayın Sağlam da söyledi. Nisan ayında ihracatta bir gerileme var. Özellikle Mayıs'da lokomotif sektör sayılan hazır giyimde büyük ölçüde gerileme var. Ve ihracatın artması için dış kredi imkânlarına baktım. Dış kredi arayan sanayici geçen yıl 100 üzerinden 5 ila 6 dolar faiz öderken, bugün aynı talepte bulunan ihracatçıdan 13 ila 14 dolar isteniyor.

Öte yandan olaya özellikle bütçe açısından baktığımızda, bütçenin bugün iç ve dış faiz yükü 500 trilyon TL civarındadır. Vergi gelirleri ise sanıyorum 550 veya 570 trilyon civarındadır. Yani aşağı yukarı vergi gelirlerinin tümü faiz ödemelerine gidiyor. İşte burada bir nokta akla geliyor. Sorunun çözümünde

bir yandan gelirin artışı, bir yandan harcamaların kısılmasının ana çare olarak düşünüldüğü böyle bir ortamda, siz eğer bu yıl bu kadar tıkanık bir ekonomi içinde giderseniz, gelecek yılın vergi gelirleri mutlaka düşecektir. İkinci bir nokta daha var. Vergi ödememe eğilimi giderek artabilir. Artmıştır da. Çünkü vergi ödemediğiniz zaman onun cezai müeyyidesi çalıştığında onun bileşik faizi yılda % 206 tutuyor. Oysa devlet % 406 veriyor. Şimdi rasyonel düşündüğünüz zaman, ahlaki tarafını bir yana bırakalım, sizin elinizde 100 lira varsa bunu vergi borcunu ödemeyip de % 406'dan değerlendirirseniz daha kârlı çıkarsınız. Dolayısıyla ben gelecek yıl vergi gelirleri için çok endişe taşıdığımı belirtmek istiyorum.

Şimdi aslında Türkiye'nin en önemli sorunu maalesef yine enflasyondur. Acaba biz buradan hiperenflasyona gider miyiz? Çünkü benim şahsi kanaatime göre aslında biz hiperenflasyonun başlangıcındayız. Yani eğer % 125'lerden bahsediyorsanız, bu hiperenflasyonun başlangıcıdır. Ve ona doğru gitmekte çok büyük ihtimal vardır diyorum. Para arzındaki genişlemeler mutlaka hiperenflasyonu besler. Ve bu para arzındaki genişleme, tabii emisyon da dahil, mali piyasaların dengesini çok çabuk bozabiliyor. Âdeta serseri mayın gibi bir şey. Öye ise esasen küçük olan mali sektörde kamunun tüm kaynakları ele geçirmesi, temel sorunu oluşturuyor.

5 Nisan kararları acaba yetersiz midir? Bunun üzerinde belki dururuz ama, ben genel olarak istikrar paketlerinin beş aşağı beş yukarı aynı tertipte hazırlandığını söyleyebilirim. Eksikleri vardır ama büyük ölçüde istikrar paket-

leri daima bu şekilde biçimlenir. Fakat burada önemli olan şudur: Geçen yılki hovardalık derecesindeki % 7'lik büyümenin ardından talebi daraltıp denge sağlamak istiyorsanız, siyasi iradenin çok güçlü olması lazımdır. Siyasi iradenin buna dayanma gücü olması lazımdır. Bugün inşaat kesimi Türkiye'nin lokomotif kesimlerinden biridir. Tekstil lokomotif sektörlerinden biridir. Otomotiv bana göre bunlardan sonra gelir. Ama siyasi iradenin gerileme gösterdiği kesim otomotiv kesimi olmuştur. Bir yandan talebi kısıcağınız, bir yandan tüketimi artırıcı davranışlara yön vereceksiniz. Burada otomotiv kesimi belki sesini daha iyi duyuruyor veya baskı grubu olarak ağırlığı daha iyi hissettiriyor. Aslında burada yapılan teşvik üretme yönelik değildir. Eldeki stokların eritilmesi ve bu şekilde rizikonun kendi üstlerinden atılmasıdır. Peki bunun arkasından üretim artacak mı? Oradan çok şüpheliyim. Şimdi inşaat kesimi, akşam baktım, istihdamın % 5'ini karşılıyor. Mutlak rakam olarak bu kesimde 3 milyon çalışan kişi var. Bu kesimde istihdamda % 50 bir eksilme olsa, 1.5 milyon kişi açıkta kalır. Tekstil de aynı şekilde. Dolayısıyla Hükümet bazı konularda direnç göstermelidir. Ama bu direnç maalesef bozulmuştur. Sayın Sağlık'ın da buyurduğu gibi, programdan bazı sapmalar olmuştur.

Şimdi diğer bir konuya geçiyorum. 108 şirketin kârına baktığımda, 1993 yılında 1992'ye oranla % 115 artış olmuş. Bu % 71'lik bir enflasyonda söz konusudur. Öyle ise burada reel kârlar vardır. 1993'ten 1994'e geçiyorsunuz, durum çok değişik. Bir yandan enflasyon hiperenflasyona doğru gidiyor, di-

ğer yandan faizlerde anormal artışlar var. Dolayısıyla durum çok değişik. Hiper faiz ve bir yandan da yüksek enflasyon. Şimdi üretim kesimi buradan nasıl çıkacak? Üretimini sürdürmesi halinde talep yok. Yüksek faizlerle iş yapması halinde maliyetler çok yüksek düzeylere çıkıyor. Dolayısıyla siyasi irade eğer direncini göstermezse, çok kolaylıkla enflasyon yukarı katlara –pek dilim varmıyor ama – hiperenflasyona taşınabilir.

Ayrıca, üzerinde durulması gereken iktisat dışı unsurlar var. İktisat dışı unsurların en önemlisi halkın siyasi iradeye olan güvenidir. Gördüğüm kadarıyla halkın hükümete güveni yoktur. Halkın güveni olmayınca siyasi iradenin kendisine güvenilirlik kazandıracak davranışlara girmesi de çok zordur. Çünkü şimdiye kadar hükümetin yaptığı işlerde halkın güvensizliğini destekleyen unsurlar var. «Türk parasına güvenin; dolar alanları eli yanar.» gibi beyanlar, bu örnekler arasındadır. Dolayısıyla iktisat dışı unsur bu bunalımda çok önemli bir unsurdur. Halkın kamu otoritesine güveninin bulunmaması ve siyasi iradede direnç eksikliği, bizi çok daha müşkül noktalara getirecektir.

SAĞLAM — Şimdi ben Sayın Karacan'a söz vermeden önce bir noktaya değinmek istiyorum. Bir süre önce Türkiye'ye İsrail Merkez Bankası Başkanı geldi ve bir konuşma yaptı. Kendisini dinledik. Ekonomik kriz ve istikrar politikası konusunda şöyle dedi: «Siz daha henüz duvara çarpmadınız. Ve toplum –biraz önce Sayın Ülken'in ifade ettiği gibi– bu bunalımın genişliği ve derinliği konusunda yeterli bilgiye sahip değil-

dir. Bunalımın şiddetini zamanla öğrenecek ve hissedecektir. Siz ancak o duvara çarptıktan sonra gerçek önlemleri alabilirsiniz. O zaman ülkenin içinde bulunduğu ortam depreme uğramış gibi sarsılır. Ancak o zaman iktidar, muhalefet, işveren, işçi bir masa etrafında toplanarak uzlaşmaya varır. Ciddi bir istikrar programı, ancak bu durumda yürürlüğe konulabilir.»

siyasi iradeye güven yoksa, alınan önlemler başarıya ulaşamaz; halk hükümete güven duyarsa, girişimcilerin gelecek hakkındaki belirsizlikleri azalır; ekonomide başlayan olumlu gelişmeler, iş hayatını, tüketimi ve yatırımları uyararak üretimi artırabilir

ÜLKEN — Burada bir şey ilave edebilir miyim? Sizi doğrulamak için. Bir Arjantin örneği var, bir Brezilya örneği var, bir İsrail örneği var. Halkın siyasi iradeye güveni olmazsa, iş yürümüyor. Mesela Brezilya'ya baktığımızda, son defa yürürlüğe sokulan 18 inci istikrar paketidir. Olmadı bir daha yaptı. Arjantin'e gelince. Arjantin'de halk Cumhurbaşkanı Menem'e güvendi. Menem de programına güvendi. Ve dolayısıyla güven birliği ile büyük ölçüde krizi aşma başarısını gösterdiler. Onun için siyasi idareye güven yoksa, bu önlemlerin büyük ölçüde başarıya ulaş-

mayacağına ifade ediyorum. Örneğin bankalara güvence veriyorsunuz, pek iyi. Nakliyeciyeye niye vermiyorsunuz? Diğer kesimlerde çalışanlara niye vermiyorsunuz? Bankada ayrıca bir de mevduata güvence veriyorsunuz. Banka yönetimine herhangi bir müeyyide koymuyorsunuz. Böyle ayrımlar yapmak hükümete olan güveni sarsıyor.

PROF. DR. DÜNDAR SAĞLAM

SAĞLAM — Evet, şimdi bir gözlemde daha bulunmak istiyorum. Sanılının aksine, talep kısıcıcı politikaları ihtiva eden bazı istikrar paketlerinde, dünyadaki uygulamalarda, yani İsrail'de, Danimarka'da ve İrlanda'da, üretimde ve yatırımlarda düşüş yerine artışlar görülebiliyor. Bunun üzerinde çeşitli iktisatçılar ciddi araştırmalar yapmışlardır. Burada önemli olan, istikrar paketini hazırlayıp uygulayan hükümete duyulan güvendir. Halk hükümete güven du-

yarsa, halkın, müteşebbislerin gelecek hakkında duydukları belirsizlikler azalıyor. Herkes gelecek hakkında tahmin ve hesap yapabilir duruma geliyor. Bu olumlu gelişmeler iş hayatını, tüketimi, yatırımları uyararak üretimi arttırabiliyor.

Ayrıca, bu ülkelerin uyguladıkları istikrar paketlerine baktığımızda, bunların hepsinde heterodoks önlemler görüyoruz. Ekonomi ile ilgili temel parametrelerde bazı hedeflerin kesin olarak saptandığını görüyoruz. Ekonomi ile ilgili temel parametrelerde bazı hedeflerin kesin olarak saptandığını görüyoruz. Fiyatlarda, ücretlerde, dövizde ve diğer bazı temel parametrelerde sabitleştirmeler görüyoruz. Acaba Türkiye'de böyle güven verici ve istikrarlı hükümet olsa, heterodoks önlemleri içeren politikalar yürürlüğe koysa, ülke düzlüğe çıkma bakımından bir şans elde eder mi? Çünkü benim gelecek hakkında kötümserliğim artıyor. Sizler burayı teşrif etmeden önce ben geçmişte bu dergide yapılmış açık oturumları gözden geçirdim. 1990-1991 ve ondan sonraki yıllarda bunalımın yaklaşmakta olduğunu açıkça ifade etmişiz. Örneğin, Sayın Kemal Kurdaş'ın 1990 yılında kaleme alıp dergimizde yayınlanan makalesi çok ilgi çekici. Demek ki hükümetler bu işin ciddiyetini tam olarak anlamış değiller. Yani ille bir duvara mı çarpmamız gerekiyor? İlle bir hiperenflasyona mı duçar olacağız? Gelecekte hazırlanacak istikrar paketlerinde temel ekonomik parametrelerde sabitleştirmeleri uygun görüyor musunuz? Buyurun Sayın Karacan.

TÜRKİYE'NİN İÇİNE DÜŞTÜĞÜ EKONOMİK BUNALIMDAN KURTULMASI İÇİN NELERİN YAPILMASI GEREKTIĞİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER VE ÖNERİLER

KARACAN — Türkiye'nin karşılaştığı problemler sadece ekonomik değildir. Türkiye'nin kısa vadede alacağı ekonomik çözümler var, bir de orta vadede program meselesi var. Fakat bunlardan da önce Türkiye'de güven dediğimiz şeyin bir başka cephesi var. Türkiye güvenlik açısından kendi vatandaşları için bile artık riskli bir ülke olmaya başlamıştır. En önemli noktalardan birisi bence budur. Türkiye çok ciddi bir siyasi problemle karşı karşıyadır. Türkiye Kürt meselesini çözemediği sürece birtakım problemleri de çözmesi güç olacaktır. Ben Türkiye'nin bu problemi kısa vadede nasıl çözebileceği hakkında şu anda konuşmak istemiyorum. Ama Türkiye'nin önündeki, siyasetin önündeki, hatta ekonominin önündeki bütün sorunları geri plana itecek ana problem budur. Türkiye'nin bu problemi nasıl çözeceği belli değildir. Bu, Türkiye'yi orta vadede ekonomik açıdan da riske atacak bir unsurdur. Ben Türkiye'nin orta vadede siyasi ve ekonomik istikrarının bir önkoşulu gibi görüyorum bunu.

İkincisi, biraz önce Sayın Altınok'un belirttiği gibi, Türkiye'de siyasetinde, kamu maliyesinde, merkezi yönetiminde, mahalli idarelerinde, bürokrasi-

sinde önemli bir yeniden yapılanma ihtiyacı var. Bu konuda tepeden inme değil, toplumun bir sürü değişik siyasi katmanlarından, değişik gruplarından destek alan aşağıdan yukarıya doğru bir siyasi yeniden yapılanmanın olması gerektiği kamsındayım. Bu, çözümü kısa vadeli bir problem değildir. Orta vadedir ve önümüzdeki 5 yılın 10 yılın problemidir. Türkiye orta vadede düzleşme çıkmak istiyorsa bu siyasi yeniden yapılanmasını gerçekleştirmek zorundadır.

Ekonomik açıdan baktığınız zaman da kısa vadeli ve orta vadeli problemler var. Türkiye ekonomisi hangi noktada dibe vuracak? Dibe vurma olayı görel bir kavram. Ben uzunca bir süredir Türkiye'de enflasyonun çok fazla sorun olduğuna inanan birisi değilim. Tabii enflasyonun olmaması bir ekonomide iyidir. Ama Türk ekonomisi açısından birincil önemi görülmez. Türkiye'nin birinci problemini, genel ve reel kesimde, mali kesimde bozulan dengeler olarak görüyorum. Çünkü bir ekonomiyi dışa aşmışsanız, konvertibl diyemeyeceğim ama rahatlıkla Türk parasından bir yabancı paraya geçilebiliyorsa, enflasyon rakamı anlamını yitiren bir rakam gibi görünmüştür hep bana. Kısa vadede kamu ekonomisinin önünde şöyle bir problem var. Bir ekonomi ne kadar dışa açıksa, mali sektörüyle, reel sektörüyle; liberal bir kamu yönetimi, liberal bir kur sistemi artı içeride mali araçlar arasında geçişkenlik varsa; o ekonomide devletin, hükümetin, Merkez Bankası'nın birtakım araçların üzerinde oynayarak, ince ayar yapma şansım da yavaş yavaş kaybettiğini, bürokratik kararların yerini piyasa karar-

lanının aldığını görürsünüz. Yani ekonomiyi dışa açmakla elinizdeki birtakım araçları piyasaya terketmiş oluyorsunuz.

Dediğim gibi, ekonominin dibe vurması görece bir olay. Vergi gelirleri muhtemelen bu yıl sonunda daha fazla düşecektir. Birkaç nedenle düşecektir. Üretim düştükçe, muhtemelen çalışanların ödedikleri vergiler, üretim vergileri, bunların hepsi gerileyecektir. Buna karşılık belki bir başka etki olabilir. Birtakım vergi ödeyen kesimlerin üzerine fazla yüklendiğiniz zaman, bir müddet sonra bu insanları kayıt dışı ekonomiye doğru itiyorsunuz. Yani vergi veren insanlar bir müddet sonra vermemeğe başlayabilirler.

Buna karşılık kamu harcamalarınıza kesmekte bazı güçlükler doğacaktır. Yani Türk ekonomisinin daha fazla dibe vuracağı noktalar vardır. Ancak, alt sınırını çizmekte güçlük vardır. O zaman kısa vadede Türkiye'nin krizden çıkması, ben Sayın Sağlam'a katılıyorum, bir heterodoks program olmadan bence güç gözüktüyor. Bir taraftan yenden siyasi yapılanma ile toplumda güveni sağlamanız lazım, öbür taraftan da gereken ekonomik politika araçlarını koymanız lazım. Bugünkü kur rejimini sabitleştirelim mi, sabitleştirmeyelim mi? Merkez Bankası Başkanı yıl sonunda 38 bin lira olacak demişse, o kur artlık sabitlemiştir. Merkez Bankası Başkanı programın öbür ayaklarıyla uyarlı görüyor ki bu 38 bin lirayı söylüyor. Faiz rejimiyle, fiyat politikasıyla, kur sistemiyle uyarlı olmadan böyle bir rakamın telâffüz edilmesi doğru olmaz.

Türkiye'de şu anda bilinçli bir eko-

nomik politika uygulandığını sanmıyorum. Krizden nasıl çıkılacağına dair Merkez Bankası Başkanı'nun da, diğer ekonomiyi yönetenlerin de çok net fikirlerinin olduğunu zannetmiyorum. Krizden çıkmanın yolunu siyasi iradenin kararlı bir şekilde heterodoks bir program yürürlüğe koymasında görüyorum. Böyle bir program neyi içerecek? Madem Merkez Bankası yıl sonu itibarıyla «1 dolar = 38 bin TL»yi sabitleştirmiş, o zaman bu döviz fiyatı hedefine ulaşmak için gereken bütün tedbirler alınmalıdır. Faizleri de belirlemek gerekiyor. Çünkü çok önemli bir parametre. Ücret politikasını dikkate almamız, ücret dondurmasına gitmemiz gerekiyor. Sübvansiyonlar konusunda, bir ölçüde tarım da dahil, popülist politikadan vaz geçip heterodoks programın bir parçası olarak «Ben sübvansiyonları durdurdum.» diyebilmelisiniz. Bütün bunlar Türk ekonomisinin kısa sürede rahatlamasını sağlayacak önlemlerdir.

Burada bir başka şey de değinmek istiyorum. Türkiye'de son iki üç aylık dönemde, Hükümet reel kesimi mali keşim uğruna temelde feda etmiştir. Yani mali kesim son dönemde önemli ölçüde faiz sübvansiyonu alan bir kesim haline gelmiştir. Mali kesim şu anda kendi politikalarını önemli ölçüde dikte ettirir hale gelmiştir. Mali kesim lehine devlet üretim yapan kesimi kısa vadede gözden çıkarmıştır. Bir yerde feda etmiştir. Bu politikanın değişmesi lazımdır. Ama orta vadede Türkiye'nin asgari 5 yıllık belirli aşamaları olan bir ekonomik programa ihtiyacı vardır. 5 yıl sonra Türk ekonomisi çok rahat mı olacaktır? Hayır. Dünya-

da bütün dengeleri kurulmuş rahat bir ekonomi yoktur. Her gün şartlar değişmektedir. Ancak, 5 yıllık süre içinde Türk ekonomisi üretime, sanayiye, yatırıma, ihracata ağırlık veren politikalar uygulamalıdır. Türkiye uzun yıllardır ranta, kısa dönemli mali kârlara dayanan bir ekonomi haline gelmiştir.

SAĞLAM — Mali kesimde spekülasyona dayanan önemli kârlar oluşmuştur. Katma değerden sanayiye aldığı pay azalmıştır.

KARACAN — Tabii. Oysa bir ekonominin temeli üretmektir, yatırım yapmaktır. Bunları boşladığınız zaman bir ekonomiyi uzun vadede yaşatamazsınız. Türk ekonomisi, Türk halkı son dönemde belki önemli ölçüde refah artışları sağladı. Ama bunları Türkiye'yi ileride siyasi açıdan da ipotek altına koyabilecek dış borçlanma pahasına gerçekleştirdi. Türkiye'nin dış borçları 70 milyar doları bularak bu refah sağlandı. Kendi paramızla sağlanmadı. Başkasının yarattığı değerler bize aktarılarak bu refahı sağladık. Bu film bitmiştir. Artık, Türkiye'de ekonomi anlayışında yeni bir dönemin açılması lazımdır.

Ancak, şu kısa dönemde, üretimi, yatırımı, ihracatı gözeten politikaların ne yazık ki ufukta olmadığını görüyoruz. O bakımdan kısa vadede Türkiye'de siyasetçiler çok önlemler almaya cesaret edemiyorlar gibi geliyor bana. Popülist politikalarla problemleri sürekli ertelemek istiyorlar. Çünkü Türkiye'de herkes sübvansiyonlardan bir parça pay almak istiyor. Halbuki toplumun bütün kesimlerine büyük ölçüde sübvan-

siyon verme olanağı yoktur demokratik rejimlerde. Çünkü ancak bazılarından alarak diğerlerine verebilirsiniz. Bu bakımdan Türkiye maalesef herkese sübvansiyon dağıtmaya çalışan bir politika içindedir.

SAĞLAM — Teşekkürler Sayın Karacan. Evet Sayın Altınok, sizin ekleyeceğiniz hususları dinleyelim.

ALTINOK — Bazı tespitleri yaptık. «O zaman Türkiye ne yapmalıdır?» sorusuna cevap ararken, sanıyorum Sayın Karacan'ın üzerinde durduğu çok önemli bir nokta var. Bu kalın ayardan önce ayara geçerken, programsızlık bizi belirli bir yerlere getirdi. Dolayısıyla 1991'de ve 1993'de Türkiye'nin iki ayrı şansı kaybettiği görüşüne can gönülden katılıyorum. Ama ben, Türkiye konusundaki her konuşmamda, hiç karamsar olmadığını söyleyerek sözlerime başlamışımdır. Hâlâ Türkiye'de bazı potansiyellerin mevcut olduğunu, bunları iyi bir yönetimin harekete geçirebileceğini düşünenlerden birisiyim. Eğer orta vadeli bir program diyorsak, böyle bir programı çok kaba hatları ile çizmenin yanında değilim ben. Uygulamadan gelen bir kişi olduğum için, hep hedef nokta atışı demişimdir. Hangi hedefe ulaşacak isek o hedefin neler yapılarak yakalanabileceğini çerçevesini de çizerek ortaya koymanın gerektğine inanıyorum. Böyle olunca da lafı fazla uzatmanın gereğinin olmadığını zannediyorum. Nedir hedefimiz? Enflasyonu düşürmek. Nasıl düşürceğiz? Kamu yönetiminde bazı hataların olduğunu söylüyoruz. Ne yapacaksınız bu kamu yönetimini düze çıkartacaksınız ya da arzulanan, hedeflenen bir yapıya

kavuşturacaksınız? Sekiz tane müsteşarlık var başbakanlıkta. O zaman ilk yapacağınız iş, bu sekiz tane müsteşarlığı kapatmaktır. Tabii peşinden, «Yerine ne koyacağınızı hiç düşündünüz mü?» suali gelir. Orada da ben diyorum ki, bugün Türkiye'de gerçek anlamda eski yapıdan farklı bir yapıya geçme gereği artık hissedilmeye başlanmıştır.

Yıllarca söyledim, daha evvelce çeşitli vesilelerle görevli olduğum sıralarda da yukarı makamlara telkinde buldum. Bir Ekonomi Bakanlığı kurulsun diyoruz. Böyle bir ihtiyaç var mıdır, yok mudur? Artık tartışılması dahi anlamsız bir konu. Ama bunu sadece ben söylemedim. Pek çok kişi de söyledi. Maliye Bakanlığı var, Gümrük Bakanlığı Müsteşarlığı var, Hazine Müsteşarlığı var, Dış Ticaret Müsteşarlığı var, yeni kurulan 80 tane kuruluş var ve bunların çoğu da ekonomi ile iç içe olan ve bu kararların oluşmasında etkisi bulunan kuruluşlar. Bir Başbakanlığımız var ki dediğim gibi koskocaman bir yapı ve içi dolu. Öbür tarafta aynı işleri yapmakta olan bir sürü bakanlık veya teşkilat var. Bunlara şekil vermediğiniz sürece işin içinden çıkmanız çok zor. O zaman kamu kesiminde yeniden yapılanma diyor-sanız, bunun her yönüyle düşünülerek cesur biçimde uygulanması lazım. Kamu kesimi finansman açıkları kapatıl-sın denildiği zaman, herkes bununla bembekir. «Peki nasıl kapatılacak?» sualine geldiğinizde, veya buna cevap aramaya kalktığınızda, hiç kimse hiçbir şey söylemiyor.

Yeni bir sosyal güvenlik sistemini gündeme getirdiğiniz zaman, bunun şe-

masını çizmek zorundasınız. Bunun yasal düzenlemesini yapmak zorundasınız. Yani siz Emekli Sandığı ile, SSK ile ve BAĞKUR ile hâlâ devam edecek mısınız? Bence bu stratejik kararların verilmesi lazım. Bunlarla devam edeceksiniz; 20 yaşında mı emekli edeceksiniz, 20 yıl hizmetten sonra mı emekli edeceksiniz, 60 yaşından sonra mı emekli maaşını vereceksiniz? Bunların belirlenmesinden sonra oturulup o kanunları yazmak veya değiştirmek çok kolaydır. Ama oy korkusuyla «Hayır efendim, ben bunları yapmayacağım.» diyorsanız, zaten ne yaparsanız yapın o kuruluşlar açık verecektir. Emekli maaşım ödeyemeyecek bir iktidarı, Maliye Bakanlığı'nı, Merkez Bankası'nı, Hazine Müsteşarı'nı düşünemediğimi de hemen söylemek isterim. Bunlar ödenecektir. «Hayır ödenmeyecektir.» veya «Zam yapılmayacaktır» dersenez, o zaman başka olaylara çanak tutmaya başlıyorsunuz.

Sayın Karacan'ın biraz evvel ifade ettiği gelirlerle ilgili bir reformun şart olduğu da muhakkaktır. Ama hep tartışıyoruzda ne yapılması gerektiği konusunda atılması gereken adımı atamıyoruz; ya da uygulamanın gereklerini yerine getirmiyoruz. Yoksa «Hadi gene neye ihtiyacınız var. Oh ne güzel mükellefler de belli. Vay keratalar 600 milyon da üzerinde para kazanmışlar. Bunlardan bir % 10 daha alalım.» diye düşünürseniz, bu iş olmaz.

SAĞLAM — İşin kolayına kaçarsanız, salma yaparsınız.

ALTINOK — Güzel de acaba bu kişi bu parayı harcamış mı harcamamış

mı? Mali imkânı var mı yok mu? Makbline şumullendirdiğiniz öyle bir olay ne kadar adaletili bir davranış tarzıdır? Elbette hepimiz fedakârlıkta bulunalım. Fedakârlığın mali güce paralel veya adalete uygun ilkeler içinde dağılımını arıyorsanız, geçen yılın geliri ile bunu yapmamanız lazım. Bunu yapacaksanız, servet üzerinden vergi alacaksınız, onu da usulüne göre alacaksınız. Bunu aceleye getirmenin anlamı yoktur. Eğer siz bunu tutup da asıl alınması gereken tedbirleri almadan yapıyorsanız, bir sene sonra, iki sene sonra, üç sene sonra aynı noktaya gelirsiniz. Yaşadığım için söylüyorum. İki kez Hazine'nin başında bulunduğum süre zarfında, borçların tahkimi alanında, iktidarda olanlara; «Bu tedbir diğer tedbirlerle birlikte yapılmadığı sürece en fazla iki yıl geçerlidir.» diye düşüncemi söylemiştim. Nitekim Türkiye 14 üncü tahkimini yapmış bulunuyor.

Şimdiye kadar hep kamu kesiminin sorunları üzerinde durduk. Özel kesimin üzerinde pek fazla durmadık. Bugün özel sektördeki kuruluşların pek çoğu şikâyet ediyor olabilirler, sıkıntılarının var olduğu söylenebilir. Ama unutulmaması gereken bir husus var. Sıkıntı ekonominin sıkıntısıdır. Özellikle üretken şirketler açısından olaya bakarsanız, orada işçi çıkarılması mecburiyeti hasıl oluyorsa, orada üretim kesiliyorsa, bu neticede dönüp dolaşıp ekonominin tümünü ilgilendiren bir konudur. Hep onlar şikâyet ediyorlarsa, veya konuyu gündeme getiriyorlarsa; bunu Türkiye ekonomisi açısından yapıyorlar gibi geliyor bana.

SAĞLAM — Buyurun Sayın Ülken, sizin görüşlerinizi alalım.

ÜLKEN — Aslında her şeyin başında ekonomik bunalımla siyasi iradenin mücadele kabiliyetinin yüksek olması lazımdır. Kendisinin buna inanması lazımdır. Ben bugünkü Hükümet'de bunu görmüyorum. Bu çok önemli bir nokta. Şimdi bunalım eğer basit olarak devletin gelirleri ile giderleri arasındaki farktan ortaya çıkıyorsa ve bunun sonuçları diğer bütün kesimlere yansiyorsa, gündemin birinci maddesi Türkiye'de yeni bir vergi düzenlemesi olmalıdır. Geliri artırıcı vergi düzenlemesi şarttır. Radikal biçimde şarttır. Buna bağlı olarak vergide istisnalar ve götürüler kalkmalıdır. Şimdi vaktimiz dar olduğu için kısa başlıklarla söylüyorum; KDV'nin düşürülmesi konusunda da ciddi olarak bir şeyler düşünülebilir.

Türkiye'nin tarım sübvansiyonlarının ve destekleme alımlarının yeniden düzenlenmesi hatta kaldırılması şarttır. Bunun dışında finans kesiminin mutlaka disipline edilmesi lazımdır. Özelleştirmenin gerçekleşmesi lazımdır. Tabii vergi kaçığının önlenmesi ve kamu harcamalarının kısılması lazımdır. Bunların dışında, demin de ısrarla vurguladığım gibi, güvenin sağlanması lazımdır. Şimdi dikkat ederseniz her sektör uygulanan veya uygulanmaya ça-

-
- ◆ Biri sizi bir defa aldatırsa, suç onundur; ikinci defa aldanırsanız, bilin ki suç sizindir.

Sarah Bernhardt

hşılan paketten bir taviz koparmaya çalışıyor. Hükümet'in buna direnmesi lazım. Çünkü her taviz istikrarı bozucu yönde etki yapar, uygulamayı ters doğrultuda geliştirir ve bizi çok rahat biçimde hiperenflasyona götürür. Ayrıca, Türk parasından kaçış olan bir ekonomide enflasyonla mücadele çok zordur.

SAĞLAM — Dolarizasyon oranı büyüdükçe mücadele güçleşir.

ALTINOK — Tabii, Türk parası ile manipülasyon yapma şansınızı kaybedersiniz.

ÜLKEN — Onun için ülkemizde enflasyonla mücadele çok zordur. Türkiye'de kriz çok derin olmasına rağmen, galiba halk acısını tam olarak hissetmedi gibi geliyor bana. Yahut halk bunun henüz farkında değil. Dolarıyla buradaki tercihini Hükümet'in çok kesin olarak bildirmesi lazım. Ya enflasyonla mücadele edeceksiniz, bu böyle bugünden yarına olmaz. En aşağı 3 yıllık, bana sorarsanız 5 yıllık çok ciddi bir uygulamayı gerektirir. Yahut da sizin buyurduğunuz biçimde bırakacaksınız hiperenflasyona vuracak, herkes «Aman, gemi batıyor, boğuluyoruz.» diyecek. Bu da bir yoldur. Burada tercih tabii siyasi iradenendir. Siyasi iradede çok ciddi bir kararlılık gerekir. Bu kararlılığı maalesef görmediğim için kötümserliğe düşüyorum. Doğamda iyimserlik var olmakla birlikte burada kötümserliğe kapılıyorum.

SAĞLAM — İzniniz olursa ben burada bir parantez açayım. Kamu yönetiminde iki türlü hükümetten söz edilir. Biri, teslimiyetçi, baskı gruplarına dire-

nemeyen hükümetler; diğeri, direnen ve bağımsız olarak karar alabilen hükümetler. Şimdi gerçekten çeşitli baskı gruplarına direnebilen hükümete ihtiyacımız var.

ÜLKEN — Başarını sırtı o dirence bağlıdır.

SAĞLAM — Efendim, teşekkürler ediyorum. Geldiniz, şeref verdiniz, değerli açıklamalarda bulundunuz.

Dergi'nin Notu: Yukanda sunulan «Açık Oturum», 30 Haziran 1994 tarihinde yapılmıştır.

banka ve
**ekonomik
yorumlar**
Aylık Dergi

Ciltlenmiş
eski sayıları:

1990 Yılı Cildi: 120.000 TL
1991 Yılı Cildi: 140.000 TL
1992 Yılı Cildi: 150.000 TL
1993 Yılı Cildi: 200.000 TL
(Öğrencilere % 50 indirim)

İSTEME ADRESİ:

Binbirdirek Mahallesi
Suterazisi Sokak No. 6/2
Sultanahmet - İstanbul
Telefon: 518 17 32

SIEMENS
NIXDORF

Kurlarda anlaşamasa bile finansal çözümlerde tüm Avrupa'nın anlaşığı bilgisayar firması...

Ülkeler arasındaki ekonomik ve politik sorunlara çözüm getiremiyoruz. Üstelik, bu işimiz de değil. Fakat ülke ekonomilerinin verimli işleyişleri yanında karşılıklı ilişkilerinde gerekli olan kusursuz altyapıyı kurmayı başardığımızı gururla söyleyebiliriz. Finansal çözüm paketlerimizden

açık sistemlerimize; ürettiğimiz notebook'lardan yüksek performanslı server'lara uzanan geniş bir paletle. Zaten Avrupa'nın bizi 1 numaraya yükselterek gösterdiği güven onların da bizi aşan konularda bir gün uzlaşacaklarını gösteriyor. Firmamız konusunda yıllardır uzlaştıkları gibi...

Sinerji iş başında

Sermaye Piyasası

Doç. Dr. MEHMET BOLAK

DÖVİZ ve faiz kısılcısından sıyrılarak nefes alan borsa, Haziran ayında yatırımcısını en fazla sevindiren yatırım alanı haline gelmeyi başarmıştır. Nitekim, 6 ayda net % 50 kazandıran hazine bonolarından sonra faiz oranları yavaş yavaş düşmeye başlamış, repo ve gecelik faiz oranları % 30'lar mertebesine gerilemiş, bankalar mevduat faizlerini aşağı çekmeye başlamışlar, öte yandan hızlı yükselişi duraklayan hatta gerileme sürecine giren dolar, 30-31 bin lira arasına demir atmıştır. Bu ortam içinde, kendi sorunları da eksik olmayan hisse senedi piyasası, olumlu beklentilerin ağır basmasıyla, paranın kanalize olduğu alan haline gelmiştir.

AOG Türkinvest'te yaşanan ve çok sayıda yatırımcıyı mağdur eden açığa satış ve karşılıksız repo olayları ile ardından gelen faaliyetten men kararı, yatırımcılar arasında tedirginliğe yol açmışken, piyasanın en büyük işlem hacmine ve müşteri sayısına sahip aracı kurumlarından Çarmen'in de yükümlülüklerini yerine getiremeyecek duruma düştüğünün tespitiyle faaliyetlerinin durdurulması, ilk başta sanıldığı gibi yatırımcıların daha büyük bir paniğe kapılmalarına yol açmamıştır. Hatta bu gelişmenin ardından, SPK'nun, Boğaziçi Menkul Kıymetler'In faaliyetlerini de 1 ay süreyle durdurması hemen hemen önemsenmeyen bir haber niteliğine dönüşmüştür. Sistemdeki çürüklerin ayıklanması olarak yorumlanabilecek bu gelişmeler, gerçekten başka çürük kalmamış olduğu hakkında güven ortamının oluşturulabilmesi halinde piyasaların daha sağlıklı işlemesine katkıda bulunacaktır. Sermaye Piyasası Kurulu'nun aracı kurumlar üzerindeki denetim fonksiyonunu daha büyük bir ciddiyet ve sıklıkla yürütmesi ve daha fazla yatırımcının mağdur duruma düşmesini engellemesi gerektiği açıktır.

Haziran ayında borsaya doping etkisi yapan en önemli olay, özelleştirme yetki yasasıyla ilgili olarak Anayasa Mahkemesi'nde açılan yürütmeyi durdurma isteminin iptali olmuştur. Böylece, özelleştirme faaliyetlerinin önümüzdeki günlerde hız kazanacağı beklentisi, kamu kâğıtları başta olmak üzere tüm hisselerin değer kazanmasına yol açmıştır. Bu arada, ilk etapta özelleştirilmesi gündemde olan Erdemir için talep toplama çalışmaları başlamış, ancak gerek KOİ, gerekse şirket yetkilileri tarafından, Erdemir'in rayiç değeri hakkında yapılan karşılıklı ve çelişkili açıklamalar borsada Erdemir hisselerinin fiyatlarında büyük dalgalanmalara yol açmıştır. Ayın son günlerinde borsada kamu kâğıtlarının fiyatlarında duraklama eğilimi, bunun yanında 6 aylık bilanço beklentileri iyi olan şirketlerin hisse fiyatlarında ise kayda değer yükselmeler gözlenmiştir.

Tüm bu gelişmelerle birlikte, İMKB Bileşik İndeksi «30 Haziran 1994 Perşembe» günü kapanış fiyatları itibarıyla, Mayıs ayı sonuna göre % 24.91 oranında artış kaydetmiş ve 19.766.44 puana ulaşmıştır. Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İndeksi'ndeki artış oranı ise, yine aynı tarih itibarıyla % 28.54 olmuş, dergimiz indeksi, Aralık 1993 sonundan beri ilk defa yeniden 50.000 puanın üzerine çıkarak 52.300.27 puana, diğer bir deyişle maksimum düzeyine ulaşmıştır. Dergi kapsamındaki 40 hisseden 33'ü pozitif, 6'sı negatif verim sağlarken, tahtası kapalı olan Teletaş'ın fiyatının değişmemiş olduğu kabul edilmiştir. Ay içinde en fazla değer kazanan hissi % 95.21 ile Kav olurken, Güney Bira (% 86.00), Sarkuysan (% 80.56), Anadolu Cam (% 77.78), Olmuksa (% 73.17), Erdemir (% 65.52), Bolu Çimento (% 65.18), Petrol Ofisi (% 62.75) ve Yasaş (% 60.00) ile % 60'ın üzerinde değer kazanan diğer hisseler olmuşlardır. Ay içinde negatif verim sağlayan hisseler ise; T.D.Döküm (% 22.35), Arçelik (% 16.67), Otosan (% 10.19), Çimsa (% 4.62), Migros (% 3.68) ve Marshall (% 1.14) şeklinde sıralanmışlardır. Ancak, daha önce de sık sık hatırlatıldığı gibi, aylık verimler hesaplanırken şirketlerin kâr payı dağıtımları dikkate alınmamakta, verim hesapları, varsa sermaye artırımları dikkate alınmak üzere, fiyatlar üzerinden yapılmakta, kâr payını da dikkate alan verim hesabı sadece yıl sonunda yapılmaktadır. Bu nedenle, örneğin % 200 oranında kâr payı dağıtımı yapan Migros'un Haziran ayında yatırımcılarına pozitif bir verim sağlamış olduğunu söylemek mümkündür.

Dergimiz indeksi kapsamında yer almayan diğer indeks kâğıtları arasında Haziran ayında yatırımcılarını en çok sevindirenler sırasıyla; Tofaş Oto Ticaret (% 128.00), Alarko Sanayi (% 106.90), Finans Finansal Kiralama (% 86.05), Tire Kutsan (% 76.09), Ege Seramik (% 69.05), Vestel (% 52.78) ve Akal Tekstil (% 51.23), yatırımcılarına en çok kaybettirenler ise yine sırasıyla; Turcas (% 18.57), Doğan Holding (% 15.83), Tofaş Oto Fabrikaları (% 3.92) ve Sabah Yayıncılık (% 3.85) olmuşlardır.

Her yıl olduğu gibi bu yıl da Haziran ayı, sermaye artırımlarının yoğunlaştığı bir ay olmuştur. Haziran ayı içinde sermaye artırımına giden 19 şirketin listesi «Tablo 1»de verilmiştir.

TABLO 1
Haziran Ayında Sermaye Artırımları
(Milyon TL)

Şirket	Eski Sermaye	Bedelli	%	Bedelsiz	%	Yeni Sermaye
Alarko San.	25.000	-	-	75.000	300	100.000
Aselsan	220.000	132.000	60	132.000	60	484.000
Aygaz	400.000	-	-	140.000	35	540.000
Beko	350.000	87.500	25	87.500	25	525.000
Bolu Çim.	324.876	113.707	35	162.438	50	601.021
Ecz. İlaç	360.000	72.000	20	414.000	115	846.000
Gübre Fab.	240.000	240.000	100	96.000	40	576.000
i.M.P.	72.600	68.970	95	65.340	90	206.910
Kartonsan	108.000	27.000	25	135.000	125	270.000
Kalebek	16.000	16.000	100	18.000	112,5	50.000
Mak. Takım	76.590	172.328	225	-	100	248.918
Maret	52.500	-	-	52.500	-	105.000
Medya Hol.	331.603	-	-	35.275	10,64	366.878
Migros	20.000	40.000	200	40.000	200	100.000
Netaş	252.000	-	-	302.400	120	554.400
Petrokent (*)	34.560	34.560	100	34.560	100	103.680
Söksa (*)	27.000	27.000	100	6.750	25	60.750
Transtürk H.	161.500	80.750	50	80.750	50	323.000
Vakıf Yat.O.	10.000	5.000	50	-	-	15.000

(*) Rûçhan hakları kullanılmış olup, bedelsizleri üzerinde işlem görmektedirler.

Ay içinde Doğan Holding ve Bağlı kuruluşlarında yüksek oranda kayıtlı sermaye tavanı artırımları dikkat çekmiş, bu şirketler aynı zamanda büyük oranda bedelli sermaye artırımına gideceklerini belirtmişlerdir. Doğan Holdingin Kanal D televizyonundaki hissesini Doğu grubuna satması, ardından Milliyet'in Hürriyet'e ortak olması, dolayısıyla Show TV üzerinde de belli bir ortaklık hakkına sahip olması, sektördeki potansiyel gelişmelerin habercisi olmuş, sözkonusu hisselerin fiyatlarında da önemli dalgalanmalar gözlenmiştir. Haziran ayındaki kayıtlı sermaye tavanı artırımları «Tablo 2»de verilmiştir. Yapı Kredi Finansal Kiralama, kayıtlı sermaye sistemine yeni geçmiş ve kayıtlı sermaye tavanı 1 trilyon lira olarak belirlenmiştir.

TABLO 2
Kayıtlı Sermaye Artırımları
(Milyon TL)

Şirket	Eski Kay. Ser.	Yeni Kay. Ser.
Doğan Hol.	750.000	2.000.000
Milliyet	500.000	1.000.000
Milpa	250.000	500.000
Otosan	500.000	2.500.000
Yapı Kredi F.K.	-	1.000.000

TABLO 3
İndekste Yer Alan Hisseler

Sınai İndeks

Adana Çimento (A ve C)	Eczacı İlaç	Oysa Niğde Çim.
Akal Tekstil	Ege Bira	Petrol Ofisi
Akçimento (*)	Ege Endüstri	Pınar Süt
Aksa	Ege Seramik	Raks
Aksu (*)	Erciyas Bira (*)	Sabah Yay.
Alarko Sanayi	Erdemir	Sarkuysan
Altınyıldız	Gentaş (*)	T.D. Döküm
Arçelik	Good-Year	T. Siemens
Aselsan	Güney Bira (*)	T. Tuborg
Aygaz	İzdaş (*)	Tat Konserve
Bağfaş	İzocam (*)	Tofaş Oto Tic.
Bekoteknik	Kartonsan	Tofaş Oto Fab.
Bolu Çimento	Kepez El.	Trakya Cam
Brisa	Konya Çim.	Trans. Fren (*)
Bursa Çimento	Kordsa (*)	Tüpraş
Çukurova El.	KütahyaPor. (*)	Turcas
Çimentaş	Mardin Çim.	Tire Kutsan
Çimsa	Milpa (*)	Ünye Çim.
Denizli Cam (*)	Migros	Usaş
Deva Hol. (*)	Milliyet	Vestel
Ditaş Doğan (*)	Netaş	
Döktaş	Otosan	

Mali İndeks

Akbank	Finans Fin. Kir.	T. İş B. (A, B ve C)
Alarko Hol.	Koç Holding	T. Şişe Cam
Anadolu Sig.	Koç Yatırım	Trans Hol.
Doğan Hol.	Net Holding	YKB
Eczacı Yat.	T. Dışbank	
Finansbank (*)	T. Garanti B.	

(*) İndekse yeni dahil edilen hisseler.

Sayın Okurumuz,

1994 yılı abonemenizi yenilediğiniz için

teşekkür ederiz...

Borsa Yönetim Kurulu'nun 14 Haziran 1994 tarihli toplantısında aldığı kararla, Kerevitaş Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. ile Çumra Kağıt Sanayii A.Ş. hisse senetleri, 20.6.1994 tarihinden itibaren sırasıyla 24.000 ve 16.000 TL baz fiyatla borsada işlem görmeye başlamışlardır. Bu kağıtlardan özellikle Kerevitaş çok yoğun bir ilgiyle karşılaşmış ve borsa girişinin 4. gününde fiyat marjının da serbest bırakılmasının da etkisiyle, ayın son gününde bu hisselerin kapanış fiyatı 61.000 TL olmuştur. Çumra kağıt da yatırımcıların ilgisini çekmiş ve ay sonu fiyatı 21.000 TL'ye ulaşmıştır. Her ik kağıdın da 10 gün içinde sağlamış oldukları verim oranları sırasıyla % 154.17 ve % 31.25 olarak hesaplanmaktadır.

Haziran ayı sonlarında borsa ile ilgili önemli gelişmelerden biri, kısa süre içinde borsa seanslarının günde ikiye çıkarılacak olmasıdır. Haziran ayı bitmeden başlaması planlanan bu uygulama çeşitli nedenlerden ötürü Temmuz'un ikinci haftasına ertelenmiştir. Bu uygulamayla birlikte sabah seansının 10.00-12.00, öğleden sonra seansının ise 14.00-16.00 saatleri arasında yapılması düşünülmektedir. Söz konusu uygulamayla birlikte takas süresi 2 güne çıkartılacak, sabah ve öğleden sonra seanslarında ayrı ayrı % 10 fiyat marjları uygulanacaktır. Böylece günlük fiyat artış ve azalışları % 20 mertebelerine ulaşabilecektir. Bu uygulama ile, uluslararası piyasalarda daha iyi entegrasyon sağlanabileceği, işlem hacminin artacağı ve özellikle yabancı yatırımcıların İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'na ilgilerinin artacağı beklenmektedir.

Borsa Yönetim Kurulu'nca, 1.7.1994 tarihinden itibaren, borsa indeksinin hesaplanmasında, kapsama alınacak hisse senetlerinde değişiklik yapılması kararlaştırılmıştır. Buna göre, Emsan Beşyıldız, Marshall ve Yasaş indeks kapsamından çıkarılırken, 15 hisse indeks kapsamına alınmış, böylece indeks, 80 hisseye bağlı olarak hesaplanır hale gelmiştir. «Tablo 3»de 1 Temmuz 1994 tarihinden itibaren Sınai ve Mali indekse esas teşkil edecek hisse senetleri yer almaktadır. Bilindiği gibi bileşik indeks her iki gruptaki hisseleri kapsayacak şekilde hesaplanmaktadır.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi

(Ocak 1974 = 100)

AYLAR	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Ocak	297.38	493.05	1711.69	714.75	6793.38	8224.39	12953.90	10382.15	46499.72
Şubat	325.71	658.37	1465.45	822.11	7402.13	10950.59	9572.27	14056.56	43685.74
Mart	316.36	619.21	1351.48	923.62	6957.24	9793.56	11006.98	13455.69	36336.97
Nisan	305.68	613.09	917.93	1009.89	7054.56	8814.38	10128.12	20399.46	37260.41
Mayıs	304.85	833.54	1005.71	1334.72	8438.48	7932.99	9067.92	21856.16	40688.45
Haziran	306.66	1050.91	924.97	1745.24	7573.16	8275.36	12297.79	26303.88	52300.27
Temmuz	323.22	1709.16	927.28	1554.78	10664.47	7533.47	11754.44	24501.68	
Ağustos	360.80	2290.94	816.29	1716.64	10166.14	7950.10	11314.53	27193.90	
Eylül	394.62	2015.20	881.71	2673.32	10907.66	6913.80	10310.15	33729.97	
Ekim	384.48	1548.75	734.01	3486.07	10596.87	6835.47	9077.97	34444.97	
Kasım	406.68	1374.18	777.53	3241.70	6955.17	10214.39	9344.20	44519.48	
Aralık	438.99	1202.28	722.21	4940.99	6750.24	11048.39	9744.28	51099.56	

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkarılmış (Ödenmiş) Sermaye (Milyon TL)	Takvimi Yılı Kâr (Net)			Dağıtılan Kâr Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				1991 (Milyon TL)	1992 (Milyon TL)	1993 (Milyon TL)	1991 (Net)	1992 (Net)	1993 (Net)	Haziran 1993	Nisan 1994	Mayıs 1994	Haziran 1994
1	AKÇİMENTO	150.000	84.856,3	48.795	87.500	131.034	30	50	75	11.750	28.000	38.000	43.500
2	ANADOLU CAM	250.000	108.000	30	18.847	44.731	-	15	25	1.850	2.850	2.700	4.800
3	ARÇELİK	2.000.000	1.800.000	387.714	588.585	1.118.854	143,80	77	100	11.000	18.500	13.500	11.250
4	BAGFAŞ	200.000	200.000	44.738	103.047	182.442	15	30	80	5.400	3.800	5.200	6.800
5	BOLU ÇİMENTO	600.000	601.021,52	32.534	55.787	52.219	41,70	28	13,25	2.175	3.750	3.850	3.750
6	BRISA	807.500	1.083.125	12.060	104.490	187.251	8	32,50	82	9.750	1.850	2.800	3.500
7	ÇELİK HALAT	2.000.000	174.980	9.319	22.875	18.806	20	40	30*	11.000	2.500	2.900	3.200
8	ÇİMSA	200.000	58.180	37.433	101.528	245.857	32	85,50	220	23.500	85.000	65.000	62.000
9	ÇUKUROVA ELEKTRİK	1.500.000	500.000	202.004	514.857	590.185	80	100	120	12.250	9.100	6.100	8.700
10	DÖKTAŞ	250.000	150.000	34.478	83.784	124.388	58	87	90	14.000	7.500	12.250	14.000
11	ECZACIBAŞI YATIRIM	250.000	120.980	18.414	38.388	44.543	50	30	25	4.900	3.750	3.350	5.000
12	EGE BİRACILIK	3.150.000	201.800	98.459	220.582	383.388	500	100	100	74.000	70.000	59.000	74.000
13	EGE GÜBRE	108.000	54.000	(8.028)	16.971	37.198	-	5	50	4.800	2.250	2.850	3.350
14	EREĞLİ DEMİR ÇELİK	2.500.000	2.304.000	782.738	683.214	421.849	40	40	9	2.100	3.800	4.350	7.200
15	GOOD-YEAR	380.000	237.388,89	50.587	79.925	271.504	25	80	120	18.750	8.800	8.300	10.500
16	GÜBRE FABRİKALARI	480.000	578.000	4.884	4.389	100.333	-	1	20	2.850	1.350	1.200	1.350
17	GÜNEY BİRACILIK	1.000.000	75.800	31.500	37.888	85.404	240	40	55	29.500	23.500	25.000	48.500
18	HEKTAŞ	200.000	240.000	5.482	11.831	17.893	18,15	20,25	18,85	2.300	1.100	800	1.080
19	İZMİR DEMİR ÇELİK	1.348.825	1.348.825	(18.305)	52.437	111.189	-	-	8,50	1.875	1.450	1.225	1.775
20	İZOCAM	450.000	175.000	42.259	50.780	113.750	87,50	75	75	9.500	7.200	8.000	6.800
21	KARTONSAN	540.000	270.000	22.012	48.428	188.437	20	30	80	8.900	28.000	28.000	14.000
22	KAV	82.400	82.400	722	(7.883)	1.400	12	-	-	4.500	7.800	7.300	14.250
23	KOÇ HOLDİNG	4.000.000	2.000.000	348.588	445.876	1.019.330	53,50	35	75	17.250	24.500	15.000	23.000
24	KOÇ YATIRIM	400.000	180.000	81.883	108.253	178.059	100	100	110	27.500	29.000	30.000	32.500
25	KORDSA	300.000	212.825	73.987	59.393	89.889	25	20	21,50	3.400	5.300	6.700	10.500
26	MAKİNA TAKİM	250.000	248.917,5	(5.801)	(11.408)	5.779	-	-	-	1.250	1.400	900	1.100
27	MARSHALL	1.250.000	81.200	18.875	53.315	95.732	42	81	55	10.000	8.500	8.800	8.700
28	MİGROS	100.000	100.000	11.205	40.933	82.728	37,50	100	210	77.000	350.000	480.000	89.000
29	OLMUKSA	500.000	254.100	4.371	11.008	3.850	4	10	-	2.250	2.100	1.025	1.775
30	OTOSAN	2.500.000	110.000	100.254	221.932	743.845	90	114	400	81.000	87.000	54.000	48.500
31	PETROL OFİSİ	3.000.000	504.000	277.192	548.913	1.171.885	81,29	86,30	211,34	8.800	23.500	25.500	41.500
32	PINAR SÜT	72.900	24.300	2.913	8.895	88.734	8,74	27,88	138	13.000	18.250	10.500	15.750
33	SARKIYSAN	1.000.000	189.000	42.054	70.100	117.760	70	100	100	17.000	8.300	9.000	18.250
34	TELETAŞ	1.000.000	200.000	47.303	83.081	(5.853)	75	15	-	8.800	8.100	8.100	8.100
35	TÜRK DEMİR DÖKÜM	1.000.000	250.000	79.465	152.111	284.588	85	80	90	12.000	10.750	12.750	9.900
36	TÜRK SİMENTS	300.000	252.000	24.769	108.370	188.457	75	80	85	10.000	7.600	7.900	11.000
37	T. İŞ BANKASI -B-	-	30.000	177.147	843.387	2.518.752	74	41,88	108,83	17.500	15.000	12.250	18.500
38	TÜRKİYE İŞE VE CAM	3.000.000	1.728.158	42.538	83.481	209.587	10	11	10	3.350	1.700	1.550	2.350
39	YAPİ KREDİ B.	-	1.800.000	483.808	509.333	86.041	54,12	40	27,80	2.850	1.725	1.875	2.800
40	YASAŞ	162.000	81.000	4.274	24.434	72.123	13	25	80	8.600	3.300	3.000	4.800

Görüşler

Doç. Dr. SUAT OKTAR

Hiperenflasyon ve Heterodoks İstikrar Programları

YİRMİNCİ yüzyılın ilk yirmili yıllarında olduğu gibi, son yirmi yılda da birçok ülke yüksek enflasyon olgusuyla karşı karşıya kaldı. Bazı ülkelerde zaten öteden beri nispi de olsa devam etmekte olan enflasyon olumsuz dış konjonktürle de birleşerek kronik bir kimlik kazanırken, bazılarında da kontrollerin kaybedilmesi sonucunda başıboş bırakılan fiyat artışlarının kendi kendini beslemesiyle hiperenflasyona dönüştü. Buna göre kronik yüksek enflasyon ile hiperenflasyon arasında fiyat artış oranları yönünden bir ayırım bulunmakla birlikte, bu ayırım kesin olmadığı gibi pek de önemli değildir. Enflasyon oranının aylık olarak yüzde 50 ya da sadece yüzde 20 olması fazla bir farklılık yaratmaz. Zira, enflasyon her iki durumda da ekonomide hâkim bir faktör olacak ve diğer birçok faktörü gölgeleyecektir. Enflasyon çok yüksek düzeylere çıktığında artık yıllık olarak değil, aylık

oranlar üzerinden ifade edilir. Aylık olarak yüzde 10 ya da yüzde 15 oranında enflasyon yaşayan bir ekonomi hiperenflasyona yaklaşıyor demektir (1), [*]. Aylık enflasyon oranına bileşik faiz hesabı yürütüldüğünde, yıllık enflasyonun çok yüksek olduğu görülecektir. Nitekim yapılan hesaplamalara göre, yüzde 20 düzeyindeki aylık enflasyon yıllık olarak yüzde 791'e tekabül etmektedir (2).

Hiperenflasyonun tanımlanmasında, aylık fiyat artışlarının oranı üzerinde kesin angajman bulunmamakla birlikte, aylık olarak yüzde 50 oranındaki fiyat artış süreci hiperenflasyon olarak nitelendirilmektedir. Cagan'a göre, hiperenflasyon, fiyat artışları yüzde 50'yi aştığında gerçekleşmekte ve en azından bir yıl bu oranın altında

[*] Dipnotları yazının sonunda yer almaktadır.

kaldığında sona ermektedir (3). Böyle bir süreçte fiyatlar tam esnek hale gelmekte; dolayısıyla fiyat artışlarının nerede duracağı belirsizleşmektedir. O nedenle bir üst sınır sözkonusu değildir. Bu tür enflasyonun belirgin özelliği, geometrik dizi mantığı ile artarak sonunda parayı kovması, yani ekonominin çökmesi sonucunda kendiliğinden bitmesidir. Bu nedenle, hiperenflasyon uzun süre devam etmez, ancak tekrar etme olasılığının son derece yüksek olduğu söylenebilir (4).

I — Heterodoks İstikrar Programlarının Temel Özellikleri

Ortodoks istikrar programlarının uygulandıkları ülkelerde yüksek enflasyona çözüm getirememeleri ve yaşanan krizi giderek daha da derinleştirmeleri nedeniyle, 1980'li yıllarda özellikle de Latin Amerika'da daha farklı istikrar programları uygulamaya konmuştur. Heterodoks adıyla anılan bu politikalar, geleneksel IMF çizgisini yansıtan ortodoks programlara tam bir kontrast oluşturur. Ödemeler dengesinde iyileşmeyi ve para arzındaki artışı kontrol altına alarak enflasyonu düşürmeyi hedefleyen (5) ortodoks (geleneksel) programlardan büyük ölçüde farklı olan bu istikrar programlarının temel hedefi, yüksek enflasyonu kısa sürede ani ve hızlı biçimde durdurmaktır (6).

Programlar arasındaki temel farklılık, heterodoks programlarda geçici gelir politikalarına (ücret ve fiyat kontrollerine) yer verilmesidir. Bundan amaç, işsizlikte ve çıktıda yüksek mali-

yetlere yol açmadan enflasyonda hızlı bir düşüşün gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktır. Bu politika, enflasyona karşı kademeli olarak uygulamaya konulması yerine, şok tedavisi biçiminde uygulanmıştır. Zira kronik yüksek enflasyon hiperenflasyona doğru hızlanmaya başladığında, istikrar sağlanmada kademeli uygulama başarısızlığa uğramakta ve şok uygulaması kaçınılmaz olmaktadır. Oysa ortodoks programlarda uygulama, enflasyona karşı tamamıyla kademeli olarak ve daha uzun bir süreye yayılarak yapılmıştır (7). Ancak, heterodoks programlar hiçbir ülkede ortodoks programlardan bağımsız olarak uygulanmamıştır. Bu şok programlar, fiskal ve parasal araçlar yoluyla talep yönetimi üzerinde odaklanan ortodoks programları da içeren geniş bir politika kombinasyonu ile uygulamaya sokulmuştur (8).

Her iki program arasındaki bir diğer temel farklılık, hedeflere ulaşmada gösterdikleri performans yönünden ortaya çıkmaktadır. Ortodoks programlar GSMH'nin büyümesi üzerinde bir baskı oluşturur ve ekonomide durgunluğa yol açarken, heterodoks programlar yüksek büyüme hızı ve en azından uygulamanın ilk aşamasında daha az işsizlik öngörür. Nitekim, enflasyonun özellikle yüzde 400'lere çıktığı İsrail ve Meksika'da fiyat artışları yıllık olarak yüzde 20 gibi nispeten düşük düzeylerde tutulurken, işsizlik de katlanılabilir oranlarda seyretmiştir. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerde heterodoks programların tercih edilmesinin önemli bir nedenidir (9).

II — Heterodoks Programların Genel Çerçevesi

Heterodoks programların üç temel dayanağı vardır. Bunlar şunlardır: Kısa dönemde hiperenflasyonu frenlemeyi hedefleyen ücret ve fiyatların dondurulması; sabit döviz kuru; bütçe açıklarının kapatılmasını amaçlayan fiskal disiplin ve bunlara yardımcı bir unsur olarak parasal reform.

● Fiyat ve Ücretlerin Dondurulması

Heterodoks istikrar programlarının hedef aldığı temel konsept, sürdürülen enflasyondur. Bu enflasyon bugünkü cari enflasyonun dünkü enflasyon olarak gerçekleşmesidir. Zira, endekslemenin kullanılması ve geçmiş deneyimler üzerinde temellenen beklentilerin oluşumu süregiden enflasyonu yaratır (10). Ekonomide tüm iktisadi ajanlar cari enflasyonun dünkü enflasyon olacağına inanır ve beklentilerini buna göre ayarlarsa, dolayısıyla da tüm sözleşmeler buna bağlı olarak yapılırsa, ekonomide bu öngörü gerçekleşir ve dünkü enflasyon bugünkü enflasyon olarak realize olur. Bu nedenle heterodoks programların temel amacı dünkü enflasyonla bugünkü enflasyon arasındaki ilişkilerin kopartılmasıdır (11). Diğer bir deyişle, süregelen enflasyon beklentilerinin frenlenmesidir. Heterodoks programların elemanları işte bu amacı realize etmek işlevini görecektir. Nitekim, fiyatların ve ücretlerin dondurulması kısa dönemde enflasyon beklentilerini kırması sonucunda fiyat-ücret spiralini durdu-

rukten, istikrar programının kamuoyu üzerindeki inandırıcılığını da artıracaktır.

Programların başarısı, büyük ölçüde kamuoyunun yüksek enflasyonun hızla düşürüleceğine olan inancına bağlıdır. Şayet kamuoyunun uygulanan programın böyle bir başarıyı sağlayacağına inancı yoksa, bu durumda enflasyon daha da şiddetlenecektir (12). Çünkü, işçiler ve firmalar ücretlerini ve fiyatlarını, yakın gelecekte olmasını bekledikleri enflasyon düzeyine uyarlamaya çalışacaklardır. Bu konudaki en önemli engellerden biri, toplumun uzun bir enflasyonist geçmişten ve başarısız istikrar girişimlerinden sonra içine düştüğü derin enflasyon kötümserliğidir (13).

Ancak, gelir politikaları uygulamada bazı maliyetler yarattığı gibi, uzun süre kullanılmaları durumunda mevcut yüksek enflasyonu daha da artırma tehlikesi vardır. Gerçekten de gelir politikaları uygulamada büyük tartışma konusudur. Bu politikaların istikrar yönünde kullanılması büyük eleştirilere konu olmaktadır. Zira bu politikalar fiyat mekanizmasının işleyişini çarpıtılabilmekte, kaynak dağılımını bozabilmekte ve kaynakların yanlış kullanımına yol açabilmektedir. Nitekim fiyatları dondurma işleminin dengesiz piyasalar için sözkonusu olması durumunda, kıtlıklar ve darlıklar görülebilmekte ya da bazı durumlarda aşırı arz bile ortaya çıkabilmektedir. Bundan da önemlisi, böyle bir olumsuzluğun yaşanması toplumda programların sürdürülmesi konusunda şüpheler yaratabilmekte, dolayısıyla programların inandırıcılığını da azaltabilmektedir (14).

Kuşkusuz bu durumda tüketiciler tüketim eğilimlerini hızlandırırken, enflasyonist baskılar da artacaktır. Bu nedenle, gelir politikalarına heterodoks programlar içerisinde yer verilmesi, ekonomide riskleri ve dengesizlikleri göze almayı gerektirmektedir. Bu politikalar, programların ilk aşamasında enflasyon beklentilerini kırmak için yararlı olabilir ve programın inandırıcılığını artırabilir. Üstelik, fiyatların dondurulması siyasi otoriteye, istikrar programlarının sürdürülmesi yönünde gerekli düzenlemelerin gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyduğu zamanı da sağlayabilecektir⁽¹⁵⁾.

Enflasyonu düşürmede gelir politikalarının kullanılması heterodoks istikrar programlarına, ortodoks programlara oranla bir üstünlük sağlamaktadır. Özellikle enflasyonun hiperenflasyona dönüştüğü süreçte, bu politikaların başlangıç maliyetleri daha düşük olacaktır. Enflasyonun hızla ve kesin olarak aşağıya düştüğü ilk aşamada, bu politikaların işsizlik cinsinden maliyetleri düşük bir düzeyde kalır. Örneğin Brezilya'nın 1986 yılı başında uygulamaya koyduğu heterodoks programda gelirler politikası işsizlikte ciddi bir artışa yol açmamıştır⁽¹⁶⁾. Ancak, bu programlarda temel sorun, bu politikalar çerçevesinde sürdürülen kontrollerin gevşetilmesi ya da tamamıyla kaldırılması durumunda ortaya çıkar. Nitekim birçok ülke deneyimi, kontrollerin gevşetilmesinin baskı altına alınmış olunan talebi uyardığını, buna bağlı olarak enflasyonu hızla artırdığını ve çok geçmeden de hiperenflasyon düzeyinin yeniden yakalandığını ortaya koymuştur. Üstelik bu politika-

ların kararlı biçimde uygulandığı ve olumlu sonuçların alındığı ülkelerde bile, başarının bir fiyatı olmuştur⁽¹⁷⁾.

● Sabit Döviz Kuru

Heterodoks istikrar programlarının bir diğer unsuru sabit döviz kuru- dur. Özellikle fiyatların ve ücretlerin dondurulduğu programın başlangıç aşamasında döviz kuru sabit olarak tutulmaya çalışılır. Bundan amaç, döviz kurunda düşüş beklentilerini kırmak ve dolayısıyla enflasyonu kontrol altına almaktır. Bununla birlikte, bu politikaların bir istikrar aracı olarak kendisinden beklenen işlevi yerine getirebilmesi için diğer politikalarla ve özellikle de fiskal politikalarla tutarlı olması, diğer bir deyişle çelişmemesi gerekmektedir.

Enflasyon bekleyişinin kırılmadığı dolayısıyla enflasyonun önüne geçilemediği durumda, er ya da geç döviz kurunda düzenlemelere ihtiyaç olacaktır. Ancak, hükümet döviz kurunda aşırı değer artışı olana kadar, kur ayarlamasını geciktirmeye çalışacaktır. Aşırı değerlendirilmiş döviz kuru ise toplumu bir devalüasyon beklentisi içine sokacaktır⁽¹⁸⁾. Büyük oranlı bir devalüasyona gidilmesi ise ülkenin uluslararası piyasalarda rekabet gücünü arttırmak gibi önemli bir sonucu yaratmakla birlikte, çok da önemli bir riski beraberinde getirmektedir. Zira devalüasyonlar, hükümetin istikrar programını sürdürme konusunda kararlılığını gölgeleyen sinyaller vermede ve dolayısıyla hükümetin ulusal paranın aşırı değerli olmasından kaynaklanan maliyetlere hazır olmadığını, ak-

sine enflasyonun yeniden hızlanması na razı olduğunu düşündürmektedir. Nitekim bu sorun, hem İsrail'in hem de Meksika'nın başını büyük ölçüde ağrıtmış; iki ülke de uyguladıkları programlar süresince ulusal paralarının aşırı değerlenmesini engelleyememiştir (19).

• Fiskal Disiplin

Heterodoks programlarda fiskal disiplinin sağlanması geleneksel istikrar programlarındaki kadar öncelik ve önem taşır. Heterodoks programlarının uygulanmasının özellikle ilk aşamalarında enflasyonda çarpıcı düşüşlerin gerçekleşmesiyle birlikte bütçe açıkları kapanmaya başlar. Artan reel vergi gelirleri de buna büyük ölçüde yardımcı olur. Döviz kurunun istikrarı sağlandığında iç fiyatlar istikrara kavuşacağından, vergi gelirleri otomatik olarak artacaktır. Buna göre, enflasyonun hızla düşüşü Olivera-Tanzi etkisini tersine çevirir. Bu etki, enflasyonda ani artışların reel vergi gelirlerinde yol açtığı azalma olarak bilinir. Daha açık bir deyişle, yüksek enflasyonun vergi gelirlerini azaltması, yüksek enflasyonun sona ermesinin de vergi gelirlerini artırmasıdır. Olivera-Tanzi etkisinin ortaya çıkması verginin gerçekleşmesi ile tahsil edilmesi arasındaki gecikmeden dolayıdır (20).

Bu etki, özellikle enflasyonun yüksek ve vergi gelirlerindeki artışın büyük olduğu ülkeler için büyük önem ifade eder. Etkinin büyüklüğü verginin yapısına bağlıdır. Örneğin, vergi gelirleri içinde tüketimden alınan vergilerin payı büyükse bu etki küçük, ge-

lir vergilerinin payı yüksekse büyük olacaktır (21). Ancak, etkinin parasal büyüklüğünü, sağlıklı olarak hesaplayabilmek oldukça zordur. Bununla birlikte, tahminlere dayalı bazı hesaplamalar örnek olarak verilebilir. Nitekim, Olivera-Tanzi etkisinin tersine işlemeyle başlamasıyla sağlanan kazancın büyüklüğünün İsrail'de GSYİH'nin yüzde 1.5'i ve Arjantin'de de yüzde 2'si dolayında olduğu tahmin edilmektedir (22).

Öte yandan, kamu harcamalarının kısılması da bütçe açıklarının kapanmasına yardımcı olacaktır. Bazı iktisatçılar için en iyi fiskal düzenleme biçimi, vergileri artırmak değil, devlet harcamalarını kısımlıdır. Açık ki, gelişmekte olan bir ülkede kamu kesiminde verimlilik düzeyi oldukça düşük ve istihdam hacmi de gereğinden fazla yüksektir. Bu nedenle, harcamaların tüketimden yatırıma ve üretken hizmetlere doğru yeniden yapılanması gerekir. Zira harcamaların mevcut kompozisyonu üretken olmadığı gibi, aynı zamanda geriye dönüktür (23).

III — Uygulama Örnekleri

Heterodoks istikrar programları 1980'li yıllarda gündeme gelmiş ve özellikle ağır borç yükü altındaki Latin Amerika ülkelerinde uygulamaya konu olmuştur. Bu nedenle Latin Amerika'nın bu konuda bir laboratuvar olduğu söylenebilir. Aşağıda Arjantin ve Bolıvyaya ile bu programların en başarılı uygulama örneklerinden biri olarak kabul edilen İsrail deneyimine yer verilmiştir (bkz.: Tablo I).

TABLO I
Arjantin, Bolivya ve İsrail'in Yüksek Enflasyon Yılları
 (Yıllık Olarak Yüzde)

Yıl	Arjantin	Bolivya	İsrail
1981	105	29	117
1982	165	133	120
1983	344	269	146
1984	627	1281	374
1985	672	11748	305
1986	91	276	48
1987	132	15	20
1988	343	16	16

Kaynak: Rudiger Dornbusch (1992), s. 17 Tablo 4'den.

● Arjantin

Arjantin, 1980'li yıllarda Latin Amerika'da yaşanan hiperenflasyon sürecinin tipik örneklerinden birini oluşturur. Bu ülkede Temmuz 1985'de heterodoks istikrar programı uygulamaya konulduğunda, fiyatlar genel düzeyi her ay yüzde 30 oranında artış göstermiştir. 1982 yılında patlak veren uluslararası borç krizi ülkeye yönelik kaynak akışının kesilmesine neden olurken, borç yükünün artmasıyla da dış denge hızla bozulmuştur. Hükümet büyüyen finansman ihtiyacı nedeniyle sürekli merkez bankası kaynaklarına başvurmuş, bunun sonucunda bütçe açıkları da hızla büyümeye başlamıştır. Kamu sektörü açığı 1983 yılı sonunda GSYİH'nın yüzde 15'ini aşarken, yıllık enflasyon oranı da 1984 yılı sonunda yüzde 700'e ulaşmıştır (24). Ödemeler bilançosunu iyileştirmek amacıyla yapılan büyük devalüasyonlar da, enflasyon süreci üzerinde hızlandırıcı etki yapmıştır.

İşte, Arjantin'de Austral adını taşı-

yan heterodoks istikrar programı bu koşullar altında hazırlanmıştır. Programın temel amacı hiperenflasyonu hızla durdurmak ve fiyat istikrarını sağlamaktır. Mevcut ekonomik durumun kötüleşmesi nedeniyle şok kararların yer aldığı programın temel öğeleri şunlardır (25);

— Kamu açığını kapatmak amacıyla merkez bankası kaynaklarına müraacaata son verilecek;

— Ücretler ve fiyatlar dondurulacak;

— Yeni para birimi olarak kabul edilen Austral, pesonun yerini alacak.

Bu şok önlemlerin yanında bütçe açığının GSYİH'nın yüzde 25'ine indirilmesi, dış ticaret ve özellikle petrol ürünleri üzerindeki vergilerin yükseltilmesi, yüksek gelir grupları için zorunlu tasarruf sisteminin ihdas edilmesi ve parasal reform çerçevesinde mevduatlar üzerindeki nominal faiz oranlarının yüzde 30'dan yüzde 4'e çekilmesi hedeflenmiştir (26).

Programın hiç kuşkusuz en önemli ögesi, ücretlerin ve fiyatların dondurulmasıdır. Ancak, ekonominin geneline yayılmış olan dondurma işlemini Nisan 1986'da durdurulmuştur. Bu aşamada istikrar programına ılımlı enflasyon çerçevesinde daha fazla esneklik sağlamak amacıyla yeni kurallar getirilmiştir. Özel sektörün sattığı temel tüketim malları için maksimum fiyat listesi belirlenmiş ve bu kesimde faaliyet gösteren beşyüz dolayında büyük işletme için fiyat kontrol sistemi düzenlenmiştir. Ancak, Arjantin'de fiyat kontrolleri katı biçimde uygulanmamıştır. Bu konuda işletmelere tanıyan nispi esneklik çerçevesinde fiyatlarını artırabilme izni verilmiştir (27). Nitekim işletmeler fiyatlarını maliyetlerindeki değişikliklere bağlı olarak düzenleme yoluna gitmişlerdir. Alınan tüm bu önlemler, nispi fiyatlarda dondurma işlemi süresince birikmiş olan dengesizlikleri gidermek amacıyla uygulamaya geçirilmiştir.

Programın birinci aşamasını oluşturan Haziran 1985 ve Mart 1986 arasında uygulamadan olumlu sonuçlar alınmıştır. Aylık enflasyon artışı ortalama yüzde 3 gibi son oniki yılın en düşük düzeyine çekilmiştir (28). Programın başında GSMH'nin yüzde 12.5'ine eşit olan bütçe açığı da yüzde 2.5-3 düzeyine indirilmiştir. Bütçede hedefe bu denli yaklaşılmasının nedeni vergi gelirlerindeki artış olmuş, bu artışın önemli bir bölümü enflasyonun düşmeye başlamasıyla artan reel vergi gelirlerinden kaynaklanmıştır. Üstelik bu gelişme ekonomide yeni dengesizlikler yaratmadan gerçekleştirilmiştir. Nitekim fiyat kontrolleri nede-

niyle üretimde ciddi anlamda darboğazlar görülmemiş; aksine sanayinin üretiminde önemli artışlar kaydedilmiştir (29). Programın çarpıcı sonuçlarından biri olarak kabul edilen sanayinin üretim artışı 1979'dan bu yana en yüksek düzeyine çıkarken, yatırımlarda da son yıllardaki sistematik düşüş eğilimi tersine çevrilmiştir (30).

Ancak, Nisan 1986'dan itibaren fiyat ve ücretlerde dondurmanın gevşetilmesiyle birlikte, fiyat artışları kendisini göstermeye başlamıştır. Sendikaların ücret artışları yönünden baskı oluşturmaları ve yılın ikinci yarısından sonra önemli artışlar sağlamaları, enflasyonu yeniden tırmandırmıştır. Nitekim yılın ikinci çeyreğinde yüzde 4.5 olan aylık enflasyon artışı Temmuz ayından sonra yüzde 6.8'e çıkmıştır (31).

● Bolivya

Bolivya'da 1984 ve 1985 yılları boyunca yaşanan enflasyon, Latin Amerika'nın hatta dünya tarihinin kaydettiği en yüksek enflasyonlardan biri olarak bilinir. Fiyatlar genel düzeyi Ağustos 1984 ile Ağustos 1985 yılları arasındaki 12 aylık dönemde yüzde 20 bin, hiperenflasyonun son aylarına denk düşen Mayıs 1984 ile Ağustos 1985 arasındaki dönemde ise yıllık olarak yüzde 60 bin oranında artış göstermiştir (32). 1985 Ağustos ayı başında iktidara gelen yeni hükümet tarafından Ağustos ayı sonunda geniş kapsamlı bir istikrar programının uygulamaya konulmasını izleyen ilk on gün içinde enflasyon hızla düşmeye başlamış ve 1986 yılı sonlarına kadar fiyat istikrarı sağlanmıştır.

Bolivya'da enflasyon yoğun politik istikrarsızlığın yaşandığı 1979-85 yılları arasında karşılaşılan bazı iç ve dış şoklardan kaynaklanmıştır. Bu şoklar üç başlık altında toplanabilir (33). Birincisi; ülkeye uluslararası kredi akışının kesilmesi ve uluslararası faiz hadlerinin hızla yükselmesidir. Bolivya diğer Latin Amerika ülkelerinin aksine, 1970'li yıllardan itibaren hızla dışa borçlanmaya başlamıştır. Özellikle, 1980'li yılların başında faiz hadlerinin çarpıcı yükselişi sonucunda ülkenin borç servisi yükü hızla artarken, borç ödeme kapasitesi de hızla daralmıştır. Bu durum bütçenin zorlanmasına ve buna bağlı olarak büyük oranda para yaratmaya yol açmış ve ekonomi âdeta hiperenflasyona koşmaya başlamıştır. İkincisi; başta kalay olmak üzere ülkenin ihraç ürünlerinin uluslararası fiyatlarının düşmesi döviz gelirlerinin gerilemesine neden olmuştur. Üçüncüsü; uzun süredir devam etmekte olan politik istikrarsızlık, beklentileri ve güveni olumsuz yönde etkilemiş, bunun sonucunda da ülke dışına büyük ölçüde sermaye kaçıışı yaşanmıştır.

Tüm bu faktörler ülkede enflasyon sürecini hızlandırıcı yönde etki yapmıştır. Bu süreçte özellikle kamu gelirleri önemli ölçüde düşmüştür. Nitekim kamu gelirleri toplamı 1982 yılında GSMH'nin yüzde 9'u iken, 1985 yılının ilk yarısında bu oran yüzde 1.3'e gerilemiştir (34).

1985 Ağustos'unda seçimi kazanan merkez sağ eğilimli yeni hükümet çok geniş kapsamlı ve iddialı bir istikrar programı hazırlamış ve ivedilikle uygulamaya koymuştur. Progra-

mın başlıca öğelerini şunlar oluşturmuştur (35):

— Ulusal para devalüe edilmiş;

— Fiskal açığı hızla azaltabilmek amacıyla kamu kesimi fiyatlarında (özellikle de petrol fiyatlarında) çarpıcı artışlara gidilmiş;

— Vergi temelini genişletmek ve gelirleri artırmak üzere vergi reformu gerçekleştirilmiş;

— Ülkenin resmi yabancı kreditorlere olan borçlarının Paris Klubü tarafından yeniden takvime bağlanması- nın ardından IMF ile bir stand-by anlaşması imzalanmıştır.

Programın uygulamaya konmasıyla birlikte yapılan büyük oranlı devalüasyona ve temel malların fiyatlarındaki artışlara karşın, fiyatlar genel düzeyinde kısa sürede istikrar sağlanmıştır. 1986 yılında gerçekleştirilen vergi reformuyla vergi temeli hızla genişlemiş ve buna bağlı olarak bütçe açıkları da kapanma sürecine girmiştir. Nitekim 1984 yılında bütçe açığı GSMH'nin yüzde 27.4'ünü oluştururken, bu oran 1986 yılı sonunda yüzde 2.9'a düşmüştür (36).

• İsrail

İsrail'de 1 Temmuz'da uygulamaya konulan istikrar programı, diğer ülkelerin programlarındaki gibi şok kararlar içermiştir. Yaşanan yüksek enflasyonun hızla aşağıya çekilmesi programın temel hedefini oluşturmuştur. 1960'lı yılların sonlarında yüzde 2 düzeyinde seyreden, ancak 1984 yılında yüzde 500'ü aşan enflasyonu temelde, iki rakamlı bütçe açıkla-

rı ve para arzındaki ölçüsüz genişleme belirlemiştir (37). 1983 yılı sonunda yapılan yüksek oranlı devalüasyon da enflasyon artışını körüklemiştir.

Programın başlıca öğeleri şöyle sıralanabilir (38):

— GSMH'nın yüzde 7'sini oluşturan bütçe açığını kapatmak amacıyla özellikle sübvansiyonlar başta olmak üzere kamu harcamalarının azaltılmasına gidilmiş;

— Ulusal para yüzde 19 oranında devalüe edilmiş ve sabit kur uygulamasına geçilmiş;

— Ücret sözleşmeleri endeksleme dahil durdurulmuş, genel ücret artışı yüzde 14'le sınırlanmış ve

— Tüm fiyatlar dondurulmuştur.

Bu çok kararlarla istikrar programı kısa sürede olumlu sonuçlar vermeye başlamıştır. Programın uygulamaya konulmasını izleyen ilk üç ay içerisinde enflasyon oranı yüzde 1-2'ye düşürülmüştür. Kamu harcamalarının kısılması ve vergi gelirlerinde artış sağlanması sonucu bütçe açığı düşük düzeylerde tutulabilmiş, hatta dış yardımların katkısıyla bütçe fazlası bile sağlanabilmiştir. Özellikle, yüksek enflasyon sürecinde kendisini gösteren Olivera-Tanzi etkisi, enflasyonun kontrol altına alınması sonucunda tersine dönmüş ve vergi gelirleri hızla artış göstermiştir. Bu etki, bütçe açıklarında sağlanan düzelmelerin dörtte birini meydana getirmiştir (39). Öte yandan, bütçe disiplinin yanında, cari işlemlerde de önemli ölçüde düzelmeye sağlanabilmiştir.

IV — SONUÇ

Heterodoks istikrar programları ekonomik yapıları farklı ülkelerde uygulanmalarına karşın, temelde ortak özellikler taşıdığı gibi, sonuçlar itibarıyla de yine benzerlikler göstermektedir. Sadece çok kararlara değil, aynı zamanda geleneksel programların dayandığı politikalara da yer veren heterodoks programların uygulanmaya konulmasıyla birlikte, yüksek enflasyonu hızla düşürebilmek ve fiyat istikrarını sağlayabilmek mümkün olabilmektedir. Bu programların hiç kuşkusuz en önemli özelliği, gelir politikalarına istikrarı sağlamakta önemli işlev yüklemesidir. Gerçekten programların başarısında özellikle fiyat kontrollerinin etkisi çok büyüktür. Üstelik bu başarı, ekonomide üretim ve işsizlik cinsinden maliyetler yaratmadan gerçekleştirilmektedir. Ancak, burada kamuoyunun programlara verdiği desteğin de rolü önemlidir. Zaten çeşitli ülke deneyimleri, kamuoyu desteği olmadan istikrar sağlamanın mümkün olmadığını göstermiştir.

DİPNOTLARI

(1) Rudiger Dornbusch; «Lessons from Experiences with High Inflation», The World Bank Economic Review, No. 1, Vol. 6, (January 1992), s. 17.

(2) Rudiger Dornbusch ve Stanley Fischer; «Macroeconomics», Fifth Edition, McGraw-Hill Publishing Company, 1990, s. 673.

(3) Rudiger Dornbusch (1992), s. 16.

(4) Asaf Savaş Akat, «Kronik Enflasyonla Mücadele: Sorunlar, Çözümler, Tereddütler», Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı 2, Yıl 29, (Şubat 1992), s. 6.

- (5) Miguel A. Kiguel ve Nissan Liviatan; «Progress Report on Heterodox Stabilization Programs», Finance and Development, No. 1, Vol. 29, (March 1992), s. 22.
- (6) Mario I. Blejer ve Adrienne Cheasty; «Some Lessons from Heterodox Stabilization Programs», Finance and Development, No. 3, Vol. 25, (September 1988a), s. 16.
- (7) Peter T. Knight, F. Desmond McCarthy ve Sweder van Wijnbergen; «Escaping Hyperinflation», Finance and Development, No. 4, Vol. 23, (December 1986), s. 14.
- (8) Mario I. Blejer ve Adrienne Cheasty; «High Inflation, Heterodox Stabilization, and Fiscal Policy», World Development, No. 8, Vol. 16, (1988b), s. 867.
- (9) Kemal Çakman ve Demet Çapan; «On Stabilization and Liberalization Policies With References to Argentinian and Israeli Experience», Yapı Kredi Economic Review, No. 4, Vol. 4, (January 1991), s. 5.
- (10) Peter T. Knight, F. Desmond McCarthy ve Sweder van Wijnbergen (1986), s. 16.
- (11) Mario I. Blejer ve Adrienne Cheasty (1988b), s. 868.
- (12) Miguel A. Kiguel ve Nissan Liviatan (March 1992), s. 22.
- (13) Oğuz Esen; «Hiperenflasyon Korkusu ve İstikrar Programları», Ekonomik Yaklaşım, Sayı. 8, Cilt. 4, (İlkbahar 1993), s. 29.
- (14) Mario Blejer ve Adrienne Cheasty (1988a), s. 17.
- (15) Miguel A. Kiguel ve Nissan Liviatan; «When Do Heterodox Stabilization Programs Work? Lessons from Experience», The World Bank Research Observer, No. 1, Vol. 7, (January 1992), s. 52.
- (16) Eliana A. Cardoso ve Rudiger Dornbusch; «Brazil's Tropical Plan», American Economic Review Papers and Proceedings, No. 2, Vol. 77, (May 1987), s. 291.
- (17) Miguel A. Kiguel ve Nissan Liviatan (March 1992), s. 23.
- (18) Rudiger Dornbusch (1992), s. 28.
- (19) Miguel A. Kiguel ve Nissan Liviatan (March 1992), s. 24.
- (20) Mario I. Blejer ve Adrienne Cheasty (1988a), s. 18.
- (21) Oğuz Esen; «Heterodoks İstikrar Programları: Teori ve Uygulama», ODTÜ Gelişme Dergisi, No. 3/4, Cilt. 16, 1989, s. 39.
- (22) Miguel A. Kiguel ve Nissan Liviatan (March 1992), s. 23.
- (23) Rudiger Dornbusch (1992), s. 27.
- (24) Daniel Heymann; «The Austral Plan», American Economic Review Papers and Proceedings, No. 2, Vol. 77, (May 1987), s. 284.
- (25) Daniel Heymann (1987), s. 285.
- (26) Roberto Frenkel; «Heterodox Theory and Policy: The Plan Austral in Argentina», American Economic Review Papers and Proceedings, No. 2, Vol. 77, (May 1987), s. 320-321.
- (27) Miguel A. Kiguel ve Nissan Liviatan (March 1992), s. 24.
- (28) Daniel Heymann (1987), s. 286.
- (29) Oğuz Esen (1989), s. 44.
- (30) Roberto Frenkel (1987), s. 328.
- (31) Daniel Heymann (1987), s. 287.
- (32) Jeffery Sachs; «The Bolivian Hyperinflation and Stabilization», American Economic Review Papers and Proceedings, No. 2, Vol. 77, (May 1987), s. 279.
- (33) Rudiger Dornbusch ve Stanley Fischer (1990), s. 666.
- (34) Jeffery Sachs (1987), s. 280.
- (35) Jeffery Sachs (1987), s. 281.
- (36) Miguel A. Kiguel ve Nissan Liviatan; «Inflationary Rigidities and Orthodox Stabilization Policies: Lessons from Latin America», The World Bank Economic Review, No. 3, Vol. 2, (September 1988), s. 275.
- (37) Stanley Fischer; «The Israeli Stabilization Program, 1985-86», American Economic Review, No. 2, Vol. 77, (May 1987), s. 276.
- (38) Stanley Fischer (1987), s. 277.
- (39) Miguel A. Kiguel ve Nissan Liviatan (March 1992), s. 24.

En değerli kâr ortaklarımızdan biri.

Nesli tehdit altında olan Kral Tacı, ÷lkemizin korunması gereken doğal zenginliklerinden biri. Garanti, gelirinin bir bölümüyle, bitki türlerinin de korunması için çalışmalar yapan Doğal Hayatı Koruma Derneęi'nin projelerini destekliyor.

 GARANTİ

EKONOMİK GÖSTERGELER DIŞ DÜNYA (HAZİRAN 1994)

Ülkeler	GSYİH*	Tüketici Fiyatları*	Ücretler Kazançlar*	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Carl İşlem Dengesi (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Faiz Oranları (%)	
							Para Piyasası (Son 3 Aylık)	Bankalar
								Kredi
A.B.D.	3.7	2.3	2.7	6.0	-140.0	-109.2	4.54	7.25
Avustralya	5.0	1.4	2.0	7.8	-0.3	-11.3	4.74	9.00
Almanya	-1.6	2.9	3.5	8.4	40.8	-21.8	5.05	8.00
Belçika	-0.3	2.6	1.5	13.1	-1.9	11.0	5.32	9.25
Fransa	-0.7	1.8	2.4	12.3	15.9	10.3	5.50	7.70
Hollanda	1.3	2.8	1.5	8.1	9.8	6.7	5.00	7.00
İngiltere	2.6	2.6	3.8	9.4	-19.8	-16.0	5.06	6.25
İspanya	-0.3	4.9	6.2	24.6	-17.6	-2.7	7.57	8.00
İsveç	0.5	2.1	3.8	7.1	8.4	-0.8	7.13	9.50
İsviçre	1.1	0.4	5.3	4.9	2.5	18.6	4.38	6.13
İtalya	0.3	4.1	4.3	11.5	18.7	8.3	7.94	8.88
Japonya	b.d.	0.8	2.2	2.8	144.2	132.6	2.10	3.00
Kanada	3.4	0.2	2.1	10.7	8.4	-22.7	6.09	6.75

Açıklamalar: (b.d.) = Belli Değil. Kaynak: The Economist, 18-24 Haziran 1994.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya, A.B.D. ve Kanada için İthalat F.O.B., İhracat F.O.B.; Diğerleri için C.I.F / F.O.B.

Görüşler

Dr. HAVVA TUNÇ

Türkiye'nin Demografik Yapısı ve Sorunları

GİRİŞ

BU çalışmada önce, yıllar itibariyle Türkiye'nin nüfusunda meydana gelen sayısal değişme belirtilerek, bu değişmeyi belirleyen faktörler incelendi. Daha sonra nüfusun niteliksel ve niceliksel yapısı açıklandı. Son olarak da, Türkiye'nin demografik sorunları belirtilerek, bu sorunlara çözümler önerildi.

I — Türkiye'nin Nüfusu ve Genel Görünümü

Bir doğa parçasını kendine ülke yapan, bunu nesiller boyu sürdüren, günümüze kadar gelebilen, bundan sonra da varlığını sürdürebilecek olan, yaşayan insanlar topluluğuna nüfus denir (1).

Bir ülkenin nüfusu üretime katılanlar, ekonomik bakımdan mal ve hizmet üretkenler yani faal nüfus ile iktisadi faaliyetlere katılmayıp sadece tüketimde bulunanlar şeklinde iki büyük grupta ele alınabilir.

Türkiye'nin toplam nüfusu 1990 nüfus sayımına göre 56,5 milyondur. Bucak ve köylere bağlı yerleşim yerleri olan kom, oba ve mezraa sayım dışında kalmaktadır (2). Nüfus sayımları hazır nüfusa göre yapılmakta olup, o anda yurt dışında bulunan Türk vatandaşları sayım dışında kalmaktadır, bunun yanı sıra sayım sırasında Türkiye'de bulunan yabancılar sayılmaktadır. Halbuki, yurt dışında bulunan

(1) Turan Ersoy; «Nüfus Artışı Altında Yatan Toplumsal Etkenler ve Yeni Bir Planlama Yaklaşımının Gereği», İşgücü Dergisi, İİBK, Ankara, 1981, s. 39.

(2) Türkiye İstatistik Yıllığı, 100. Yıl Özel Sayısı, DİE Ankara, s. 29.

Türk vatandaşlarının sayısı o anda Türkiye'de bulunan yabancıların sayısından fazladır. Bu durum dikkate alındığında, Türkiye'nin nüfusunun daha fazla olacağı belirtilmektedir.

Türkiye'de yaklaşık her yıl bir milyon ailenin birer çocuğu olmakta, bunların % 90'ını ilkokula gidebilmekte ve ilkokuldan sonra da bu oranın yarısı kadarı öğrenimini sürdürebilecek aile desteğine sahip bulunmamaktadır. Her yıl 500.000 ilkokul mezunu çocuk hemen ekmek kavgasına katılmak zorunda kalmaktadır ve 15-19 yaş grubundaki genç nüfusun 700.000'i erkek, 400.000'i kız olmak üzere 1.350.000 genç nüfus orta eğitimsiz ve herhangi bir beceri kazanmadan üretim sürecinde, bu halleriyle iş aramaktadırlar. 20-25 yaş grubunda erkek nüfustan 1 milyon, kadın nüfustan 5,5 milyon olmak üzere toplam 6,5 milyon kişi üretim süreci dışındadır (1985 verilerine göre) (3) ve bu sayı her geçen gün artış göstermektedir.

II — Nüfustaki Gelişme

Sayım sonuçlarına göre, Türkiye'nin nüfusu artmakta olup, özellikle de 1950'li yıllardan sonra bu artış daha da hızlanmıştır.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında nüfus ulusal bir güç kaynağı olarak düşünüldüğü için, savaşlar nedeniyle azalan nüfusun önce, en azından eski düzeye gelmesi, daha sonra da artması istenildi. Nüfustaki değişmeyi doğal nüfus artışı yanı sıra göçler, sosyo-ekonomik faktörler ulusal eğitim ve kültür düzeyi belirlemektedir.

«Tablo 1»de görüldüğü üzere, 1927 yılında yapılan ilk sayım sonuçlarına göre Türkiye'nin toplam nüfusu yaklaşık 13.5 milyon iken 1965'de 31.5 milyona, 1990'da ise nüfus 56.5 milyon, 1994 yılında, tahmini değerlere göre, 61.8 milyona ulaşmıştır.

A. Doğal Nüfus Artışı:

Nüfusun büyüklüğünü, nüfusun iç dinamiği olan doğal nüfus artış hızı belirlemektedir. Bu artış, doğum-ölüm oranlarına bağlı olarak değişir. Doğal nüfus artışı, doğum oranlarından ölüm oranlarının çıkarılmasıyla bulunan orandır.

Doğum oranı (yıllar itibariyle), nüfusun ekonomik, sosyal ve kültürel yaşantısında çağdaş ölçülere doğru yeterli bir gelişim sağlanamaması nedeniyle, eski düzeyini korumaktadır. Ancak, 1980 yılından itibaren, 1980 öncesine kıyasla, doğum oranında azalma olmuştur.

1935-1940 ve 1940-1945 dönemlerinde, doğum oranında bir azalma olma-

(3) Ersoy, Op. cit., s. 40.

masına rağmen, nüfus artış hızı düşük olmuştur ve düşük olmasının nedenleri; erkek nüfusun savaşılar nedeniyle askere alınması, beslenmenin kötü olması ve ölüm oranının artmasıdır. 1945-1950 döneminde doğum oranı binde 38.8, ölüm oranı binde 17.6 olduğundan doğal nüfus artışı binde 21.2 olmuştur (4). 1950-1955 döneminde ise doğum oranı binde 42.2'ye çıkması ve ölüm oranı binde 14.1 düşmesi ile doğal nüfus artışı binde 28.1 olmuştur.

TABLO 1
Nüfus Artışı

Sayım Tarihleri	Toplam Nüfus	Nüfus Endeksi
28.10.1927	13.648.270	100.0
20.10.1935	16.158.018	118.4
20.10.1940	17.820.900	130.6
21.10.1945	18.790.174	137.7
22.10.1950	20.947.188	153.5
23.10.1955	24.064.763	176.3
23.10.1960	27.754.820	203.4
26.10.1965	31.391.421	230.0
25.10.1970	35.605.176	260.0
26.10.1975	40.346.719	295.6
12.10.1980	44.736.957	331.3
20.10.1985	51.421.000	381.4
20.10.1990	56.570.000	419.1
1994 (*)	61.825.000	457.9

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı Tablo 1 ve Tablo 2'den derlenmiştir. Ankara, 1980.

(*) 6BYKP'daki tahmini değer.

Doğurganlık oranında, gerek ülke gerek bölge ölçeğinde belirli bir azalma göze çarpmaktadır. 1960'larda binde 41.3 olan doğurganlık oranı (5), 1970-1975 arasında binde 37.5'e düşmüştür. Ancak, bölgeler arası farklılaşma eski özelliğini korumaktadır. Örneğin, doğurganlık oranı Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgesinde yüksek iken, Güney ve Batı Anadolu bölgesinde düşüktür. Öte yandan 1967-1968 yıllarında binde 61 olan doğurganlık oranı (6), 1973'de binde 53'e düşmüştür.

Doğal nüfus artış hızı 1955-1960 döneminde % 3'le en yüksek düzeyine ulaşmış, 1965-1970, 1975-1980, 1980-1985, 1985-1990, 1990-1995 dönemlerinde

(4) 3BYKP, «Yeni Strateji Kalkınma Planı», DPT, Ya. No. 1272, Ankara, 1977, s. 7.

(5) 4BYKP, DPT, Ankara, 1979, s. 24.

(6) Nüfusu ikibinden az olan yerleşim yerleri kırsal alan olarak kabul edilmektedir.

düşüş göstermiş olup sırasıyla % 2.7, % 2.6, % 2.3, % 2.2, % 2.1'dir. Türkiye'de doğurganlık oranının % 2 civarında olması ve bu seviyenin düşmemesi nüfus artışının en belirgin nedenidir (bkz. Tablo 2).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra deterjan, antiseptik, antibiyotik kullanımındaki hızlı artış, koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerinde sağlanan teknolojik gelişme ve uygulamanın gelişmiş ülkelerin sınırlarını aşarak hızla yaygınlaşması, kalkınmada geri kalmış ülkelerde ölüm oranını düşürmüştür. Savaş yıllarını kapsayan 1945 dönemi hariç, ölüm oranları sürekli azalmış ve 1965-1970 döneminde binde 13.5, 1975-1980'de binde 10.8, 1980-1985'de binde 8.9, 1985-1990'da binde 7.8, 1990-1995'de binde 6.9 olmuştur (bkz. Tablo 2).

TABLO 2
Türkiye'de Doğum-Ölüm Oranları ve Doğal Nüfus Artışı

Yıllar	Doğum Oranı (Binde)	Ölüm Oranı (Binde)	Doğal Nüfus Artışı (Binde)
1935-1940	38.3	19.4	18.9
1940-1945	37.1	27.2	19.5
1945-1950	38.8	17.6	21.2
1950-1955	42.2	14.1	28.1
1955-1960	44.0	12.6	31.4
1960-1965	41.3	15.8	25.3
1965-1970	40.8	13.5	27.3
1970-1975	37.5	12.1	25.4
1975-1980	37.2	10.8	26.4
1980-1985	31.6	8.9	22.7
1985-1990	29.90	7.8	22.1
1990-1995	28.50	6.9	21.6

- Kaynak:** 1. Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl (1968-1972), DPT, Ankara, 1967, s. 51.
2. Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl (1973-1977), DPT, Ankara, 1974.
3. 4BYKP, 5BYKP, 6BYKP ve 16487 Sayılı Resmi Gazete'den faydalanıldı.
4. İktisadi Rapor, Türkiye Odalar Birliği, 1981, Ankara, s. 31.

Ölüm oranları bölgeler arasında ve zaman içinde belirgin farklılaşma göstermektedir. Ölüm oranları gittikçe azalmakla birlikte, çocuk ölüm oranları oldukça yüksektir. Örneğin, 1975 yılında tüm il ve ilçe merkezlerindeki ölümlerin binde 29'unu bebek ölümleri oluşturmuştur. 1962-1963 yılları arasında binde 180 olan bebek ölüm oranı, 1965-1975 dönemi sonunda binde 130'a düşmüştür. 1985-1990'da binde 65.22, 1990-1995'de binde 51.33'dür (7). -Son on yılda be-

(7) 4BYKP, 5BYKP ve 6BYKP'larından alınmıştır.

bek ölüm oranları eskiye göre düşüş göstermesine rağmen, gelişmiş ülkeler ile kıyasladığımızda bu oranın yüksek olduğunu görüyoruz. Yetişkin ölüm oranı ise gelişmiş ülkelere yakın bir eğilim göstermekle birlikte, çocuk ölümlerinin çok olması nedeniyle ortalama yaşam umudu değerleri düşük çıkmaktadır. Örneğin, erkekler için binde 55.9, kadınlar için binde 59.9'dur (8).

Ölüm oranlarının düşmesine karşın doğum oranlarının yüksek düzeyde kararlılığı, nüfus artış hızının yüksek olmasına neden olmaktadır.

B. Göçler:

Nüfus miktarını belirleyen bir başka etken de yurt dışından yurt içine ve yurt içinden yurt dışına olan nüfus hareketleridir ki, bu harekete «göç» ve bu hareketin içinde yer alan insanlara «göçmen» denir. Türkiye bugünkü siyasal sınırları dışında aynı soy, dil ve dinden göçmen kabul etmiştir. Bu önce Lozan Anlaşması'nın «mübadele» ilkesine göre olmuştur; daha sonra da kendi iç yasal düzenlemesine göre yapılmıştır. Günümüzde de ülkemiz zaman zaman göçmen kabul etmektedir. 1934–1940, 1950–1951 dönemlerinde ve 1980'li yıllarda önemli sayıda göçmen kabul edilmiştir. Örneğin, 1950–1951 yılları arasında Bulgaristan'dan yurdumuza gelenlerin sayısı 154.000 dolayında olmuştur (9). 1960'lı yılların sonlarında başlayıp Bulgaristan'dan Türkiye'ye üç yıl arka arkaya her yıl onbinin üstünde göçmen gelmiştir ve gene 1960'lı yılların başında Yugoslavya'dan Türkiye'ye her yıl ortalama 3500 göçmen gelmiştir (10). Sonuçta 1934–1974 yıllarını kapsayan kırk yıllık dönemde yurt dışından Türkiye'ye gelen toplam insan sayısı 597.523 kişidir (11). Bunların Türkiye'deki doğal nüfus artışları, doğumlar, bir yana bırakılıp sadece gelenler dikkate alındığında, sözü edilen süre içinde yılda ortalama 14.934 kişi yurdumuza gelmiştir.

Yurt içi nüfus hareketlerinin bir uzantısı olan yurt dışına olan göçler, nüfus doğurganlığını ve nüfus artış hızını erteleyen bir başka etmendir.

III — Nüfusun Yapısı

Doğal nüfus artış hızı, doğurganlık ve göç nüfusun yapısını etkileyen demografik öğelerdir.

(8) 4BYKP, DPT, 1979, s. 24.

(9) Türkiye İstatistik Yıllığı, C: 21, Yayın No: 360, İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1953, s. 108.

(10) Türkiye İstatistik Yıllığı, 1975, DİE, Yayın No: 750, Ankara, 1975.

(11) Türkiye İstatistik Yıllığı, 1959, DİE, Yayın No: 380, Ankara, 1959, s. 111; TİY 1963, Yayın No: 490, Ankara, 1963, s. 79; TİY 1971, Yayın No: 670, Ankara, 1971, s. 372.

A. Nüfusun Yaş Yapısı:

Nüfusun yaş yapısı genellikle nüfus piramidiyle gösterilir. Uluslararası verilere göre 15-65 yaş arasındaki nüfus, faal nüfusu oluşturmaktadır. Bu yaş sınırları gelişmiş ve azgelişmiş ve/veya gelişmemiş ülkelere bazı farklılıklar göstermektedir. Örneğin, azgelişmiş ülkelerde faal nüfusun fiili alt sınırı onbeş yaşın altına inebilmekte, üst sınırı da sosyal güvenlik sisteminin eksikliği veya bu sistemin tüm kesimleri kapsamaması nedeniyle 65 yaşını aşabilmektedir. Fakat, yaşam süresinin kısalığı nedeniyle bu yaşa gelinememektedir.

Gelişmiş ülkelerde, genç yaştaki nüfus belirli nitelikleri ve becerileri kazanabilmek amacıyla genel ve mesleki eğitimi sürdürebilmekte ve bundan sonra daha verimli olabilecek biçimde üretime katılmaktadır. Yaşam koşulları iyileştirilmiş olduğu için de ortalama yaşam süresi 65 yaşın üstünde olmaktadır.

Türkiye'de işgücü onbeş yaşın altında, oniki yaş sınırından başlatılmaktadır. 1970-1975 yıllarındaki veriler bunun açık örnekleridir (12); ancak, bu yıllardan sonra onbeş yaş sınır alınmıştır. Gelişmiş ülkelere kıyasla ortalama yaşam süresi altmış yaşın altındadır. Bununla birlikte, zaman içerisinde yaşam süresinde artış gözlenmektedir.

0-14 yaş grubunun toplam nüfus içinde % 40 dolayında bir oran oluşturması, önemli bir sorunun varlığını vurgulamaktadır. Çünkü, bu yaş grubundaki kitleye faal nüfusca belirli özverilerinin yapılması gerekmektedir. Örneğin, bu grubun beslenmesi, giydirilmesi yanı sıra eğitilmesi için kreşlerin ve okulların yapılması gerekmektedir ve yapılan bu tür yatırımlara demografik yatırım denir. Kaynaklar kıt olduğundan, bu tür harcamaların toplam harcamalar içindeki payının yüksek olması, prodüktif yatırımların miktarının düşük kalmasına neden olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde demografik yatırımlar toplam yatırımların yüzde 12.5'ini oluştururken, azgelişmiş ülkelerde bu oran yüzde 42.5'e ulaşmaktadır (13). Bazı azgelişmiş ülkelerde bu oran daha yüksektir. Örneğin, Pakistan'da % 67.1, Endonezya'da % 98.9'dur (14).

0-14 yaş grubuna «bağımlı nüfus», bunun faal nüfusa oranına da «bağımlılık oranı» denir. Bu oran gelişmiş ülkelerde düşük, azgelişmiş ülkelerde yüksektir. Türkiye'de 1975'de bağımlılık oranı % 72,4'dür. Daha önce belirli değerler üretmiş olması bakımından 65 yaş ve üstünü bu nitelemenin dışında tutmak daha rasyonel olmaktadır. Ancak, çalışma ölçüsünü dikkate alarak bu grup da bağımlılık oranına dahil edildiğinde, bağımlılık oranı % 80.5'e yükselir.

(12) Türkiye İstatistik Cep Yılığ, DİE, Ankara.

(13) Nazif Kuyucuklu, Türkiye İktisadi, Kan Yayıncılık, İstanbul, 1983, s. 94.

(14) Bu ülkeler gibi diğer azgelişmiş ülkelerde de kaynakların tamamı demografik yatırımlara ayrılmaktadır.

Hafif değişme eğilimlerine rağmen 1955'lerden bu yana işgücü durumunda olan faal nüfus (15-64 yaş grubu), toplam nüfus içinde oldukça yüksek bir oran oluşturmaktadır (bkz. Tablo 3).

TABLO 3
Nüfusumuzun Yaş Gruplarına Göre Bölünüş Yüzdeleri

Yaş Grubu	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980
0-14	40.38	38.49	40.16	42.24	42.0	41.8	40.1	38.62
15-64	56.13	57.12	55.77	59.93	54.1	53.8	55.4	56.74
65 ve üstü	3.49	3.39	3.46	2.83	3.9	4.4	4.5	4.64
Yaş Grubu	1981	1982	1983	1990	1991	1992	1993	1994
0-14	37.46	37.29	37.19	38.81	35.48	35.13	34.76	34.43
15-64	58.04	58.29	58.47	60.00	60.25	60.52	60.79	61.02
65 ve üstü	4.50	4.42	4.43	4.19	4.27	4.35	4.45	4.55

- Kaynak:** 1. Yeni Strateji ve Kalkınma Planı (1973-1977), DPT, Yayın No: 1272, Ankara, 1974, s. 75, Tbl: 61.
 2. TC Resmi Gazete, Sayı: 16487, Gün: 12 Aralık 1978, s. 16, Tbl: 18.
 3. İktisadi Rapor, Türkiye Odalar Birliği, Ankara, 1981, s. 35 Tbl. 22.
 4. 1980 Genel Nüfus Sayımı % 1 Örnekleme Sonuçları.
 5. 6BYKP, DPT, Ankara, 1989.

65 yaş ve üstünün, yıllar itibariyle toplam nüfus içindeki payı, ortalama yaşam süresinin uzaması nedeniyle, artmaktadır. Doğurganlığın azalması, nüfusun yaş yapısını etkileyerek genç nüfusun payının azalmasına, çalışma çağındaki nüfusun payının artmasına neden olmaktadır.

B. Nüfusun Niteliksel Yapısı; Eğitim Düzeyi:

Nüfusun niteliğini belirleyen etkenlerden biri, genel eğitim düzeyidir. Yurdumuzda 1970 yılında altı yaşın üstündeki nüfusun % 43'ü (mutlak olarak 12.8 milyon) okur-yaşar değildir (15). Ancak, toplam nüfustaki artış nedeniyle, bu oran % 38.1'e düşmüştür (16). DPT'ye göre faal nüfusun 1970'de 44.9'u, 1975'de % 37.1'i okuma-yazma bilmemektedir (17). Özellikle son yıllarda eğitim ve öğretime büyük önem verilmekte olup okuma-yazma oranında artış elde edilmektedir. Aslında, okuma-yazma fazla işe yaramamakta, bunu kullanacak ortamların yaratıl-

(15) Türkiye İstatistik Yıllığı, 1975, s. 42.

(16) Türkiye İstatistik Cep Yıllığı, 1976, s. 22.

(17) 4BYKP, 1979, s. 18., Tbl. 21.

ması gerekmektedir. Ayrıca, büyük kentlerdeki ilkokullarımızda çift öğretim, hatta belirli bir dönem üçlü öğretim olduğu düşünülrse, geleceğin işgücünü oluşturacak bu kitlenin yetiştirilmesi yetersiz olmaktadır.

IV — Nüfusun Köy-Kent Dağılımı

Nüfus, üretim olanaklarının yoğunlaştığı, dolayısıyla üretim güçlerinin toplandığı merkezlerde toplanmaktadır. Nüfus yoğunluğu çeşitli bölgelerimizde üretim güçlerinin yoğunluğu koşutunda farklıdır. Nüfus yoğunluğu aritmetik, fizyolojik ve tarımsal yoğunluk olarak ele alınmakta olup; kilometrekareye düşen nüfus miktarına aritmetik yoğunluk, tarımda ve bitkisel üretimde kullanılan ekili-dikili alanlara düşen nüfus miktarına fizyolojik yoğunluk, sadece tarımla uğraşan ve tarımda bulunan nüfus miktarına tarımsal yoğunluk denilmektedir.

«Tablo 4»den aritmetik yoğunluğun oldukça düşük olduğu; ancak, fizyolojik ve tarımsal yoğunluğun bunun kat be kat üstünde seyrettiği anlaşılmaktadır.

TABLO 4
Türkiye'de Nüfus Yoğunlukları

Yıllar	Aritmetik Yoğ.	Fizyolojik Yoğ.	Tarımsal Yoğ.
1970	44	1.302	1.020
1975	50	1.439	864
1980	56	1.627	944

Kaynak: 1. İstatistik Cep Yıllığı 1976, DİE, Yayın No: 790, Ankara, 1977, s.3.

2. Tarımsal Yapı ve Üretim (1972-1974), DİE, Yayın No: 773, Ankara, 1973, s.3.

«Tablo 5»de görüleceği üzere, köyden kente göç artmakta, dolayısıyla hızlı bir kentleşme olgusu yaşanmaktadır. Köyden kente göçün artması beraberinde birçok yapısal sorunu da getirmiş ve getirmektedir. En önemlisi kentlerin, gelen nüfusu kaldıracak alt yapısı olmadığından kentler köyleşmekte, büyük umutlarla kente göç eden kişilerin sosyal konumlarında, insancıl olmayan yaşam biçimleri ortaya çıkmaktadır (örneğin, gecekondulaşma, aynı evde iki, üç ailenin yaşaması). Bunun sonucunda büyük kentin imkânlarından yararlanamayan (kentlerin imkânları-

- ◆ Soruyorum; ölümden kaçabilmek için kendini öldürmek çılgınlık değil midir?

nın, alt yapısının büyük nüfus kitlelerinin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması nedeniyle), köylü kentli arasında bocalayan insan grupları oluşmuş ve oluşmaktadır. Dolayısıyla bu insanlar kent yaşamına uyum sağlamak yerine, kent içinde köylülüğünü (daha da yozlaşmış bir biçimde) devam ettirmektedir. Sonuçta, ne kentte yaşayan kentli birey ne de kırsal kesimden gelen birey yaşantısından hoşnut kalmakta ve her iki kesim arasındaki farklılık yaşanan büyük kent içinde daha belirginleşmektedir.

TABLO 5
Nüfusun Yerleşme Durumu (%)

Yıllar	On Bin Şehir Kıtası		İl ve İlçe Kıtası	
	Şehir	Köy	Şehir	Köy
1950	18.5	81.5	25.0	75.0
1955	22.5	77.5	28.9	71.1
1960	26.3	73.7	31.9	68.1
1965	26.9	70.1	34.4	65.6
1970	35.9	64.1	38.7	61.3
1975	41.0	59.0	45.6	54.4
1980	50.2	49.8	-	-

Kaynak: İktisadi Rapor 1981, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, s. 38, Tbl. 23.

V — SONUÇ

Türkiye'nin nüfusu artış eğilimi içerisinde olup yıllık nüfus artışı yüzde iki dolayındadır. Doğum oranı yıllar itibarıyla azalma eğilimi içinde olmasına rağmen bu oran gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında oldukça yüksektir. Bunun yanı sıra, koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerinin ülke çapında yaygınlaşması ile ölüm oranları azalmaktadır. Dolayısıyla, gerek doğum oranlarındaki artış gerekse ölüm oranlarındaki azalma nüfus artışına neden olmaktadır.

Nüfus artışını belirleyen faktörlerden biri olan yurt dışından ülkemize olan göçlerin etkisi önemsiz olmayıp nüfusu artırıcı boyuttadır.

Nüfusun ülke içindeki dağılımını değiştiren iç göçler, kırsal kesimden büyük kentlere olan insan hareketleri, nüfusun niteliksel ve niceliksel yapısını olumsuz yönde etkilemekte ve değiştirmektedir. Diğer bir deyişle, kırsal kesimden büyük kente göç, konut sorunu, eğitim (okul) sorunu, iş bulma sorunu gibi birçok sorunu beraberinde getirmektedir.

Mevcut nüfusun yaşam standardını, kültürel ve eğim düzeyini artırmak için yapılan demografik yatırımlar veya harcamalar, artan nüfus karşısında yetersiz kalmaktadır.

Yukarıda belirtilen demografik sorunların üstesinden gelebilmek için her şeyden önce nüfus artış hızını azaltmak veya durdurmak gereklidir. Bunun yanı sıra, iç ve dış göçlerin daha bilinçli bir politika ile organize edilmesi, genç nüfusun eğitiminin mesleki beceri kazandırma yönünde olması gibi önlemlerle Türkiye'nin demografik yapısında iyileşme sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- AKTAN, Reşat; «Türkiye İktisadı», Ankara İktisadi Rapor, Türkiye Odalar Birliği, Ankara Üniversitesi Yayın No: 424, Ankara, 1978.
- Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT, Ankara, 1989.
- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT, Ankara.
- CİLLOV, Halûk; «Türkiye Nüfusundaki Son Gelişmeler», Sermet Matbaası, İstanbul, 1974.
- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT, Ankara, 1979.
- ERSOY, Turan; «Nüfus Artışı Altında Yatan Toplumsal Etkenler ve Yeni Bir Planlama Yaklaşımı Gereği», İş Gücü Dergisi, İİBK, Ankara, 1981.
- İktisadi Rapor, Türkiye Odalar Birliği, Ankara, 1981.
- KUYUCUKLU, Nazif; «Türkiye İktisadı», Kan Yayıncılık, İstanbul, 1983.
- ORHAN, Türkay; «Türkiye'de Nüfus Artışı ve İktisadi Gelişme», Ankara, 1962.
- Türkiye İstatistik Yıllığı, 100. Yıl Özel Sayısı, Yayın No: 960, Ankara, 1981.
- Türkiye İstatistik Cep Yıllığı, Ankara, 1976, 1977, 1975, 1980.
- Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, DPT, Yayın No: 1272, Ankara, 1974.

BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR (AYLIK DERGİ)

İDARE YERİ : Binbirdirek Mahallesi, Suterazisi Sokak No. 6 Kat 2; 34400 Sultanahmet - İstanbul • TELEFON : (0-212) 518 17 32 • YAZIŞMA: P.K. 769; 80005 Karaköy - İstanbul • AÇIKLAMA : Dergi'deki yazılar kaynak göstermek koşuluyla alınabilir • KDV DAHİL 1994 İÇİN YILLIK ABONE : 360.000 TL; ÖĞRENCİLERE : 180.000 TL • BANKA HESAP NUMARALARI (İstanbul): Akbank Türbe Şubesi 443-2, İş Bankası Cümbüşlü Şubesi 256319, Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi 2269-9, Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi 768 • DİZGİ ve GRAFİK DÜZENLEME : Yazıevi, Telefon: 512 60 43 • BASKI : Kent Basımevi, Telefon: 528 08 15 • CİLT : Dostlar Cülevi, Telefon: 526 59 24 • BASKI TARİHİ : 23 Temmuz 1994 • GENEL DAĞITIM: YAYSAT •

Ayın Ekonomik Olayları

Dr. YILDIRIM KILKIŞ

EKONOMİK krizin altıncı ayında, bazı olaylar ve rakamlar ilginç gelişmeler göstermektedir. Ekonomik durgunluk ve ödeme güçlükleri, bütün sektörleri olumsuz etkilemektedir. Olaylar özetle şöyle bir seyir izlemiştir:

Haziran ayı başında beyaz eşya ve otomotiv piyasalarının küçülmeye karar verdikleri, Tofaş'ın 2400 işçisini çıkarma kararı aldığı, Oyak Renault'nun üretime üçüncü kez ara verdiği bilinmektedir. Buna karşılık biriken stokların eritilmesiyle ilgili olarak iş adamları ile Hükümet yetkilileri görüşmeler yapmışlar, piyasaları canlandırarak çare ve önlem arayışına girmişlerdir. Hükümet'in otomotivcilerden fiyat indirimi istemesine karşılık, sanayiciler de vergi indirimleri talebinde bulunmuşlardır. Sonuçta, otomotiv ürünlerinde fiyat indirimi, ek vergileri ve taşıt alım vergilerini üreticilerin ödemeye başlaması, devletin de Ek Taşıt Alım Vergisi oranını % 12'den % 6'ya düşürmesiyle bir ölçüde gerçekleşmiştir.

Bu suretle Tofaş'ın ve Renault'nun stokları çok kısa bir sürede onar binden yirmi bin araba azalmış bulunmaktadır. Hatta bazı büyük bayilerde müşterilere gün verildiği söylenmektedir. Satışların çoğunlukla peşin para ile yapılması, otomotivde üretime yeniden hız verilmesini gündeme getirmiştir. Bu durum, hiç şüphesiz otomotiv yan sanayiinde de hareketlenmeye yol açacaktır.

Diğer ilginç bir olay, sanayiin ağırlık odağını oluşturan TÜSİAD'ın ortaya koyduğu öneriler grubudur. Ana sanayi kesimindeki canlanmanın arızı olduğu, bu nedenle iç ve dış borçların konsolide edilerek ödemelerin uzun vadeye yayılması gerektiği şeklindeki öneriler, Hükümet'ten şiddetli tepki görmüştür. Dış kredi itibarı açısından Hükümet'in davranışına hak vermek gerekir.

Hükümet'in önemli bir deklarasyonu, yılın ikinci yarısında döviz kazandırıcı yatırımlara öncelik verileceğini ve enerji projelerinin devreye sokulacağını içermektedir. Bu hususta 1994 Temmuz'undan itibaren Hükümet'in uygulamalarını beklemek gerekir.

Otomotiv sanayiindeki canlanmaya karşılık, Haziran ayı başlarına kadar geçen sürede, imalat sanayiinde kapasite kullanım oranı geçen yıla nazaran % 18.2 gerilemiştir. Kısa sürede, iç ve dış pazarların canlanması, yeni yatırımların gerçekleşmesi pek mümkün görülmektedir.

Haziran ayında görülen ilginç olaylardan birisi, -daha ileride açıklanacak olan- faizlerdeki gerilemedir. Diğeri, fiyat indekslerindeki artış oranlarının bir yıl öncesine göre gerilemiş olmasıdır. 1994 Haziran ayında, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) rakamlarına göre; tüketici fiyatları binde 4, toptan eşya fiyatları ise yüzde 1.9 oranında artış göstermiştir. Bu rakamlar geçen yıl sırasıyla yüzde 8 ve yüzde 2.3 idi.

1994 Haziran ayında tespit edilen başlıca ekonomik olaylar kısaca şöyle açıklanabilir:

VERGİLERLE İLGİLİ GELİŞMELER

Yeni Vergi Yasası Yürürlüğe Girdi

İkinci vergi reformu denilen ve 24 Haziran 1994 günü TBMM'de kabul edilen vergi yasası, 5 Temmuz 1994'te Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile getirilen başlıca hükümler şunlardır:

- Her gerçek kişiye bir vergi numarası verilecek ve bu suretle vergi kontrolünü sağlamak mümkün olacaktır.
- Vergi beyannameleri, yetkili serbest muhasebeci, mali müşavir veya yeminli mali müşavirlere imzalatılacaktır.
- Vergi kaçakçılığı ve buna teşebbüs suçlarının cezaları artırılmıştır.
- Alışverişlerinde fatura veya fiş almayanlara yeni cezalar konmuştur.
- Muhasebe standartlarına, tek düzen hesaplama esas ve usullerine uymayanlara ceza uygulanacaktır.

Emlâk ve Çevre Vergilerinin Ödeme Süresi Uzatıldı

30 Haziran'da sona eren Emlâk Vergisi ile Çevre Temizlik Vergisi'nin ödeme tarihi 1 Ağustos 1994 günü akşamına kadar ertelenmiştir. Bilindiği gibi aynı vergilerin son ödeme günleri daha önce de ertelenmişti.

FİNANS KESİMİYLE İLGİLİ GELİŞMELER

Faiz Oranları Geriliyor

Tasarrufların döviz'e yönelmesini önlemek için artırılan banka mevduat faizleri ve dolayısıyla kredi faizlerindeki yumuşamalar ve gerilemeler, son ayın önemli bir olayı olarak gözlemlenmektedir. Hazine bonosu ile piyasadan para çekilmesi yanında, bankaların plasmanlarındaki daralmalar, iş âleminin kredi faizlerini ödemede zorluk çekmesi; faizlerde 10 ile 20 puan arasında gerilemelere yol açmıştır.

Kamu bankalarının başlattığı faiz indirimi, bir aylık mevduat faizlerinin % 125'ten % 90'a kadar gerilemesine yol açmıştır. Bu gelişme kredi faizlerinin de % 300'lerden % 200'lere inmesini sağlamıştır. Faiz indiriminin hedefi, herhalde 5 Nisan öncesindeki düzey olacaktır.

Sermaye Piyasası Kurulu, Çarmen'in Faaliyetini Durdurdu

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), 2 trilyon TL'yi bulan repo açığı dolayısıyla Çarmen (Çarşı Menkul Değerler A.Ş.) finans kuruluşunun faaliyetinin süresiz durdurulmasına karar vermiştir. Ekonomik kriz nedeniyle, finans kesiminde, şimdiye kadar 3 banka batmış ve 3 özel finans kuruluşunun faaliyeti SPK tarafından durdurulmuş bulunmaktadır.

Yetki Kanunu Kabul Edildi

7 Haziran 1994 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan ve Bakanlar Kurulu'na bazı yetkiler veren Yetki Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, Bankalar Kanunu, Sigorta Murakebe Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklik yapmak ve bunlarla ilgili kanun hükmünde kararname çıkarmak yetkisini Hükümet'e vermektedir. Bu yetkinin süresi 6 aydır.

Kanun, mali piyasaların güven ve istikrar içinde çalışmasını sağlayacak ve ekonomi hukukunda boşluk doğmasını önleyecek acil düzenlemelerin zamanında yapılması amacı ile Bakanlar Kurulu'na yetki vermektedir.

DIŞ TİCARETLE İLGİLİ GELİŞMELER

İhracat Artarken İthalat Geriliyor

DİE rakamlarına göre, 1994 yılının ilk 4 ayında dış ticaretimizde, ihracat lehine gelişmeler olmuştur. Dört aylık ihracat 5 milyar 49 milyon dolara ulaşmış, geçen yıla göre % 2.4 artmıştır. İthalat ise 7 milyar 612 milyon dolar olmuş ve geçen yılın

Hükümet'in önemli bir deklarasyonu, yılın ikinci yarısında döviz kazandırıcı yatırımlara öncelik verileceğini ve enerji projelerinin devreye sokulacağını içermektedir. Bu hususta 1994 Temmuz'undan itibaren Hükümet'in uygulamalarını beklemek gerekir.

Otomotiv sanayiindeki canlanmaya karşılık, Haziran ayı başlarına kadar geçen sürede, imalat sanayiinde kapasite kullanım oranı geçen yıla nazaran % 18.2 gerilemiştir. Kısa sürede, iç ve dış pazarların canlanması, yeni yatırımların gerçekleşmesi pek mümkün görülmemektedir.

Haziran ayında görülen ilginç olaylardan birisi, -daha ileride açıklanacak olan- falzlerdeki gerilemedir. Diğer, fiyat indekslerindeki artış oranlarının bir yıl öncesine göre gerilemiş olmasıdır. 1994 Haziran ayında, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) rakamlarına göre; tüketici fiyatları binde 4, toptan eşya fiyatları ise yüzde 1.9 oranında artış göstermiştir. Bu rakamlar geçen yıl sırasıyla yüzde 8 ve yüzde 2.3 idi.

1994 Haziran ayında tespit edilen başlıca ekonomik olaylar kısaca şöyle açıklanabilir:

VERGİLERLE İLGİLİ GELİŞMELER

Yeni Vergi Yasası Yürürlüğe Girdi

İkinci vergi reformu denilen ve 24 Haziran 1994 günü TBMM'de kabul edilen vergi yasası, 5 Temmuz 1994'te Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile getirilen başlıca hükümler şunlardır:

- Her gerçek kişiye bir vergi numarası verilecek ve bu suretle vergi kontrolünü sağlamak mümkün olacaktır.
- Vergi beyannameleri, yetkili serbest muhasebeci, mali müşavir veya yeminli mali müşavirlere imzalatılacaktır.
- Vergi kaçakçılığı ve buna teşebbüs suçlarının cezaları artırılmıştır.
- Alışverişlerinde fatura veya fiş almayanlara yeni cezalar konmuştur.
- Muhasebe standartlarına, tek düzen hesaplama esas ve usullerine uymayanlara ceza uygulanacaktır.

Emlâk ve Çevre Vergilerinin Ödeme Süresi Uzatıldı

30 Haziran'da sona eren Emlâk Vergisi ile Çevre Temizlik Vergisi'nin ödeme tarihi 1 Ağustos 1994 günü akşamına kadar ertelenmiştir. Bilindiği gibi aynı vergilerin son ödeme günleri daha önce de ertelenmişti.

FİNANS KESİMİYLE İLGİLİ GELİŞMELER

Faiz Oranları Geriliyor

Tasarrufların dövize yönelmesini önlemek için artırılan banka mevduat faizleri ve dolayısıyla kredi faizlerindeki yumuşamalar ve gerilemeler, son ayın önemli bir olayı olarak gözlemlenmektedir. Hazine bonusu ile piyasadan para çekilmesi yanında, bankaların plasmanlarındaki daralmalar, iş âleminin kredi faizlerini ödemede zorluk çekmesi; faizlerde 10 ile 20 puan arasında gerilemelere yol açmıştır.

Kamu bankalarının başlattığı faiz indirimi, bir aylık mevduat faizlerinin % 125'ten % 90'a kadar gerilemesine yol açmıştır. Bu gelişme kredi faizlerinin de % 300'lerden % 200'lere inmesini sağlamıştır. Faiz indiriminin hedefi, herhalde 5 Nisan öncesindeki düzey olacaktır.

Sermaye Piyasası Kurulu, Çarmen'in Faaliyetini Durdurdu

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), 2 trilyon TL'yi bulan repo açığı dolayısıyla Çarmen (Çarşı Menkul Değerler A.Ş.) finans kuruluşunun faaliyetinin süresiz durdurulmasına karar vermiştir. Ekonomik kriz nedeniyle, finans kesiminde, şimdiye kadar 3 banka batmış ve 3 özel finans kuruluşunun faaliyeti SPK tarafından durdurulmuş bulunmaktadır.

Yetki Kanunu Kabul Edildi

7 Haziran 1994 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan ve Bakanlar Kurulu'na bazı yetkiler veren Yetki Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, Bankalar Kanunu, Sığorta Murakebe Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklik yapmak ve bunlarla ilgili kanun hükmünde kararname çıkarmak yetkisini Hükümet'e vermektedir. Bu yetkinin süresi 6 aydır.

Kanun, mali piyasaların güven ve istikrar içinde çalışmasını sağlayacak ve ekonomi hukukunda boşluk doğmasını önleyecek acil düzenlemelerin zamanında yapılması amacı ile Bakanlar Kurulu'na yetki vermektedir.

DIŞ TİCARETLE İLGİLİ GELİŞMELER

İhracat Artarken İthalat Geriliyor

DİE rakamlarına göre, 1994 yılının ilk 4 ayında dış ticaretimizde, ihracat lehine gelişmeler olmuştur. Dört aylık ihracat 5 milyar 49 milyon dolara ulaşmış, geçen yıla göre % 2.4 artmıştır. İthalat ise 7 milyar 612 milyon dolar olmuş ve geçen yılın

aynı dönemine göre % 13.4 gerilemiştir. Bu durumda ihracatın ithalatı karşılama oranı % 66.3'e yükselmiştir. Bu rakam geçen yıl aynı dönemde % 56.1 idi.

Ülkemizin ekonomik krizden çıkmasının en önemli yolunun ihracatın artması olduğu bilinmekle beraber, bu hususta yeterli önlemlerin zamanında alınmadığı görülmektedir. Bununla beraber, Haziran ayı sonlarında, Türk Eximbank'ın yeni bir program uygulamaya koyduğu, bunun sonucu olarak Eximbank kredisinin canlanmaya başladığı görülmektedir.

Merkez Bankası, İhracat Kabul Finansman Programını Yeniden Uygulamaya Koydu

İhracatın desteklenmesinin büyük önem arzettiği herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Bu konuda Türk Eximbank yeni bir program başlatmıştır. Bu arada TC Merkez Bankası tarafından, ihracatın gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla, daha önce de bir süre uygulanmış olan «İhracat Kabul Finansman Programı» koşulları yeniden belirlenerek uygulamaya konulmuştur. Bu sistem ile ihracatçılarımıza bir taraftan uluslararası piyasa koşullarına uygun olarak vadeli satış yapma imkânı, diğer taraftan da uluslararası piyasalarda borçlanılabilecek faiz oranlarının altın- da kredi imkânı tanınmaktadır.

Ana hatlarıyla ihracatçıların vadeli döviz alacaklarının Merkez Bankası'nca reeskont edilmesi esasına dayanan ve Batı ülkelerinde ihracatın finansmanında çok önemli bir yer tutan kabul finansmanı sistemi ile; (i) OECD ülkelerinde kurulmuş bankalardan TC Merkez Bankası'na reeskont işlemleri yönünden kontrgarantisi kabul edilenlerden şartsız ve dönülmez ödeme garantisi taşıyan senetlere, (ii) OECD ülkelerinde kurulmuş bankalarca âmir sıfatıyla açılan ve senet düzenlenmesi öngörülme-yen vadeli gayrikabili rücu akreditiiflere dayanılarak ihracatçılarımız tarafından keşide ve bankalarca iskonto edilen poliçelere; reeskont olanağı sağlanacaktır.

Söz konusu reeskont işlemlerinde TC Merkez Bankası'nca «Libor + 1» iskonto oranı uygulanacaktır. Reeskont imkânından vadelerine en çok 120 gün kalan senetler yararlandırılacaktır. Senetler döviz değerlerinden reeskont edilerek Türk Lirası karşılıkları TC Merkez Bankası döviz alış kuru üzerinden ödenecek, vadelerinde ise döviz olarak tahsil edilecektir.

Dövizi Yurda Getirmeyen İhracatçılara Af Çıktı

7 Haziran 1994 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan kanun ile, ihraç bedeli dövizleri süresinde yurda getirmeyen ihracatçılara uygulanacak cezalar affedilmiştir. Ancak, söz konusu dövizlerin 3 ay içinde yurda getirilmesi gerekmektedir.

Yeni Yayınlar

M. TARIK YAŞA

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE 1994 BUNALIMI

Halka Hoş Görünme (Popülizm)
Çabasındaki Politikacılarımız
ile Yöneticilerimizdeki
Yanılığların Kaçınılmaz Sonucu

Prof. Dr. Zeyyat HATİBOĞLU ve Prof.
Dr. Mustafa A. AYSAN; Beta Basım Ya-
yım Dağıtım A.Ş. Yayın No. 449, İstan-
bul, Mayıs 1994, (büyük boy) 93 sayfa,
(KDV dahil) 60.000 TL (*).

İktisat ve işletmecilik dallarında ya-
yınladıkları birçok yapıt ve yetiştirdikle-
ri binlerce öğrenci ile ünlü iki seçkin
profesörümüzün bu ortak yapıtı, ön-
celikle yayım zamanlaması açısından
kutlanmaya değer. Düşününüz, Türki-
ye ekonomisi Ocak 1994'de ekono-
mik bunalıma giriyor, yazarlar bu krizi
çok yönlü olarak inceleyip değerlendi-
riyorlar, vardıkları sonuçları Nisan
1994'de kaleme alıyorlar ve Mayıs

1994'de basılmış kitap halinde yayım-
lıyorlar. Üstelik birçok bilim adamının
kağıda ve kaleme küskün olduğu, he-
le hele araştırma ve inceleme deyin-
ce tüyelerinin ürperdiği ülkemizde; bu
kadar kısa sürede, küçük hacimli ol-
makla beraber zengin içerikli bir yayı-
nı gerçekleştirmek övgüye değer mi?

Kitabın «Önsöz»ünde de belirtildi-
ği gibi; «1994 yılının başlarında Türki-
ye ekonomisi, ekonomiyi iyi izleyenler-
ce son bir yıldır beklenen, ama ekono-
miyi yönetenler tarafından genellikle
beklenmeyen bir bunalıma girmiştir.»
Gerçekten de; «Ekonomiyi yönetenle-
rin birçoğu, enflasyonun yükselece-
ğinden endişeliydi. Fakat döviz fiyatla-
rının üç ayda % 230 yükseleceği tah-
min edilememiştir. Ulusal gelirin büyü-

(*) Kitabı almak isteyenler şu adrese baş-
vurmalıdırlar: «Beta Basım Yayım Dağıtım
A.Ş., Himaye-i Etfal Sokak Talas Han No.
13-15; Cağaloğlu - İstanbul.» Telefon (0-212)
511 54 32 - 528 13 20.

min edilememiştir. Ulusal gelirin büyümesinin hızla azalacağı, faiz oranlarının yıllık % 1000 düzeylerine yükselebileceği, endüstri ve ticaretin durma noktalarına gelebileceği, dolarizasyonun hızla yaygınlaşacağı, ithalatın sınırlanabileceği, döviz işlemlerinin kontrol altına alınabileceği olasılığını bekleyenlerin sayısı oldukça azdı.»

Geriye dönüp baktığımızda görüyoruz ki; «Nisan 1994 ortalarında bütün bunlar olmuştur. Yıllardan beridir Türkiye ekonomisinin bu tür ciddi bir bunalıma gireceğini söyleyen ve yaza az sayıda insanlara kulak veren devlet yöneticileri görülmemiştir. Ama bu günlerde ekonomimiz öyle bir duruma sürükleniyor ki, artık gerçeklere uygun kararlar alabilecek insanlarımız da çıkacaktır.»

Yazarlara göre; «1970'ler ve 1980'lerde yapılan ekonomik planlamalar hep daha yüksek büyüme oranlarını hedeflemiş, fakat bunlar enflasyon hızlarını yükseltmekten başka işe yaramamışlardır. Büyüme ve harcama hedefleri yüksek tutulduğu için enflasyon hızlanmıştır. Ekonomimizin kaynaklayamayacağı yükseklikte planlanan büyüme ve harcama hedefleri, 1994 bunalımının asıl nedenidir.»

Krizin, kamu kesimi kaynak açığının GSMH'nin % 16.5'i gibi korkunç bir düzeye ulaşmış olduğu 1993 yılının bitiminden hemen sonra ortaya çıktığını belirten yazarlar; «Ekonomimizin asıl sorunu, yüksek enflasyonun ve hızlı döviz fiyatı artışlarının temelinde yatan bu korkunç kamu kesimi açığıdır.» demektedirler.

Ekonomik bunalımın asıl sorumlularının, ortaya çıkan büyük kamu açık-

larını yaratan yöneticiler olduğunu belirten ve «Halkımızın, işçimizin ve ekonomide içinde yer alan diğer kişi ve kuruluşların, ekonomiyi kötü yönetenlere oy vermektense bir sorumlulukları olabileceği öne sürülemez.» diyen yazarlara göre; «Belirli bir büyüme hızını destekleyecek yatırımların sağlıklı kaynaklardan elde edilen fonlarla finanse edilmesinin önemli maliyeti vardır ve bu maliyet, toplumun bütün kesimlerince taşınacaktır. Politikacıların ve devleti yönetenlerin, halka hoş görünme (popülizm) çabalarından vazgeçerek, halkı bu konuda uyandırmaları gerekmektedir.»

Kitapta bu krizin ortaya çıkmasında; düşük tutulan döviz fiyatlarının, ücretlerde yapılan çok hızlı artışların, dış borçlar ve turizm gelirlerindeki patlamanın önemli rol oynadığı; ayrıca ifade edilmektedir.

Kitap, ondört ayrımdan oluşmaktadır. «Giriş»i izleyen ayrımların başlıkları sırasıyla şöyledir: «Türkiye Ekonomisinin Yapısı», «1923-1950 Dönemi», «Ekonomideki Patlama: 1950-1960 dönemi», «Türkiye'de İkinci Planlı Ekonomi Dönemi: 1960-1970», «1970'lerde Türkiye Ekonomisi ve Sorunları», «Dışa Dönen Türkiye Ekonomisi: 1980-1989», «1989'dan Sonraki Türkiye Ekonomisi ve 1994 Ekonomik Bunalımı», «Türkiye Ekonomisinin Uzun Dönemde Geleceği», «Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Temel Özellikleri», «Türkiye Ekonomisinin Sorunları», «Türkiye Ekonomisinin Sorunlarını Nasıl Çözeceğiz?», «Türkiye Ekonomisinin Basmakalıp Olmayan Bir Analizi ve 1994 Bunalımı», «Özetle 1994 Bunalımının Nedeni ve Çözümü».

Türkiye ekonomisinin sorunlarını; «Enflasyon», «Gelir Dağılımı», «İstihdam», «Dış Ticaret», «Mali Yapı» ve «Kamu Ekonomisi» olmak üzere altı bölümde toplayan yazarlar; bu sorunların nasıl giderilebileceğini açıklamakta; ayrıca, son kriz nedeniyle ve ekonomideki bazı yapısal bozuklukların düzeltilmesi amacıyla Hükümet'in açıkladığı «İstikrar Programı»nın getirdiği çözümler üzerinde durmaktadırlar. Yazarlara göre; Türkiye'nin bugün karşı karşıya bulunduğu en büyük tehlike, hiperenflasyona gitme olasılığıdır. Bu nedenle bütçe açıkları bir an önce azaltılmalı, döviz fiyatları enflasyon hızıyla uyumlu biçimde tutulmalıdır. Ayrıca; kamu yatırımları ve personel giderleri bir süre sınırlandırılmalıdır.

Kitabın «Sonsöz»ünde; Hükümet'in hazırladığı İstikrar Programı'nın kapsadığı önlemlerin, hızla uygu-

landıkları ve sonradan geriye alınmadıkları takdirde, Hazine'nin kısa süreli güçlüklerinin çözümünde yararlı olabileceği belirtilerek şöyle devam edilmektedir: «Programın uzun süreli yapısal önlemlerinin daha önceden olduğu gibi zaman içinde unutulmamasını ve inatla uygulanmaya çalışılmasını diliyoruz. Bu yapısal önlemler alınmazsa, korkarız ki şimdi sorun çözüme bağlansa bile, 10 yıl sonra ekonomi yeniden 1994 başındakine benzer bunalmalara girecektir.»

Kitabı okumalarını tüm okurlarımıza salık veririz. Kitap, başta politikacılar olmak üzere, üst kademe bürokratlar, iş adamları ve iktisadi konulara yakınlık duyan yöneticiler ile üniversitelerin ilgili dallarında okuyan, özellikle yüksek lisans öğretimi gören öğrenciler için çok yararlı bir kaynak niteliğindedir.

13 Büyük Bankanın Ortak Kuruluşu

Yatırım Finansman A.Ş.

"Danışmadan Karar Vermeyiniz"

Gn. Md.	Tel: (212) 275 44 80 (40 Hat)	Fax: 272 44 48
Ankara Şube	Tel: (312) 417 30 46 (11 Hat)	Fax: 417 30 52
İzmir Şube	Tel: (232) 441 80 72 (8 Hat)	Fax: 441 80 94

25. yılda, yine

**“BİRA”
BU KAPAĞIN
ALTINDADIR.**

İŞ İŞTEN GEÇMEDEN... OYAK SİGORTA

► Tüm Konut Sigortası ► Tüm İşyeri Sigortası ► Tüm Otel Sigortası ► Karı Kaybı Sigortası ► Kıra Kaybı Sigortası ► Kasko Sigortası ► Trafik Sigortası ► Yurtdışı Kasko Sigortası ► Yeşil Kart Sigortası ► Otobüs Kalkış Sigortası ► Taşınan Yük Sigortası ► Bağaj Sigortası ► Malik Sorumluluk Sigortası ► Ferdi Kazza Sigortası ► Hırsızlık Sigortası ► Taşınan Para Sigortası ► Emniyetli Süsüzemal Sigortası ► Cam Kırılması Sigortası ► Uçak Sigortası ► Halkkopter Sigortası ► Tekne sigortası ► Yat sigortası ► Tekne ve Yat İnşaat Sigortası ► Marina Sigortası ► Nakliyat Sigortası ► Hırp Sigortası ► Lisans Kaybı Sigortası ► CMR Sigortası ► İnşaat Sigortası ► Montaj Sigortası

► Makine Kırılması Sigortası ► Elektronik Cihaz Sigortası ► Sağlık Sigortası ► Hayalet Sigortası ► Yanlırınızın Sigortası ► Kredi Hayalet Sigortası ► Ziraat Ürün Sigortası ► Sera Sigortası ► Kütmes Hayvanları Sigortası ► B. Baş Hayvan Sigortası ► Kültür Balıkçılığı Sigortası

OYAK SİGORTA

Mecidiyeköy Mebusan Cad. Oyak İş Hanı No: 81 Salıpazarı - İST.
Tel: (212) 251 98 04 (6 hat) Ankara: (312) 418 03 35 - 418 03 36
Ume: (232) 463 98 96 - 422 67 86 Adana: (322) 457 19 65 - 457 22 62
Oyak Sigorta bir Odu Yardımlaşma Kurumu ve Emeklilik Kuruluşudur.

RENAULT 9 FAIRWAY

**Keyifli ve renkli bir dünya... Hani şu, bir an için bile
olsa kendinizi duyguların akışına bırakıp ulaşmak
istediğiniz dünya... Bir güvercinin kanadına tutunup
uçup gitmek istediğiniz dünya...**

Şimdi Fairway'le o dünyaya çok yakınsınız...

- 1600 cc motor hacmi ● Aerodinamik yapılı ön panjur ● Ön ve arkada kasa renginde, darbe emici özellikli ve spoiler'lı aerodinamik geniş tamponlar
- Merkezi kilit, renkli camlar, elektrikle kumandalı ön camlar
- Kasa rengi aerodinamik arka ruzgarlık.

RENAULT
YARDIM
0800 211 41 00

BİLGİ
RENAULT-MAİS
(212) 293 26 26

Renault 9 Fairway ile ilgili
daha ayrıntılı bilgi almak için
BİLGİ-RENAULT-MAİS'i arayın,
sıraşıyla 1-1-1-4 no'lu tuşlara basın

EMNİYET KEMERİNİZİ BAĞLAYIN
YAŞAMA BAĞIYANIN ...

RENAULT
YAŞANACAK
OTOMOBİLLER